# KERESZTÉNYEK ÉS A DEMOKRÁCIA

**POLITIKA ÉS ERKÖLCS • HIT ÉS KÖZÉLETI ELKÖTELEZETTSÉG • SZOCIÁLPOLITIKA, GAZDASÁGI FEJLŐDÉS • VESZÉLYEZTETETT JÖVŐNK • EGYETEMES KERESZTÉNY FELELŐSSÉG**

Kovács K. Zoltán • Giczy György • Békefi Lajos
Tomka Miklós • Surján László • Pintér György
Farkas Péter • Békés Gellért • Pethe Ferenc

BARANKOVICS AKADÉMIA I. TANULMÁNYI HÉTVÉGE · 1992 · LEÁNYFALU

# KERESZTÉNYEK ÉS A DEMOKRÁCIA

# KERESZTÉNYEK ÉS A DEMOKRÁCIA

POLITIKA ÉS ERKÖLCS • HIT ÉS KÖZÉLETI ELKÖTELEZETTSÉG • SZOCIÁLPOLITIKA GAZDASÁGI FEJLŐDÉS • VESZÉLYEZTETETT JÖVŐNK • EGYETEMES KERESZTÉNY FELELŐSSÉG

Barankovics Akadémia – 1. Tanulmányi Hétvége
1992. november 6–8.
LEÁNYFALU

Szerkesztette
Békés Gellért és Kovács K. Zoltán

KATOLIKUS SZEMLE
Róma 1992

A KATOLIKUS SZEMLE
1992. évi 3–4. kettős száma

# BEVEZETŐ

## A Barankovics Akadémia megalakulása

Az első világháborút követő évtizedek magyar közéletének egyes korszakait radikális fordulatok sorozata, a szerves fejlődés hiánya jellemzi. A hazai közélet szellemi és gyakorlati vonulataiban nehéz felfedezni a korszerű és előremutató demokratikus erények érvényesülését, jóllehet nem hiányoztak az erre irányuló társadalmi és politikai törekvések, egyes politikai gondolkodók figyelmeztetései. *Szekfű Gyula* hitelesen mutatott rá, hogy "valahol utat tévesztettünk", vagyis hogy 1848 és 1867 után nem tudott kifejlődni a demokratikus erényeket megszilárdító és továbbadó magyar polgári középosztály, a feudális hagyományok tovább éltek egy neobarokk keresztény közszellemben. *Barankovics István* egy 1948-ban írt, nyomtatásban meg nem jelent tanulmányában a gondolatot így folytatta:

> "Magyarországon hiányzik az a természetes felfogó réteg – ti. a polgárság – vagy legalábbis nagyon gyenge, amelynek hivatása volna a kívülről érkező hatásokat, világmozgalmakat feldolgozni, szelektálni, a salakot az értékes anyagtól elválasztani."[1]

Nem változtatott alapvetően ezen a helyzeten azoknak a keresztény elkötelezettségű szellemi és társadalmi reformmozgalmak kibontakozása sem, amelyek a katolikus egyház társadalmi tanításának nyomán mélyreható szociális reformokat és demokratikus politikai áttörést sürgettek egy keresztény humanista társadalmi és gazdasági rend irányába. A második világháború útját állta a szerves fejlődésnek.

A második világháborút követő demokratikus kísérlet kudarca igazolta Szekfű és Barankovics aggódó elemzését. A bekövetkezett katasztrófa, a negyvenéves kommunista egyeduralom közvetlen oka természetesen az a körülmény, hogy a győztes hatalmak Magyarországot a szovjet hatalmi szférába utalták. Ennek következtében megsemmisült a demokratikus társadalmi és politikai fejlődés minden előfeltétele, a szerves kibontakozás minden lehetősége. A szellemi és kulturális élet, az oktatási rendszer az egyoldalú marxista ideológia erőszakos befolyása alá került, meghatározta a politikai művelődés feltételeit is. Ilyen körülmények között érte a magyar társadalmat az 1989-es fordulat. Kétségtelenül meglepő és elismerésre méltó, hogy a kedvezőtlen történelmi előzmények ellenére az 1990-es választások megteremtették a demokrácia és jogállamiság működési feltételeit. A hazai

1 Kiadatlan kézirat, Barankovics Alapítvány–Dokumentációs Központ, Bp. közélet

közélet belső ellentmondásai és növekvő válságtünetei azonban érzékeltetik, hogy a demokratikus parlamenti és kormányzati rendszer működése mögött hiányzik a mélyreható demokratikus hagyomány, a politikai kultúrának az a színvonala, amely megnyugtató alapot biztosítana a közélet kiegyensúlyozott fejlődéséhez. Barankovics István idézett tanulmányában ezt így fogalmazta meg:

"Nálunk a természetes, többé-kevésbé zökkenőmentes fejlődésnek sajnos nincsenek meg a társadalmi, gazdasági, oktatási és politikai-államelméleti előfeltételei. Minthogy kulturális-politikai fejlődésünkben – vezetőink bűnei miatt – egy nagyon fontos nyugat-európai fejlődési stádium kiesett – vagy majdnem kiesett –, azért nálunk ez a fejlődés csak ugrással fog megvalósulni, azzal az ugrással, amelytől a természet annyira irtózik."

E prófétai meglátást igazolta 1956 forradalma és szabadságharca, amelyben a magyar nép utat nyitott a demokratikus szabadságjogok érvényesülése, az ország függetlenségének visszaszerzése és egy új politikai és társadalmi rendszer kiépítésének lehetősége előtt. Ez az alkalom tért vissza 1989-ben megváltozott kül- és belpolitikai feltételek között.

Az elmúlt évtizedek hirtelen, kiszámíthatatlan fordulatai érzékeltetik az események és a nyomukban jelentkező feladatok történelmi méreteit és egyben mutatják a megoldásukhoz szükséges politikai kultúra és demokratikus hagyományok viszonylagos színvonalát. Az egyoldalú marxista indoktrináció negatív hatása, illetve az európai politikai kultúra csak nyomokban és egyoldalúan jelentkező hagyományai jelzik azt az űrt, amely a hazai közélet válságtüneteinek egyik forrása. Mindez természetesen vonatkoztatható az egész kelet-európai térségre. Egyes országaiban fokozottabb mértékben is, hiszen a hiányosságok és mulasztások történelmi gyökerei is közösek. A jelenségek bizonyítják Barankovics Istvánnak a politikai kultúrára vonatkozó, jövőbe látó megállapítását. 1948-ban a következőket írja: "Önmaga sikeres kormányzására csak művelt és erkölcsös nép képes." *Montesquieu*-t idézve hangsúlyozza, hogy "a demokrácia alapja egyenesen az erény". A francia filozófus azonban nem erkölcsi vagy vallási erényt ért, hanem polgári értelemben vett erényt, tehát a hazának és az egyenlőségnek szeretetét.

"Ahol az egyenlőséget nem szeretik, ahol a hazáért nem hajlandók áldozatot hozni, ott a demokrácia szeretete hiányzik és ott nincs meg a demokrácia létalapja." "Hozzátehetjük – folytatja Barankovics –, hogy a mai bonyolult kormányzati feladatok idején a demokrácia másik nélkülözhetetlen alapja a műveltség. Pusztán jogszabályokkal vagy erőszakkal még soha sehol sem sikerült demokráciát teremteni . . . és minél bonyolultabbá válik a politika, minél több életviszonyra hat ki az állami akarat, a demokratikus kormánygépezet kielégítő működése – annál alaposabb szakismeretet, annál lelkiismeretesebb és élesebb

ítéleterőt, annál pontosabb tájékozódást igényel. Itt lép előtérbe a nép szellemi és erkölcsi nevelésének fontossága."[2]

Ennek a széles rétegekben hiányzó politikai műveltségnek a pótlása vezette Barankovics Istvánt mint a Demokrata Néppárt főtitkárát abban, hogy 1948 őszén meghirdette egy *Világnézeti Akadémia* indítását. Az előadás-sorozat átfogó címét így adta meg: "A kereszténység helyzete a társadalomban". Hangsúlyozottan nem párt jellegű témákat kínált minden érdeklődőnek: "A kereszténység a kultúrában" – "A kereszténység mint vallás és társadalmi tényező" – "Klerikalizmus és antiklerikalizmus" – "Haladó és maradi keresztények" – "Keresztények a politikában". Az esték előadói között Barankovicson kívül szerepeltek *Bálint Sándor*, a vallásos magyar néprajz jeles tudósa, *Eckhardt Sándor*, a francia irodalomtörténet egyetemi tanára, *Juhász Vilmos* irodalomtörténész és közíró, *Mihelics Vid* jogakadémiai tanár és szociológus. Ez a gondolat öltött új formát Barankovics István ilyen irányú terveiben, amikor 1949-ben emigrációjának elején egyik levelében kifejtette:[3]

"Hogy hasznosan kooperálhassak Veled, de természetesen egyébként is, szükséges lenne tudnom, hogy Szerinted kik azok az emigrációban élő magyar tudósok, professzorok, írók, költők, publicisták, újságírók és más – a szónak tágabb értelmében vett – közéleti emberek, akikről feltételezhető, hogy egy természetjogi alapvetésű keresztény politikai koncepció hívei, akár konzervatívok, akár haladók, akár mozgalmi kereteken belül, akár kívül állanak?...

Félreértések kizárása céljából megjegyzem, hogy nem valami tudós társaság megszervezése lebeg a szemem előtt, amire én legkevésbé sem vagyok hivatott, s távol áll tőlem a politikusok kisebbítésének vagy háttérbe szorításának szándéka is. Nem fordul meg a fejemben az sem, hogy a szellem embereit a politika ancilláivá alázzam, ami bizonyára reménytelen kísérlet is lenne. Egyszerűen arról van szó, hogy szerény nézetem szerint a magyar emigrációra olyan feladatok teljesítése hárul, amelyeket ugyan a politikától teljesen különválasztani nem lehetséges, mégsem végezhetik el a siker jó reményével kizárólag politikusok. Annál kevésbé végezhetik el, mert az emigráció politikájának a rendelkezésére nem álló hatalmi tényezőket szükségképpen a szellemnek mindenütt illetékes »hatalmával« kell, helyesebben kellene pótolnia...

Éppen ily kérdésekről szerettem volna Veled beszélni, s főleg ez okon örültem a freylassingi találkozásnak."

---

2 Barankovics I.: "A keresztény demokráciáról", *Katolikus Szemle*, 1990/1 Róma.

3 Részletek Barankovics Istvánnak egy 1949-ben kelt dr. Skultéty Csabának Párizsba írt válaszleveléből.

Később, New Yorkban, a Magyar Nemzeti Bizottmány Vallás- és Közoktatásügyi Bizottságának tagjaként útjára indította a *"Kis magyar könyvtár"* című kiadványsorozatát, amelyben alapvető politikai ismereteket nyújtó munkák publikálására vállalkozott.[4]

Erre a hagyományra utalva keltették életre a *Kereszténydemokrata Néppárt* vezetői 1989-ben a *Barankovics Alapítványt.* Majd ennek kuratóriuma létrehozta a *Barankovics Akadémiát,* a névadó gazdag eszmei és időtálló, sőt előremutató szellemi hagyományának feltárására, őrzésére és továbbadására, a korszerű politikai kultúra, a demokratikus keresztény eszmeiség és közéleti gyakorlat szolgálatára. Az elhatározásban a neves magyar katolikus újságíró és keresztény politikai gondolkodó életének és munkásságának értékelése jut kifejezésre. A rendelkezésre álló források Barankovics Istvánt valóban mint az egyetemes emberi értékek és a magyar sorsproblémák összességében megnyilatkozó keresztény műveltségű, demokratikus gondolkodót és útkereső hazafit mutatják be. Írásaiból, beszédeiből, állásfoglalásaiból egyértelműen kiderül, hogy amikor politikusként nyilatkozik, akkor is az egyetemes keresztény és európai szellemiség szólal meg szavaiból. Így értelmezi katolikus mivoltát is. Az evangélium szellemétől ihletett szemléletet sugároz részleteiben fel nem tárt életműve akkor is, amikor időszerű vagy konkrét társadalmi, gazdasági kérdésekben foglal állást, ellenzéki politikusként – Magyarországon vagy amerikai emigrációjában.

Néhány szó Barankovics István személyiségéről. Az egri ciszter gimnáziumban megalapozott, majd továbbfejlesztett széles körű műveltsége mögött kialakuló személyiségére egy hozzá közel álló munkatársa és tisztelője így emlékezik:

> "Barankovics István nemcsak munka- és fegyvertársam volt évtizedeken át, hanem legszorosabb szellemi és baráti közösségben éltünk. Kevesen ismerték olyan behatóan, mint én. Szenvedélyek vulkánja izzott benne, de érzelmeit, temperamentumát mindvégig fegyelmezte, indulatait vasakarattal józan eszének rendelte alá. Elszenvedett sérelmei, csalódásai emberi magatartását tartózkodóvá, befelé fordulóvá tették. Nem népszerűségének, hanem felkészültségének és elvhűségének köszönhette széles baráti körét, nagyszámú híveit és politikai sikereit. Követőit nem olcsó propagandaszólamokkal, hanem érvekkel, mindenekelőtt a keresztény világnézet félelem nélküli hirdetésével toborozta. A hatalomvágy nem vakította el, tudott várni, nem volt hajlandó önérdekért engedni."[5]

---

4 Kis magyar könyvtár I–V. kötet, N. Y. 1954.

5 Dessewffy Gyula: Emlékezés Barankovics Istvánra, *Vigilia,* 1990/1.

A nevét viselő *Barankovics Akadémia* 1992. október 24-én, ünnepélyes keretek között, rangos előadók gondolataival jelentette be megalakulását, és indította útjára a hazai politikai kultúra széles körű elmélyítésére irányuló tervszerű oktatási, kutatói és kiadói programját. Az első *Tanulmányi Hétvégét* november 6–7–8-án rendezte Leányfalun, Budapestről és az ország távoli vidékeiről is érkező hallgatóság részvételével. Az előadásokat e tanulmánykötet tartalmazza. Kiadását a Rómában megjelenő Katolikus Szemle vállalta, 1992-es évfolyamának 3–4. számaként.

A szerkesztők

## BARANKOVICS ISTVÁN (1906–1974)

Újságíró, szerkesztő, közíró, országgyűlési képviselő, katolikus politikus. Az 1944–1949 között működő Kereszténydemokrata Néppártból alakult Demokrata Néppárt főtitkára volt.

A budai Szent Imre Kollégium diákjaként részt vett a fiatal katolikus értelmiség szociális reformmozgalmaiban. 1928-ban főtitkára az *Országos Magyar Katolikus Főiskolai Diákszövetségnek,* majd tagja a *Bartha Miklós Társaságnak,* a *Wesselényi Reform Klub* vezetőségének. 1931-ben alapító tagja a *Prohászka Ottokár Társaságnak.* 1937-től társszerkesztője az *Ország Útja* című, a nácizmus elleni szellemi honvédelem gondolatát szolgáló nemzetpolitikai folyóiratnak. A Magyar Történelmi Bizottság tagjaként bekapcsolódott a függetlenségi mozgalomba. A Magyar Nemzet főszerkesztőjének, Pethő Sándornak tanítványa. 1943 májusától a lap felelős szerkesztője és kiadója, amíg azt a német Gestapo be nem szüntette. A fővárosért folyó harcokat bujdosva élte át.

A háború után a *Kereszténydemokrata Néppárt* hívta soraiba. A párt főtitkára lett, amely nevét *Demokrata Néppártra* változtatta. Az 1947-es országgyűlési választásokon Győrben, Giesswein Sándor szellemében meghirdetett ellenzéki programmal a DNP a legtöbb szavazatot kapta.

1949 februárjában New Yorkba emigrált. Tagja lett a *Magyar Nemzeti Bizottmánynak,* majd 1956 után a *Magyar Bizottság Végrehajtó Bizottságának.* 1958-tól a *Közép-európai Menekült Kereszténydemokrata Pártok Uniójának* elnöke 1974-ben bekövetkezett haláláig.

A Barankovics István vezette Demokrata Néppárt megjelenése a magyar közéletben felzárkózást jelentett az Európa újjáépítésében döntő szerepet betöltő nyugat-európai kereszténydemokrata pártok eszmevilágához, sajátos magyar változatban.

KOVÁCS K. ZOLTÁN

# Barankovics István tanítása a keresztény és demokratikus politikáról

Erről a napjainkban sokféleképpen értelmezett és vitatott politikai értékrendről a Demokrata Néppárt főtitkára olyan viszonyok között fogalmazta meg véleményét, amikor a háború utáni újrakezdés, a politikai élet újjászervezése alapvetően vetette fel egy keresztény eszmeiségű, demokratikus politika létjogosultságát. Hasonló légkörben, négy évtizedes, egyoldalú és az erőszak eszközeivel alátámasztott politikai tudatformálás után hasonló helyzetben van a magyar közélet. Ezért nem érdektelen, hogyan vélekedett ez a széles látókörű, európai műveltségű közíró, keresztény elkötelezettségű gondolkodó egy a romokból felépítendő új politikai, társadalmi és gazdasági rendről, az egyházak és a kereszténydemokrata politika viszonyáról, a keresztény politika szociális elkötelezettségéről, az evangéliumi szocializmusról és a hagyományos agrárstruktúrából kibontakozó magyar ipari társadalom jövőjéről.

## A kereszténydemokrata politika létjogosultsága

Az 1945-ös újrakezdés idején Barankovics István tisztában volt azokkal a korlátozott lehetőségekkel, veszélyekkel és nehézségekkel, amelyekkel a keresztény demokratikus jelzésű politikának számolnia kellett. A két világháború között ugyan nem hiányoztak a "keresztény" jelzésű pártok, a liberális ideológia légkörében kialakult keresztény politikai közélet. Ezek többsége azonban összefonódott a korát túlélő magyarországi, feudális és neobarokk vonásokat mutató politikai és társadalmi, valamint gazdasági rendszerrel. A minden társadalmi változással szembeszegülő, csupán látszat politikai intézkedésekkel operáló úgynevezett keresztény politika zsákutcája nyilvánvaló volt. A Prohászka és Giesswein indításáról megfeledkező, közjogi kiváltságainak élvezetében megmerevedett klérus legfelsőbb rétege is szembefordult a kialakult társadalmi rendet megingató, alapvető politikai reformokat sürgető minden törekvéssel. Az 1930-as évek elejétől kibontakozó, gyökeres erkölcsi és gazdasági reformokat sürgető katolikus és protestáns szellemi törekvések és társadalmi mozgalmak ugyan jelentős ígéretet hordoztak magukban, a háborús viszonyok, a hitleri, majd a szovjet megszállás pedig végleg elvágta politikai kibontakozásuk lehetőségeit.

1944 őszén, az illegalitásban alakult meg az a *Keresztény Demokrata Néppárt*, amelynek 1945 májusában lett főtitkára Barankovics István. Működését azzal kezdte, hogy a párt nevéből elhagyta a keresztény jelzőt és a

*Demokrata Néppárt* nevében szállt síkra a kereszténydemokrata politika létjogosultsága mellett. Programadó beszédében többek között így érvelt:

> "A magyar kereszténység eszményei, sajátos kultúrája és vallásos tömegei olyan közéleti igényt hordoznak magukban, amely részt követel magának a pártok versenyéből és a közélet alakításából."

Felfogása szerint "a Néppárt a természetjog érvényesítésében látja elvi programját". A pápák szociális körleveleire és az alapvető emberi jogok deklarációira hivatkozva kifejtette, hogy "a természetjog a nemzetközi élet legfőbb szabályozóját az emberiség egyetemes közjavában, a szeretetben és az igazságosságban jelöli meg".[1] A természetjog meghatározó szerepét egy későbbi tanulmányában[2] négy pontba sűrítve így konkretizálta:

> ". . . keresztény politikának azt a politikát nevezem, amely *először:* feladatának a természetes közjó szolgálatát tekinti, *másodszor:* e természetjogoknak pozitív jogokká való átalakítására és olyan társadalom létrehozására törekszik, amelyben ezek a jogok realizálódhatnak, *harmadszor:* abból a célból, hogy az emberi személyek tökéletesedésének feltételeit minél egyetemesebben és konkrétabban biztosítsa, és *negyedszer:* így közelítse meg a legfőbb természetes közjót, a békességben élvezett földi boldogságot."

Erre a természetjogi elkötelezettségre hivatkozik akkor is, amikor az ember szabadságjogainak ezekben az években már tapasztalható és egyre jobban fenyegetett védelméért szállt síkra. Bátorságot igénylő határozottsággal és éles előrelátással mondja 1945-ös programadó beszédében:

> "Az állam és az egyén viszonylatában azt az útmutatást adja a természetjog, hogy az államot az egyénnel szemben feltétlenül köti az emberi személyiség tisztelete, viszont az egyént ugyanilyen nyomatékkal köti az állammal szemben a közjó szolgálatának feltétlen parancsa. Ebből következik, hogy az állam nem formálhat jogot az ember teljességére. Ellene mondunk tehát az állami mindenhatóságnak éppen úgy, mint mindenféle osztályuralomnak, párturalomnak és faji imperializmusnak."[3]

Ezekben a mondataiban és későbbi beszédeiben ismételten átvilágít a kereszténydemokrata eszmeiségnek egyik alapvető követelménye, amely az emberi személyiség kibontakoztatását, védelmét és szolgálatát állítja a politika központjába. Számos állásfoglalásából méltán következtethetünk

---

1 Balogh Sándor–Izsák Lajos: *Pártok és pártprogramok Magyarországon* (1944–1948) Tankönyvkiadó, Bp. 1977.

2 Barankovics István: "Haladás és keresztény politika". *Új Látóhatár* 1955/3. München.

3 Ugyanott.

*Emmanuel Mounier* és *Jacques Maritain* integrális perszonalizmusára, a kereszténydemokrata politika legfontosabb eszmei alappillérére.

Barankovics több évtizedes újságírói és közéleti tapasztalata alapján látta, hogy milyen szűkre szabott feltételek között vállal vezető szerepet a keresztény értékekre épülő demokratikus politika képviseletében és irányításában. Azt is előre látta, hogy számolnia kell a két világháború közötti keresztény kurzus kritikájából táplálkozó vádakkal. Ezért idejében, még az 1945-ös nemzetgyűlési választások előtt határozottan megjelölte a Demokrata Néppárt, tehát az új kereszténydemokrata politika helyét a hazai közéletben a következő szavakkal:

"A Néppártnak nincsen múltja, hiszen mindeddig sem a hatalom kialakításának, sem gyakorlásának felelősségében még közvetve sem osztozott. A Néppárt jelene sem mutatja meg a benne rejlő politikai lehetőségeket, de hitünk szerint a Néppártra hatalmas jövő vár, ha a magas eszményeit megértik és munkája a demokratikus szabadság napfényében kibontakozhat."[4]

Hogy világos legyen ez a helymeghatározás, egyik eddig meg nem jelent kéziratában ezt írja:

"Természetesen nálunk is van múltja a »keresztény« politikának, amióta bevezettük a parlamentarizmust. Nálunk is megalakult a *Rerum novarum* és más pápai iratok hatására a Zichy Nándor-féle *Néppárt*. De hogy mi lett ebből a pártból, elég elolvasnunk Szekfű Gyula »Három nemzedék«-ét, hogyan elsikkadt benne hamarosan mindaz, ami »haladó« és »szociális« volt, és később az is, ami »keresztény«. De akárhogy is van a dolog, tény az, hogy a mai Néppárt nem szerves folytatása annak, ami azelőtt ilyen – később változó – néven szerepelt."[5]

## A nép szellemi és erkölcsi nevelésének fontossága

Barankovics tisztában volt azzal, hogy ha a demokrácia eszmei követelményeit összekapcsoljuk az evangéliumi értékekkel és ezt érvényesíteni szándékozunk a közéletben, akkor nagyon magas követelményeket támasztunk magunkkal és a társadalommal szemben. A politikai műveltség, a demokratikus erények és a keresztény eszmeiség elmélyítésének igényét olvashatjuk ki számos további megnyilatkozásából. Az 1947-es programadó győri beszédében így tér vissza a politikai műveltség követelményének igénye:

---

4 Ugyanott.

5 *Kézirat*, Barankovics Alapítvány–Dokumentációs Központ, Bp.

6 Barankovics István: *Keresztény demokrácia. Mit akar a Demokrata Néppárt?* Bp. 1947.

"A kereszténység nemcsak hitrendszer, hanem egyben részleteiben kidolgozott kulturális szemlélet és társadalomtudomány is, amely gyakorlati útmutatást jelent a társadalmi és gazdasági élet számos területén."[7]

Tisztában van tehát azzal, hogy mindennek alapos ismerete meglehetősen hiányos a magyar társadalom széles rétegeiben, és hiányzik a politikai műveltség elmélyítésének intézményrendszere is. Ennek pótlására törekszik egy Világnézeti Akadémia alapításával 1948-ban, majd számos politikai műveltséget megalapozó tanulmány kiadásával amerikai emigrációjában – "Kis magyar könyvtár" és *"Iránytű"* címmel. Megjelenteti *Mihelics Vid* "A keresztény demokrata politika iskolája" című, a Demokrata Néppárt hetilapja, a "Hazánk" oldalain megjelent tanulmánysorozatát is.

## Az egyházak és a keresztény politika viszonya

Különösen jelentősek és a mának is szólnak Barankovicsnak azok a gondosan fogalmazott meghatározásai, amelyek az egyház és az állam, illetve az egyház és a kereszténydemokrata elveket követő párt viszonyára vonatkoznak. Győri beszédében így érvel:

"Tudjuk, hogy az egyháznak nincsen és soha nem is volt pártja, de lehetnek olyan pártok, amelyek az egyház hit- és erkölcstanához a legközelebb állnak, mivel a keresztény eszmerendszer követelményeinek akarnak a közéletben érvényt szerezni, a pápák szociális és demokratikus világkiáltványaiból lényeges útmutatásokat vesznek és a gyakorlati egyházpolitikai kérdésekben a főpásztoraikkal összhangban kívánnak eljárni. A Demokrata Néppárt ilyen párt."[8]

Majd visszatér a kérdésre és így folytatja gondolatmenetét:

"Nem vagyunk egyházi párt abban az értelemben, mintha akár titokban, akár nyíltan valamelyik keresztény hitvallás papjai szabnák meg politikai programunkat és magatartásunkat. Sem abban az értelemben, mintha mi az egyház nevében és tekintélyével akarnánk híveket toborozni, és így közéleti tevékenységünkbe a lelki hatalmat be akarnánk vonni. Az egyház szent hivatása magasan a napi politika síkja felett áll, és jóllehet, a földön végzi hivatását, az államnál sokkal magasabb értékek megvalósítására szentelve, a túlvilági élet felé mutató lelki küldetésben jár. A keresztény politikának egyik főbenjáró kötelessége éppen az, hogy az egyházak feladatának minél sikeresebb teljesítéséhez a földi előfeltételeket biztosítsa, megóvja vagy kiharcolja. Nem az egyházak terhére, hanem javukra és jogaik biztosítása céljából akarunk a közéletben tevékenykedni."

---

7 Ugyanott.

8 *Országgyűlési Napló*, 1948. május 31.

Köztudomású, hogy a katolikus egyház akkori főpásztorának, *Mindszenty József* bíboros prímásnak és *Barankovics Istvánnak* a viszonya nem volt felhőtlen. Visszatekintve, a ma már történelminek mondható távlat egyre világosabbá teszi, hogy szemléletükben két történelmi látás, két stratégiai elgondolás állt egymással szemben. De úgy is mondhatnám, hogy ez az egymástól eltérő szemlélet természetes következménye az egyház és a politika hivatásszerű különbözőségének. Az ember természetfölötti hivatásának egyházi szolgálata nem szakadhat el ugyan a hívők életének realitásaitól, de a természetfölötti és az evilági valóság dialektikus feszültségét természetesnek kell tekintenünk.

Amikor az 1947-es választások előtt egy a Demokrata Néppárt és az egyház által kijelölt közös bizottság megkísérli tárgyalások keretében létrehozni a konszenzust, a megbeszélések eredménytelenül végződnek. Hangsúlyozni szükséges, hogy nem az egyház támogatásának, csupán toleranciájának a megszerzése volt a tárgyalások célja. A sikertelenség ellenére, amelyben az egyházi fél teljesíthetetlen követelményeket támasztott, lényeges történelmi tény, hogy a katolikus püspöki kar – két tagja kivételével – kifejezte kívánságát, hogy a Demokrata Néppárt induljon a választásokon. Ezzel szemben Esztergom részéről sem hangzott el más értelmű hivatalos vélemény. De elsősorban nem ez a széles körű egyházi tolerancia vezetett sikerre, hanem a 30-as évek közepétől kibontakozó katolikus és protestáns ifjúsági és társadalmi reformmozgalmak 1 millióra becsülhető gárdájának köszönhető, hogy a Demokrata Néppárt az 1947-es választásokon első helyen végzett, azaz relatív többséget kapott. Ez a siker egyben felzárkózást jelentett a háború utáni Európa újjáépítésében döntő szerepet betöltő nyugat-európai kereszténydemokrata pártok eszmevilágához. És ebben az értelemben a Barankovics István vezette Demokrata Néppárt sikere kelet-közép-európai viszonylatban is történelmi jelentőségű eseménynek számított.

## Új gazdasági rend – evangéliumi szocializmus felé

Néhány szó arról a társadalmi és gazdaságpolitikai elgondolásól, amelyet Barankovics István a Demokrata Néppárt nevében megfogalmazott. A második világháború után vagyunk, a földreformnak mondott földosztást a Néppárt visszafordíthatatlannak nyilvánította, és programjában egy új gazdasági rend körvonalait vázolta fel. Ennek keretében két egymásnak feszülő törekvés körvonalai bontakoznak ki: egyfelől az önálló kisegzisztenciák életre keltésének és megszilárdításának követelménye, másfelől a kollektív szocialista nagyüzemi gazdálkodás, az államkapitalizmus és a központosított tervgazdálkodás fenyegető réme. Barankovics ebben a helyzetben a monopolkapitalizmus minden fajtájával szemben az *evangélium szellemében tökéletesített szocializmus* vízióját vetítette az Országgyűlés elé.

"Gazdasági fellendülésünkhöz – mondotta – éppen úgy szükség van az egyéni kezdeményezésre és a vállalkozói szellem erősítésére, mint a gazdálkodás tervszerűségére. A küszöbönálló 3 éves tervnek annyi lesz a sikere, amennyi realitás, szakszerűség és pártatlan igazságosság érvényesül a megtervezésében és végrehajtásában."

Határozottan állást foglalt a kisbirtok, a kisipar és a kiskereskedelem megerősítése és az igazi szövetkezés mellett. Egyben a félreértések elkerülése végett bővebben is kifejti az "evangéliumi szocializmus" fogalmát.

"Az evangéliumi szocializmus jelszava – mondja Barankovics – nem az, hogy magántulajdona ne legyen senkinek, hanem ellenkezőleg az, hogy az emberi személyiség függetlenségéhez szükséges magántulajdon megszerzésének lehetősége mindenkinek megadassék . . . Az evangéliumi szocializmus olyan viszonyokat akar teremteni, hogy az önálló és független kisegzisztenciák száma szaporodjék, a meglévők pedig ne proletarizálódjanak, hanem vagyoni függetlenségükben is megerősödjenek."[9]

Úgy hatnak mondatai, mintha prófétai előrelátás diktálná gondolatait. Valójában a keresztény humanista társadalom- és gazdaságelmélet jut kifejezésre állásfoglalásaiban, amelynek gyökereit az egyház társadalmi tanításában és a természetjogban, magyar viszonylatban *Giesswein Sándor* "kereszténységszocializmusában" kell keresnünk.

Ebből az alapállásból vázolja fel egy új gazdasági rend körvonalait, amelynek tartalmát illetően kifejti, hogy "a politikai szabadság és egyenlőség csak írott malaszt marad, ha nem építünk alája teherbíró talapzatot a gazdasági, társadalmi és kulturális demokrácia betonanyagából". Giesswein Sándor hűséges tanítványaként fejti ki:

"Ennek az általunk vallott szocializmusnak legfőbb vezető elve, hogy a gazdálkodás célja nem a haszon, nem is az állam vagy valamelyik osztály, hanem kizárólag minden ember jogos anyagi igényének kielégítése. . . . az evangéliumi szocializmusnak nem eszménye a tulajdon nélküli állami bérmunkásoknak a társadalma, nem azt vallja, hogy tulajdona ne legyen senkinek, csak az államnak. . . . hanem mindenkinek lehetővé kell tenni annyi tulajdon megszerzését, amennyi ma gyakorlatilag szükséges az emberi személyiség függetlenségéhez."[10]

## Egy új magyar társadalom látomása

Végül vessünk egy pillantást arra a vízióra, amelyet Barankovics egy másik kéziratos, nyomtatásban meg nem jelent, mélyreható politikai helyzetelemzésében fejtett ki 1948 első felében a kelet-közép-európai térség és

9 Ugyanott.
10 mint (6)

benne a magyar társadalom sorsáról, jövőjéről. Abból a közismert alaptételből indul ki, hogy Magyarországon öntudatos középosztályról alig lehet beszélni. Majd így folytatja:

> "De a polgári demokrácia nemsokára Nyugaton is anakronizmussá lehet. Ami ma Nyugaton történik, az többé-kevésbé lassú átmenet egy új demokráciára, amelynek ma még nincs neve, de amely már egyáltalán nem »polgári« a francia forradalom értelmében. . . . Csakhogy a nyugati államok abban a szerencsés helyzetben vannak, hogy a »negyedik rend« felszabadulását megelőzte másfél száz évvel – Angliában már előbb – a polgárság életformája. Ez tehát ott mély gyökerekkel bír, olyannyira, hogy katasztrofális földcsuszamlás nélkül, majdnem természetes folyamatként fejlődhet tovább az új demokrácia felé, amely felveszi magába teljesen a negyedik rendet is" – tehát a munkásságot.[11]

Így vetődik előre Barankovics gondolkodásában az a folyamat, amely hazánkban 1956-ban valóban felszínre tört. Ezzel a magyar nép, élén a magyar munkássággal forradalmi úton nyitott utat a szabadság, az ország függetlensége és a kényszerkörülmények között kialakult helyzetből kiinduló új társadalmi és gazdasági rend irányába.

Az 1930-as évektől kezdve szervezkedő katolikus és protestáns, demokratikus elkötelezettségű szociális reformmozgalmak és a második világháború után kibontakozó kereszténydemokrata törekvések tehát újból felszínre törtek a forradalom napjaiban, új mozgalmak kíséretében. A közvélemény nyomására Nagy Imre miniszterelnök a második forradalmi kormány megalakítása után, október 30-án bejelentette:

> "A Nemzeti Kormány az ország életének a további demokratizálódása érdekében az egypárt-rendszer megszüntetésével a kormányzást az 1945-ben újjászületett koalíciós pártok demokratikus együttműködésének alapjaira helyezi."[12]

Ezután egymást követve adtak életjelt magukról a pártok. Megalakultak a kereszténydemokrácia eszmeiségét vállaló pártok is, közöttük olyanok is, amelyek a megelőző években föld alatt szervezkedtek. Országos igénnyel jelentkezett a *Demokrata Néppárt*, a *Keresztény Front* és a *Katolikus Néppárt*. A katolikus és protestáns ifjúsági mozgalmak nevében a *Keresztény Ifjúsági Szövetség* jelentette be részvételét a közéletben. Az 1947-es választásokon legtöbb szavazatot kapott ellenzéki Demokrata Néppárt Budapesten és vidéken is szervezkedett, és megkezdte életét. Alapító tagjai között az egykori képviselők úgy határoztak, hogy bejelentik a

---

11 mint (5)

12 *Hírlevél* (a KDNP belső tájékoztatója) 1991. október.

Demokrata Néppárt indulási szándékát a kilátásba helyezett szabad választásokon és ezt írásban is közölték Nagy Imrével. Megjelent a párt hetilapjának, a Hazánknak is egy száma, amelyben Mihelics Vid megfogalmazta a DNP ideiglenes, rövid távú programját. Aktivitásukat a szovjet hadsereg beavatkozása után sem szüntették meg. Kapcsolatban állottak Bibó Istvánnal, a Nemzeti Kormány miniszterével, aki a demokratikus pártokkal kereste még a kapcsolatot a tárgyalásokon alapuló politikai kibontakozás érdekében.[13] A levélből kiderül, hogy a Demokrata Néppárt akkori vezetői támogatták a gondolatot, és írásban is kifejezték hajlandóságukat az együttműködésre, illetve a Bibó István által megfogalmazott kibontakozási tervezet aláírására. A kereszténydemokrata eszmeiség tehát 1956-ban újraéledt és szerves alkotóeleme volt a forradalmi eseményeknek.

Az 1989-es fordulat nyomán újrainduló Kereszténydemokrata Néppárt alapszabályában rögzítette, hogy a Barankovics István vezette Demokrata Néppártot vallja elődjének. Megjelenése az új magyar közéletben jelzi, hogy a kereszténydemokrata eszmeiség Barankovics István korszerű megfogalmazásában máig ható és iránymutató szellemi és konkrét politikai erőtényező. Az elmúlt négy évtizedben feledésbe merült szellemi hagyatéknak a felszínre hozása és a mai viszonyokhoz igazodó értelmezése bontakozó új politikai kultúránk lényeges gazdagodását jelentheti. Ennek hivatásszerű rendszeres ellátására vállalkozik a Barankovics Akadémia, csatlakozva a hasonló jellegű hazai és európai intézmények, politikai akadémiák jövőt építő tevékenységéhez.

13 Ugyanott.

GICZY GYÖRGY

# A kereszténydemokrácia doktrínái

Pártok, politikai mozgalmak alapelvei, programjai általában úgy fogalmazódnak meg, mint a társadalmi problémákra adandó válaszok, illetőleg megoldási javaslatok. Magyarországon a történelminek nevezhető pártok saját hagyományukból is merítenek, amikor a legalapvetőbb problémák megválaszolását kívánják elősegíteni. Természetesen vadonatúj kérdésekre nem lehet régi válaszokat adni, ezért az a politikai mozgalom számíthat széles körű támogatásra és egyetértésre, amelynek alapelvei lehetővé teszik a folytonos megújulást. A társadalom megértése vagy egyetértése pedig minél szélesebb körű érdekegyeztetésből születhet. Ha a politikát – J. Habermas nyomán – *az akaratképzés eszközének* tekintjük, akkor nagy jelentőséget kell tulajdonítanunk az érdekegyeztetés során a pártok, a politikai platformok alapelveinek is.

A hazai kereszténydemokrácia néppárti jellege különösképpen is indokolja, hogy az érdekegyeztetés a lakosságnak ne csak szűk, hanem lehetőség szerint minél szélesebb rétegét vegye figyelembe akkor, amikor programalkotásra vállalkozik. Ámde egyetlen politikai párt programja sem vállalkozhat arra, hogy az összes társadalmi réteg érdekét lefedje. A konkrét program erre sohasem képes – annál inkább a kereszténydemokrácia alapelvei. Mielőtt azonban rátérnénk az elvek ismertetésére, föl kell tennünk a kérdést, hogy vajon miféle globális gondokkal kell szembenéznie a világnak. Hiszen az alapelveknek, a doktrínáknak éppen arra kell hivatkozniuk, ami egyetemes s legalább az adott időszakra nézve általános érvényű.

## A haladás krízise

*Anton Rauscher*, az augsburgi egyetem társadalomtudományi tanszékének professzora terjedelmes tanulmányban[1] külön fejezetet szentel korunk szédületes fejlődését kísérő válságjelenségeknek, amelyekre már a *Gaudium et spes* is fölhívta a figyelmet.[2] Rauscher megállapítja, hogy az ember végső soron a saját maga által létrehozott technika alárendeltjének érzi magát, amelyen csak a specialisták képesek uralkodni.

1 Personalität, Solidarität, Subsidiarität, in: Katholische Soziallehre, Bachem Verlag, Köln, 1975.

2 L. Nr. 4.

"Egyrészt büszke az orvostudomány fejlettségére, hiszen ennek köszönhető a várható magasabb átlagéletkor; másrészt gyötri a gond: Vajon nem válik-e pusztán kísérleti tárggyá, testi és szellemi erőinek manipulált kiszolgáltatottjává?"[3]

Az alapvető ellentmondás, hogy *a technikai civilizáció sok kellemes dologgal ajándékozott meg bennünket, de ugyanakkor életünk létfeltételeit* (pl. környezeti ártalmak) *is veszélyezteti.*

"Az ember úgy látja, egyre inkább arra van ítélve, hogy csupán kerék legyen egy általa befolyásolhatatlan és áttekinthetetlenné váló gazdasági folyamatban. A nagyüzem és a hatalmas piac visszavonulásra kényszerítette az embert emberhez fűző személyes kapcsolatokat."

Termelőként a teljesítménykényszer, fogyasztóként a passzív haszonélvezői szerep befolyásolja.[4]

A szocializáció hasznáról és veszélyeiről már a *Mater et Magistra* kezdetű enciklikában is fontos megállapításokat találunk.[5] Rauscher professzor az elidegenedés személyiségpusztító hatásaira hívja fel a figyelmet.

A modern idők egyik legnagyobb gondja az elhatalmasodó bürokrácia.

"Sok országban a modern állam egy hatalmas igazgatási gépezetté kezd válni. Rajta tartja a kezét az egész politikai, társadalmi élet lépcsőzetes rendszerén, a szellemi élet különböző szintjein, s a születéstől a halálig mindent igazgatása alá akar vonni. Nem csoda, hogy a személytelenség eme légköre az egész életet áthatja és beburkolja; s az ember lelkiismerete meggyengül és a közösség java iránti fogékonysága megfogyatkozik; az állam pedig egyre többet veszít polgárainak erkölcsös közösségi karakteréből."[6]

Ehhez fűzi hozzá találóan A. Rauscher:

*"Magában a demokráciában is – amelynek »polgárközelinek« kell lennie – megnő a tehetetlenség érzése azok ellen, akik a hatalom kapcsolótábláinál ülnek. A választókban felmerül a kérdés: mit érhetek el egyetlen szavazatommal. Gyakran kénytelen tapasztalni, mennyire hatástalanok az ellenőrzési és kritikai lehetőségei a televízióban, a rádióban és a sajtóban nyilvánosságra hozott véleményekkel szemben."*[7]

---

3 Rauscher, i. m. 1. o.
4 i. m. 2. o.
5 XXIII. János, 1961., vö. Nr. 59.
6 XII. Pius rádióbeszéde, 1952. karácsony
7 Rauscher, i. m. 4. o.

Mindezekkel a válságjelenségekkel párhuzamosan megmutatkoznak a közösségi értéktudat hiányosságai, holott a pluralista társadalmakat éppen a kölcsönösen elismert alapértékeknek kellene összetartaniuk. *A. Camus* szerint "az értékek megszűntek támpontok lenni, célokká váltak".[8] S tegyük hozzá: szubjektív célokká. Vagyis éppen az hiányzik belőlük, ami létjogosultságukat igazolhatná: a stabilitás. – És az 1989-ben születő demokráciák esetében fokozott mértékben tapasztalható az értékek hiánya, ami nem vezethető vissza maradéktalanul a rendszerváltoztatással járó következményekre, hanem egyértelműen utal a marxizmus több évtizedes szervezett értékrombolására is. A marxizmus–leninizmus értékpusztítását – éppen Camus-re hivatkozva – *Bibó István* tanulságosan elemezte.[9]

Ha az embernek nincs kialakult álláspontja az értékek mibenlétét illetően, akkor rendkívül könnyű az ideológiák dolga, amelyek részigazságokat hirdetve rövidítik meg a valóságot, s követőiktől belátás helyett hitet követelnek, miközben saját tudományosságukat és feltétlen objektivitásukat hangoztatják. Tipikus példái a rasszizmus és a nacionalizmus,[10] valamint a marxista és a liberális ideológia.[11]

---

8 L. A lázadó ember, Bethlen Gábor Könyvkiadó, Budapest, 1992., 160. o.

9 "Teljesen igaza van Camus-nek, mikor Marx legnagyobb jelentőségét nem egyik vagy másik tételének generális tudományos jellegében látja meg, hanem abban a szenvedelmes erkölcsi pátoszban, amit Marx mindig és mindenütt az igazságtalansággal, a képmutatással, a hazugsággal, a tömegek félrevezetésével, a tömegek elnyomásával szemben produkálni tudott. És itt van a marxizmus nagy furcsasága, az, hogy ezt az erkölcsi pátoszt nem vállalja, pontosabban meg akarja fosztani az erkölcsi jellegétől, másodlagossá akarja tenni benne az erkölcsi jelleget, illetve minden erkölcsi jellegű állásfoglalást érdekviszonyok függvényévé akarja tenni, és az érdekviszonyokat valami módon primernek akarja állítani. Mármost előrebocsátom, hogy ebben a beállításban is lényegileg propaganda- és verbuváló szempontok a döntők. Ha én azt mondom, hogy erkölcsileg fel vagyok háborodva ezen vagy azon, és azt orvosolni kívánom, s ez ellen harcra szólítom fel az összes érdekelteket, akkor nagyon félelmetes vállalkozásra hívom fel őket. Ha ellenben azt mondom, birtokomban van egy tudományos eszköz, amelyik garantálja nektek a győzelmet, birtokomban van egy olyan eszköz, amely az ellenfél minden erkölcsi ellenérvét semmivé teszi azzal, hogy egyáltalán nem ismer el erkölcsi ellenérvet, birtokomban van egy olyan eszköz, amivel a haladás pozícióját a számotokra eleve biztosítom, tehát nektek nem kell erkölcsileg igazatoknak lenni, elég az, hogyha a haladás pozíciójában vagytok, és akkor az ellenfél eleve el van veszve: ez propaganda, amely rendkívül alkalmas arra, hogy a marxizmus–leninizmus által indoktrinált szocialista harcosokat lelkessé és szenvedélyessé és ügyükben bizonyossá tegye, de távoli hatásában az erkölcsi elemnek ez a másodlagossá tétele rendkívül veszedelmes, és végsőleg már előrebocsáthatjuk, valamiféle furcsa nihilizmusba vezet." – L. Az európai társadalomfejlődés értelme, in: Válogatott tanulmányok, 1971–1979., Magvető, Budapest, 1986., 119–120. o.

10 "Aki a fajt vagy népet, az államot vagy az államformát, az államhatalom letéteményesét vagy az emberi, társadalmi képződmények alapvető értékeit . . . ebből a földi értékrendből kiragadja és minden norma fölé helyezi . . . valamint bálványimádó kultusszal isteníti, az helytelenül jár el, és a dolgok Isten által teremtett és parancsolt rendjét hamisítja meg." – L. XI. Pius, Égő aggodalommal a nacionalizmus ellen, 1937., Nr. 305.

11 "A keresztény ember politikai tevékenysége során hitét szolgálatként értelmezi és éli meg. Nem lehet olyan ideológiai rendszer követője, mely radikálisan vagy lényeges pontokon szemben áll vagy ellene mond keresztény hitének vagy a keresztény embereszménynek.

## A személyi méltóság és az alapvető emberi jogok

A tévedések, a gondolkodás zsákutcái alapvetően antropológiai jellegűek,[12] ezért a kereszténydemokrata politikai filozófia kiindulópontja nem lehet más, mint a helyes emberfogalom tisztázása és következetes végigvezetése az alapelvek megfogalmazásában. Ebben a törekvésben pótolhatatlan segítséget nyújt az egyház szociális tanítása, amely a kereszténydemokrácia valamennyi alapelvét elemzi és indokolja. Éppen ezért igyekszünk minél több esetben konkrétan hivatkozni a pápák szociális enciklikáira, különös tekintettel a II. vatikáni zsinat dokumentumaira is.

Módszertani szempontból is logikusnak mutatkozik az antropológiai megalapozás, hiszen ha tudjuk, hogy *ki* az ember, csak akkor vállalkozhatunk sikeresen arra, hogy megmondjuk: *mit* kell tennie.

A latin persona (=személy) fogalmát eszmetörténeti értelemben a *kereszténység* ajándékozta Európának. – Az Isten képére és hasonlatosságára teremtett embernek személyi méltósága van *(a perszonalitás elve)*, amely az alapvető emberi jogok indítéka és normája. XXIII. János pápa hangsúlyozza:[13]

> "Minden jól szervezett emberi együttélésnek az emberi lény személyelvűségén kell nyugodnia. Az emberi természet értelemmel és szabad akarattal rendelkezik, s ebből erednek jogai és kötelességei, melyek . . . általános érvényűek, sérthetetlenek és elidegeníthetetlenek."

Az ember jogai éppen azért elidegeníthetetlenek (vö. ENSZ CHARTA), mert – Aquinói Szent Tamás szavával élve – "ő a legtökéletesebb az egész természetben". Szabadságában gyökerezik a felelőssége. Ezért úgy is fogalmazhatunk, hogy a személyi méltóság az a feltétel, ami lehetővé teszi a *demokráciát*. Erre vonatkozik *XI. Pius* figyelmeztetése:

> "Csupán az ember, az emberek közössége, és nem pedig valamely társadalom az értelem és a szabad erkölcsi akarat hordozója."[14]

---

A marxista ideológia sem írhatja elő számára ateista materializmusát, dialektikájának jellegét és módját, amikor a kollektívben föloldódik a személy szabadsága, ahol az ember mint személy lemond történetiségéről és a transzcendenssel való közösségéről. Nem fordulhat a liberális ideológia felé sem, amely úgy véli, hogy az egyén szabadságát kell mindenek fölé emelni, s ezáltal a korlátozás minden formájától szabadulni szeretne. Közben egyedül az előnyök és a hatalmi befolyás keresése sarkallja, s ugyanakkor a szociális szolidaritás formáit többé-kevésbé személyes sikerei automatikus következményeinek tartja, és nem egy szociális felépítmény magasabb értékkritériuma a célja." – L. VI. Pál, Octagesima adveniens, 1971., Nr. 26.

12 A "szocializmus alapvető tévedése antropológiai jellegű" volt. – vö. II. János Pál, Centesimus annus, 1991., Nr. 13.

13 Pacem in terris, 1963., Nr. 8.

14 Divini Redemptoris, Nr. 194.

S ezért lehetséges, hogy a perszonalista emberfogalom az állampolgárok alapvető különbözőségei ellenére egy olyan – mindennél fontosabb – azonosságra utaljon, amely megelőzi és felül is múlja a lépten-nyomon tapasztalható különbözőségeket is. Ebből a perszonalista demokráciaértelmezésből következik a kereszténydemokrata politika *néppárti* jellege. Itt már politikai programmá válik az a meggyőződés, hogy az emberek eltérő társadalmi helyzetéből fakadó érdekkülönbségeket megelőzheti és meghaladhatja a perszonalizmusból fakadó érdekazonosság.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy minden igazi demokrácia keresztény gyökerű. Hiszen csak a személyi méltóságból kiindulva nevezhetjük az embereket egyenlőnek,[15] akarhatjuk egyformán szabadnak,[16] s vallhatjuk a testvériség[17] kölcsönös felismerésének lehetőségét. Ha tehát bárhol a világon meg akarják fogalmazni az ember alapvető jogait, ott kimondva vagy kimondatlan, csak ennek a keresztény antropológiai előfeltevésnek az alapján tehetik meg. S ezen a ponton az erkölcsi kötelezettségből származó politikai magatartás[18] visszatér eredetéhez: *az erkölcsi értékek*hez. Ezt viszont a – politika szféráját meghaladó – nevelésnek, illetőleg a kultúrának kell érvényre juttatnia.

Ebben a feladatban alapvető szerepet kell játszaniuk – gazdag hagyományaik alapján – *a történelmi egyházak*nak, amelyeknek pasztorációs küldetéséhez tartozik a kultúra ápolása és a társadalmi igazságosságért folytatott küzdelem.[19] Ezért az a meggyőződésünk, hogy az egyház és az állam szétválasztása sohasem jelentheti a magyar társadalom elszigetelődését saját egyházaitól.

Az egyház szociális tanításából táplálkozó kereszténydemokrata doktrína fontos következménye az egyházpolitika, amelyet a vallás- és lelkiismereti szabadság elvei szerint kíván alakítani, tiszteletben tartva a személyi méltóságot és az ember alapvető jogait.

---

15 "Egyre határozottabban el kell ismerni, hogy minden ember alapvetően egyenlő, mert mindnek szellemi lelke van és Isten képmására teremtetett; mindegyiknek ugyanaz a lényegi természete és az eredete, mivel Krisztus mindnyájunkat megváltotta, mindnek ugyanaz a hivatása, és az Isten szándéka ugyanaz velük." – L. Gaudium et spes, Nr. 29.

16 L. a 14. jegyzetet!

17 Ennek kifejtése a szolidaritás elvénél történik.

18 "Hallgatásunkat mindenki kötelességmulasztásnak tekintené." – L. XIII. Leo, Rerum novarum, Nr. 53.

19 L. Irányelvek az egyház társadalmi tanításának tanulmányozásához és oktatásához a papképzésben, NEVELÉSI KONGREGÁCIÓ, Szent István Társulat, Budapest, 1992.

## A közjó és a társadalom fejlődése

A perszonalitás elvének olyan államforma felel meg, amely – a kollektivizmussal ellentétben – nem eszköznek, hanem célnak tekinti az embert. A keresztények polgári kötelességéről szóló körlevelében (Sapientiae christianae, 1890) *XIII. Leo* egyértelműen fogalmaz: "Nem azért jött létre a természetnek megfelelő társadalom, hogy az ember benne keresse végső célját, hanem benne és általa olyan eszközt találjon, amely az ő tökéletesedéséhez alkalmasnak tűnik."[20] A kommunista kollektivizmussal szemben fellépő *XI. Pius* a *Divini Redemptoris* kezdetű dokumentumban óv a másik szélsőségtől, a liberális-individualista fölfogástól is, amely "a társadalom önző kihasználására törekedve a társadalmat egy szűk elitnek rendeli alá".[21] Mert amennyire igaz, hogy az ember egyetlen közösségben sem válhat kiszolgáltatottá, úgyannyira alapvető, hogy az ember csak közösségben bontakoztathatja ki önmagát. Személy és közösség pusztán a kollektivizmus és az individualizmus terméketlen vitájában állítható szembe egymással. Ezektől azonban teljesen különbözik a keresztény szellemiségű antropológia és szociológia egyaránt. Hiszen "az Isten az embert *társadalmi lény*nek teremtette, és hozzá hasonlók közé állította, hogy . . . amit egyedül nem tud elérni, azt másokkal közösen érhesse el".[22] S éppen ez a személy kibontakozásának egyetlen lehetséges területe. Ezért még olyan, alapvetően a személyhez kötődő jogot is, mint például a magántulajdonhoz való jog, csak a közösség érdekeit figyelembe véve gyakorolhatja. Azért lehet az embernek magántulajdona, mert az Isten az ember birtokába adta a világot; csakhogy nem egy embernek vagy csoportnak adta, hanem az egész emberi nemnek. S ez a magántulajdonhoz való jog társadalmi dimenziója.[23]

Az ember természetes közössége, a társadalom alapsejtje a *család.* Ezért elsősorban a szülők jogosultak arra, hogy gyermekeik – a jövő nemzedék – számára meghatározzák a nevelés irányát, világnézeti és kulturális értelemben egyaránt.

Magától értetődő, hogy mindaz, ami az embert mint egyént megilleti, fokozott mértékben illeti meg az ember által alkotott közösségeket is: a spontán közösségteremtés eredményét, a *civil társadalmat* és az intézményrendszert működtető hatalmat, az *államot.* Végső soron az állam feladata, hogy biztosítsa a közösségalkotó ember személyi kibontakozásának strukturális feltételeit, vagyis az – ember alapvető érdekeit összehangoló –

---

20 Nr. 910.
21 Nr. 194.
22 XIII. Leo, Libertas praestantissimum, 1888., Nr. 111.
23 vö. II. János Pál, Centesimus annus, Nr. 30–31.

*közjót.* A közjó, mint az emberi együttélés alapelve, azt célozza, hogy a társadalom minél több – ideális értelemben: valamennyi – tagja, eltérő, sokszor hiányos adottságai és kedvezőtlen körülményei ellenére is képes lehessen kibontakoztatni önmagát. Vagyis a közjó fogalma ismét visszavezet eredeti kiindulópontunkhoz, az emberi személy kibontakozásának szükségességéhez, amelyből a társadalmi együttélés elfogadható lehetőségei következnek. Könnyű belátni, hogy a közjóról csak perszonális megfontolások alapján lehet meggyőzően beszélni. Ettől eltérő kiindulópont a szélesebb vagy szűkebb érdekcsoportok hatalmi diktatúrájához vezethet. A diktatúrák propagandisztikus igénnyel szívesen hivatkoznak a többség javára, amelynek meg kell előznie az egyént. A folyamat azonban – történelmi tanulság szerint – megállíthatatlan: a többség a diktatúrákban előbb-utóbb elenyésző kisebbséggé zsugorodik. Ezzel szemben a közjó éppen azt követeli meg, hogy "az állam minden polgára részesüljön belőle" – olvassuk *XXIII. János Pacem in terris* kezdetű békeenciklikájában (1963). Sőt, "az igazságosság és méltányosság néha megköveteli, hogy . . . több gondot fordítsanak az elesettebb polgárokra, mert ezek jogaikat kevésbé képesek érvényesíteni és a maguk számára megszerezni".[24] Ez a kijelentés azonban már átível a szolidaritás elvének fogalomkörébe, jelezve, hogy az alapelvek egymással összefüggő, ellentmondásmentes rendszert alkotnak.

Ha az állam az egyenlőség követelményének meg akar felelni, akkor a *többség* politikai akaratát érvényre juttató demokrácia erkölcsi értékét a *kisebbségek* tiszteletben tartása szolgálja. Enélkül ugyanis sohasem valósítható meg az eredeti célkitűzés, a közjó. S hosszú távon csak ez szolgálhatja az egész társadalom békés fejlődését is. *II. János Pál Sollicitudo rei socialis* kezdetű enciklikája (1988) ezért hangsúlyozza a fejlődés morális jellegét[25] – *VI. Pál Populorum progressio* (1976) enciklikájának gondolatmenetét folytatva:

> "A valódi fejlődés és az emberi jogok közötti belső kapcsolat ismét hangsúlyozza ennek morális jellegét: az ember valódi felemelkedése, amely megfelel természetes és történelmi hivatásának, nem szorítkozhat csupán a javak és szolgáltatások bőségére, a technikai felkészültségre, amelyet infrastruktúrának nevezünk. Ha a társadalomban a személyek és a közösségek, amelyet általában népnek nevezünk, nem látják szilárdan biztosítottnak az erkölcsi, kulturális és lelki követelményeket, amelyek az emberi természet méltóságából fakadnak, s amelyek a természetes közösségek, elsősorban a család és a vallási közösségek sajátjai, akkor minden más – a javak bősége, a mindennapok segítését szolgáló technikai vívmányok, az anyagi jólét bizonyos nívója – először elvetendővé, majd az idő múlásával megvetendővé válik."[26]

– A közjó sohasem azonosítható a jóléttel.

---

24 Nr. 56.
25 L. a IV. – "Az igazi emberi fejlődés" című fejezetet!
26 Nr. 33.

A demokratikus államhatalomnak nemcsak "befelé", "saját" állampolgáraival szemben, hanem "kifelé" is, más államokkal való kapcsolattartása során, *nemzetközi szinten* is kötelezettséget kell vállalnia a demokratikus értékek tiszteletben tartására és védelmezésére. Ahogy a belső érdekellentétek kezelésében a kereszténydemokrácia visszautasítja az *osztályharcot,* hasonlóképpen a nemzetközi konfliktusok kezelésében sem tartja megengedhetőnek az erőszak alkalmazását, a *háborút.* Vagyis a *társadalmi béke* megőrzése mellett a *világbéke* megóvásán is munkálkodik. Mert nemcsak saját népére tekintettel kívánja a közjót szolgálni, hanem az *egész emberiség javát* szem előtt tartva. Ezért a demokratikus jogállamok kötelessége, hogy fölemeljék a szavukat mindenütt, ahol az emberi személy méltóságát veszélyeztetve vagy semmibe véve szélsőséges érdekek önző módon próbálnak érvényre jutni. Hiszen a fejlődésnek a szolidaritás és a szabadság keretében együtt kell haladnia.[27]

Mindebben különösképpen is rendkívül súlyos a magyar kereszténydemokraták felelőssége. Hiszen hazánk geopolitikai helyzete és a szomszédos országokban élő magyar kisebbségek magas lélekszáma egyértelműen meghatározza a nemzeti felelősségben gyökerező külpolitikát. A végső cél az egységesülő Európa "átjárható" határai és a kisebbségek önrendelkezési jogának az érvényesítése lehet.

## A szolidaritás és a szubszidiaritás elve

Kétségtelen, hogy a közjó sohasem valósítható meg pusztán jogi eszközökkel. Sőt,

> "a törvények előtti egyenlőség is szolgálhat alibiként a nyílt diszkrimináció, az állandó kizsákmányolás és egyértelmű megvetés számára. A szolidaritás új formáira való nevelés nélkül, az egyenlőség túlhangsúlyozása támogatást nyújt az individualizmusnak, ahol mindenki anélkül vehet igénybe jogokat, hogy a közjóért felelősséget vállalna".[28]

Éppen az emberek – az egyenlőség megvalósítására törekvő demokráciákban is megmutatkozó – különbségei, egyéni adottságainak sokszor alapvető eltérései (pl. az egészség vagy az életkor vonatkozásában) indokolják, hogy a szerencsésebb körülmények között élők megértéssel és konkrét segítségnyújtással forduljanak az arra rászorulók gondjainak enyhítésé-

---

27 L. uo.

28 Octagesima adveniens, apostoli levél, Nr. 23.

re. Ha ez intézményesen is megvalósul, akkor mondhatjuk, hogy az államban a *szolidaritás* elve érvényesül.

Nincs tökéletes társadalom; rászorulók, perifériára sodródottak mindig is lesznek – ezért nemcsak az egyenlőség, hanem a testvériség eszméjére is feltétlenül szükség van, ha valóban a köz javát tartjuk a szemünk előtt. *A testvériségben jut igazán kifejezésre az emberi személy – egyéni körülményektől független – tisztelete.*

A szolidaritás eszméje azonban nemcsak az egyén pillanatnyi helyzetét tekinti, hanem történelmi összefüggésben családok, generációk sorsát is. Különösen meghatározó jelentőségű szempont ez a rendszerváltozás idején Kelet-Európában. A társadalmi igazságosság szolidaritást követel az elnyomó rendszerek meghurcoltjai számára. Ebből következik a történelmi igazságtétel igénye.

Magától értetődő, hogy a szolidaritás elve nem lokalizálható a társadalom belső életére, hanem irányadónak kell lennie a nemzetközi viszonyokban is. Hiszen Észak és Dél, Nyugat és Kelet különböző állapota – az egyik oldalon az éhhalál fenyegetése, a másikon a pazarló jólét – nemzetközi feszültségek, válsággócok kialakulásához vezet. A világ gazdasági megosztottságát csak a népek egymás iránti szolidaritása orvosolhatja. Ezért hangoztatja *VI. Pál*, hogy

> "az ember integrális fejlődése nem mehet végbe az emberiség szolidáris fejlődése nélkül",[29] és "a mind hatékonyabbá váló világméretű szolidaritásnak lehetővé kell tennie, hogy a népek tulajdon kezükbe vegyék sorsukat".[30]

Az utóbbi megjegyzés utal a szolidaritás és a *szubszidiaritás* (kölcsönös kisegítés) elvének szoros összefüggésére.

A testvériség eszméjében gyökerező szolidaritás elvét a szubszidiaritás a szabadság eszméjével társítja, mégpedig úgy, hogy a szűkebb és tágabb közösségek dinamikus életébe illeszti. Itt sem tévesztendő szem elől az eredeti célkitűzés, a közjó. *XII. Pius* intelme szerint:

> "Ha az állam a magánkezdeményezéseket magának kisajátítja, és maga akar rendelkezni, úgy erőszakkal elválasztódik az őt tápláló, az egyes személy felelősségteljes közreműködésétől. Ennek maga az állam is kárát vallja, mi több, a közjó."[31]

Ezzel szemben viszont az államnak éppen az a feladata, hogy

---

29 L. Populorum progressio, Nr. 43.
30 i. m. Nr. 65.
31 L. XII. Pius, Summi pontificatus, Nr. 47.

"a polgárok magántevékenységeit a nemzet életében őrizze, támogassa és rendezze, hogy azok egységesen az általános jólétre irányuljanak".[32]

A kisebb és nagyobb közösségek viszonyát a kölcsönös kisegítés elve, a szubszidiaritás rendezi: a kisebb közösségek autonómiáját tiszteletben tartva ajánlja a nagyobb közösségek támogatását, hogy a társadalom organikus egésszé rendeződhessen. Ez az alapelv döntő befolyással bír nemcsak a gazdasági életben zajló kezdeményezésekre, hanem az állam és az *önkormányzatok* kapcsolatára is.

A gazdasági életben az állam a szubszidiaritás elvét követve teremt kedvező feltételeket a gazdasági tevékenység szabad gyakorlásához, s csak a gyengébbek védelmére – a szolidaritás elve szerint – szab korlátokat.[33] Ez az, amit *szociális piacgazdaság*nak nevezhetünk.

A szubszidiaritás segítségével jön létre a társadalom tagoltsága, az anarchia veszélye nélkül. S mivel a felelősségvállalás azon a szinten történik, ahol a döntést meghozzák, ezért az intézményrendszer és a társadalom egésze minden állampolgár számára áttekinthető. A szubszidiaritás meggátolja, hogy a nagyobb nemzetek a kisebbeknek szuverenitásuk megsértésével nyújtsanak segítséget, beleavatkozva a sokszor gazdasági értelemben amúgy is függő helyzetben lévő országok belügyeibe. A szubszidiaritás átláthatóvá teszi a világot, a nemzetközi kapcsolatrendszereket s az adott államon belül az ember mindennapi életében jelentkező intézményi struktúrák logikáját, végeredményben az emberek egymás közti viszonyát. Egyszerre lebont és fölépít, hogy az ember önmagát ne mások ellenére, hanem gazdag kapcsolatrendszer segítségével építhesse föl.

---

32 L. i. m. Nr . 45., vö. Mater et Magistra, Nr. 51.

33 L. Centesimus annus, Nr. 15.

BÉKEFI LAJOS

# GONDOLATOK A POLITIKA ÉS ETIKA VISZONYÁRÓL

## Protestáns nézőpont*

A politika és etika viszonya olyan témakör, mint az óceán, melyből csak néhány korsónyit tudunk meríteni a rendelkezésre álló lapokon. Ezért rögtön mondanivalóm sűrűjébe vágok. Először is felmutatom azt a három nagy modellt, amiben véleményem szerint a rendkívül gazdag és változatos történelmi örökség tipizálhatóan megragadható. Ezután nyolc pontban kísérlem meg politika és etika aktuális feszültségpontjait érzékeltetni, s azok hasznosítható feloldására, nem pedig semlegesítésére vagy kioltására ajánlatot tenni. A zárószakaszban néhány gyakorlati vonatkozásra is kitérek, a politikai kultúra emelése érdekében.

### Modellek

*1. Dualista vagy disztributív, szétválasztó modell*

Ez a szemléletmód összefügg a vallásos gondolkodás dualista kategóriáival: jó-rossz, világosság-sötétség, szent-profán, mennyei-földi stb. Az eredetileg, akár filozófiai, akár vallási értelemben vett egység radikális szétválását éppen a kereszténység európai elterjedése siettette. Ennek pregnáns teológiai megjelenése *Augustinus* egyházatyánál lelhető fel először rendszerezetten 412–426 között írott, a *De civitate Dei* című nagy művében. A jók isteni gyülekezetét az egyházatya optimista színekkel írja le, ők a *civitas Dei*, a gonoszok seregét pedig az elbukás pesszimista vonásaival jellemzi, ők a *civitas diaboli* vagy *civitas terrena*. A keresztények célja a mennyei Jeruzsálem elérése az újjászületés által. Ők a Földön csak vándorok és idegenek (peregrinari). A földi város fiai és lányai csak az evilági javakkal törődnek: az egyén ezt az *amor sui*-val, az önszeretettel éri el, a közösség pedig az abszolút tekintély megvalósításával. Az állam célja külső kényszerítő eszközökkel őrizni az összetartást, melynek eredménye a kényszererőkkel megvalósuló szociális béke, a *pax terrena*, szemben "a rablóbandák rémuralmával". Az itt példaszerűen megfogalmazott antinómia a lelki és a világi hatalom között, az etika és a politika

---

* Ez nem azt jelenti, mintha a szerző véleménye különböznék a katolikus felfogástól. Szándéka az, hogy csak saját hitvallásának nézőpontjából terjessze elő alapvetően keresztény szemléletét.

között jelentősen befolyásolta a későbbi gondolkodást a szétválasztás fenntartására. Az állam és a társadalom szétválasztása ennek az antinómiának kései megjelenése, modern transzformációja. *Luther* két birodalomról szóló tanításában, reformátori átiratban köszön vissza 1100 év után az augustinusi dichotomista-dualista-disztributív szemlélet, amikor is különbséget tesz világi és lelki regiment, uralom között. Ez a két módozat alkotja együtt az isteni világkormányzást. Így Luther megpróbálta felszabadítani a keresztény személyiséget a politikai elvárások egyeduralma alól, s a lelkiismeretet felerősítve, az evangélium üzenetével konfrontáltatta azt.

A politika és etika szétválasztásának nagy korszaka volt a reneszánsz, melynek egyik szélsőségét *Machiavelli* fogalmazta meg, aki a politikát teljesen elszakította az etikától, s hirdette, hogy a politika világában, a hatalom érdekében az erkölcstelenség is megengedhető. Tőle indul az államrezon, az államérdek primátusának oly sok vért és szenvedést okozó kétes karrierje, mely már démonikus totalitásba csapott át századunk fasiszta és kommunista diktatúráiban. Ezekben a politika teljesen felmorzsolta, "lenyelte" az etikát és a morált.

A protestáns szociáletika s a kereszténydemokrata gondolkodás számára ez a szétválasztó szemlélet mind alapjait, mind következményeit tekintve elfogadhatatlan.

*2. Uniós vagy egységesítő modell*

A nyugati politikaelméletben politika és etika egysége a görög *polisz*ra és annak tételes alkotmányára, a *nomosz*ra vezethető vissza. A görög gondolkodás tette maradandóvá azt a megállapítást, hogy az emberi egzisztencia alapvetően politikai jellegű: A *polisz*ban, a városállamban jelenik meg történelmi formában az, ami az emberi természetnek sajátos képessége, potenciája: a szocialitás, a társas jelleg. Ezen a társas, közösségi jellegen túl nincs emberi egzisztencia, mint ahogy ezen innen sem, csak ösztönvezérelt horda. Így a polisszerű, társas létnek az alanya maga az ember, illetve az emberiség. A politika tárgya pedig ebben az értelmezésben nem valamilyen különleges érdek, hanem az általános, az emberiségméretű és -érdekű, a közjó. Ez az arisztotelészi gondolkodásban rögzített s a nyugati kultúra későbbi századait-ezredeit befolyásoló szemlélet az *etika–emberi természet–politika egységéről* egészen addig, amíg a modern gondolkodás atomizáló tendenciája fel nem váltotta, töretlenül tartotta magát. Ma távoli, szép álomkép csupán, mely felülmúlhatatlan szintézisét *Hegel*nél érte el.

*3. Relációs-konvergenciális vagy összekapcsoló modell*

Kétségtelen, hogy politika és etika külön tudományai a valóságnak, de nem szakíthatók el, csakis önkénnyel s negatív következményekkel egy-

mástól. Ezért a keresztény gondolkodásban szervesen és mégis dialektikusan kapcsolódik össze e két léttartomány *politikai etikává*. Hiszen számos történelmi példával igazolható, hogy amennyiben a politika áldozatául esik az etika, akkor megszületik az önkény, a libertinizmus, sőt a nihilbe taszító "mindent szabad nekem" ego-totalitarizmus, szuperönzés. Amennyiben pedig az erkölcs diszkriminálja a politikát, kiűzi hatásköréből, megvonva minden etizálás esélyét, akkor az erkölcs is pervertálódik, nem csak a politika. Így születik meg az ítélkező gőg, a szektás hübrisz, a kettős értelemben is "világtalan" etika (elveszti szem elől tárgyát, a világot – elveszti szeme világát, rálátását a világra). Így önmaga szánalmas karikatúrájává süllyed.

A keresztény politikai etikának s az általa vezérelt embereknek az az álmuk, célképzetük és törekvésük, hogy megvalósítható e harmadik modell szerves folyományaként a negyedik, igazából jövőhordozó és világtávlatú modell: az *etikus politizálás. Keresztény* és demokrata *gondolkodásunk mellett* korunkban ehhez a célhoz konvergálóan jelennek meg új gondolatok, illetve régi-új ötvözetek, pl. a *new age mozgalom* által prófétált *új politika* céleszményében. Nemzetközi felmérések szerint az ideális személyiségképhez olyan *személyes értékek* kapcsolódnak, mint a nyitottság, őszinteség, kapcsolatteremtő készség, kritika gyakorlására és elhordozására való képesség, tolerancia. Csak kisebb mértékben jelennek meg olyan értékek, amelyek a régi politikai gondolkodás jellemzői (pl. a szorgalom, kötelességtudás, önuralom, teljesítmény). Az egyéni és közösségi magatartásformák tendenciája a *nem materialista értékek* előtérbe kerülése irányába fordult.

Az összekapcsoló gondolkodás és modell prófétája volt századunkban az anglikán *J. H. Oldham*, aki 1935-ben már széles körben felhívta a figyelmet az ún. "köztes vagy közvetítő axiómák" fontosságára. A keresztény hitből következnek olyan etikai iránymutatások, amiket a világ számára érthető fogalmakkal kell közvetíteni. Ilyenek pl. a szabadság, szolidaritás, felelősség stb. Ezek a fogalmak a bibliai ethosz prolongálásai, a destruktív kihívásokra adott pozitív tartalmú válaszok.

Mi a továbbiakban e harmadik modell vonzásában maradva próbáljuk megfogalmazni a kereszténydemokrata politikai etika, politika és morál kapcsolatrendszerének főbb és aktuális vonásait. Gondolatmenetünkben kimondva-kimondatlanul is jelen vannak századunk jeles protestáns (szociál)etikusainak, gondolkodóinak mint K. Barth, F. Gogarten, P. Tillich, D. Bonhoeffer, J. Moltmann és a többieknek felismerései, látásai.

Hogyan definiálhatjuk tehát a politikai etikát? *A politikai etika* (a politika és a morál viszonya) *a politikai cselekvés céljait és eszközeit erkölcsi megítélés alá helyezi, foglalkozik a politikai közösségek önértelmezésével s a hatalom alkalmazásának, gyakorlásának kérdéseivel a közösség szolgálatában. A protestáns politikai etika célja: olyan életvezetés elsajátítása*

*és továbbadása a nevelés útján, ami építőelemeit abból a feszültségből nyeri, ami az idő történelmi síkján újra és újra gerjed az emberek zűrzavara és Isten gondviselése, előrelátása közti bipolaritásban (Hominum confusione – Dei providentia).*

Mielőtt a részletekbe belemennénk, utalok arra, hogy a politikai etika, politikai morál állandó *veszélyeztetettség*ben van egyrészt a nyílt antimorál vagy etikátlanság részéről, másrészt az álerkölcs, *a moralizálás* oldaláról. Tapasztalati és szociológiai vizsgálatokkal igazolt tény, hogy a társadalmi polarizáció, a nagy monolitikus társadalmi képletek (lásd a gyakorlati szocializmust!) széthullása, illetve a társadalmi atomizálódás (lásd a nyugati "posztindusztriális", posztmodern, posztmaterialista formáció) együtt jár a moralizálással. Megfigyelhető az is, hogy minél inkább romlik a közerkölcs vagy süllyed az egyéni morál, annál inkább kap lábra a moralizálás. Az is megállapítható, hogy a napjainkban tapasztalható információtúláradással szemben ösztönös reakció is lehet a moralizálás: ez az egyetlen "kézifegyver" az egyén kezében ahhoz, hogy az információ ősrengetegében utat vágjon magának. *Von Weizsäcker* professzor elemzésében megállapította: a politikai problémák morális kérdésekké degradálása vagy túlegyszerűsítése képezi az egyik legnagyobb akadályt a megoldás útján. A politikai kérdések kezelhetőségét és megoldhatóságát háromdimenziós megközelítésben képzeli el: 1. szakkérdésként, 2. hatalmi kérdésként, 3. etikai kérdésként elemezni és kezelni őket (lásd *Bewusstseinswandel* című könyvét, 1991). Sajátos változatai alakultak ki történelmileg nézve a moralizálásnak, amiről *P. Tillich* kiváló amerikai protestáns teológus már a harmincas években azt írta, hogy ezek (pl. a puritán, a pietista, a nacionalista, a hagyományos moralizálás) a morális parancs félreértéséből, a törvény tirannusi túlhajtásából keletkeztek.

*Mi egyre inkább olyan világkorszak felé tartunk, melyben csak az etikus magatartásnak, az etikailag is motivált politizálásnak lesz reális esélye a túlélésre.* Ez az, amit más gondolatrendszerek *paradigmaváltásnak, tudatváltásnak* szeretnek nevezni. A politika és etika/morál közötti vélt és valós feszültségek, ellentétek akkor és úgy változtathatók át pozitív hajtóerőkké, ha kezelésüket szakszerűséggel és felelősséggel, felelős szakszerűséggel kíséreljük meg. Már a századelőn felhívta *M. Weber* a figyelmet arra, hogy a felelős, hivatásszerűen gyakorolt politika/politizálás valójában hivatás. Olyan valóságformáló rendszer, melynek gyakorlása közben a politikusra nézve ez fogalmazható meg: *a politika nem az, amiből él, hanem aminek él.* Ezt csak józan szenvedéllyel, felelősségérzettel, arányérzékkel szabad művelni.

A továbbiakban azokat az aktuálisan tapasztalható feszültséggócokat próbálom megfogalmazni, melyek szakszerű és felelős kezelése pozitív irányban segít kioldani s valós hatóerővé formálni politika és etika ütközéseit. Ezek az eszmélődések segíteni hivatottak a politikai kultúra emelését sorainkban, s cáfolni kívánom velük az olyan demoralizáló, summás,

mert éppen moralizáló ítéleteket, melyek finnyásan vagy előítéletesen azt sugallják: a politika botrányos, ördögi praktika, tisztátalan ügyletek bonyolult hálózata. Miközben nem tagadjuk, válhat (s vált is történelmileg nézve) azzá, de ez nem gátolhatja az etikai-morális kontroll visszaszerzésének igényét.

## Feszültségpontok

Az alábbi nyolc zóna felsorolása a követhetőség érdekében az egyszerűbb felől a bonyolultabb jelenségek felé halad. Ezek valójában multidimenzionális valóságunkban együtt vagy egyszerre, de legalábbis közülük több egyidejűleg van jelen.

*1. feszültségpont a részérdek és közérdek ütközésében ragadható meg.*

A politikát erőteljesen befolyásolják részérdekek: csoport, helyi, önkormányzati vagy pártérdekek. A politikailag nyitott morált is vezérli a közérdek, a közjó szolgálata. Ezzel szemben az egyéni érdekek vizsgálata meggyőz arról, hogy az emberek többségét nem a közjó, hanem az egyéni érdek vezérli. Aki tehát a politikai életben valamit tenni akar, annak számolnia kell az érdekek acélkemény, ám hajlékony és hajlítható tényével. Így a politikai etika egyik központi kérdése és fogalma ebből adódik: ez a *kompromisszum.* A közös nevező megtalálása vagy a legkisebb közös nevező kimunkálása a politikának mint a lehetőségek művészetének, tudományának permanens feladata.

A politikaelmélet és a politikai gyakorlat több helyen halad abba az irányba, ahol sikerül megőrizni a közérdek elsőbbségét, mint pl. az olyan parlamenti demokráciákban, ahol a parlamenti képviselők nem érdekképviseleti személyek, hanem valóságos népképviselők. Nyilvánvalóan szükséges a mindennapi kompromisszumok keresése és megtalálása azért is, mert a narcisztikusan érzékeny önközpontúságra, nyers önzésre nem épülhet fel semmiféle társadalom. Az egoista érdekek kíméletlen hajszolása felmorzsolja vagy atomizálja az emberhez méltó élet közös alapját, a társasságot, a "közösségiséget", ami pedig garanciája az egyéni érdek és a közösségi érdek egymásra figyelő, hatékony kibontakoztatásának.

*1. ajánlás: politikai gondolkodásunkban és gyakorlatunkban ne adjuk fel az egyéni és közérdek egyeztetésének, közelítésének etikus parancsát!*

*2. feszültségpont abban ragadható meg, hogy a politikát a hatalom különböző formái befolyásolják, míg az etikában más (szellemi-spirituális) értékek dominálnak.*

Ilyen értékeknek tekintjük pl. a szabadságot, az igazságosságot, a szubszidiaritást, a szolidaritást, a békét, az erőszakmentességet, a szeretetet.

Hatalom nélkül nincs politika. De protestáns teológiai, illetve kereszténydemokrata gondolkodásunk szerint nem lehet egyenlőségjelet tenni hatalom és erőszak közé. A hatalom gyakorlásának vannak kifinomultabb, magasabb rendű formái, mint pl. az értelem uralma, az érvek hatalma, a jó példa hatalma. A brutálisabb hatalomgyakorlás formái közé soroljuk a nyílt vagy rafinált pszichikai, vegyi erőszakgyakorlás formáit.

A hatalom tény, ezt sem tagadni, sem túlértékelni nem volna helyénvaló. Az érdekérvényesítésnek bevált történelmi eszköze. Sok embert vonz, hogy a hatalom révén megvalósulásközelbe jutnak az egyéni és a csoportérdekek. Ám figyelmeztető igazság: a hatalom szeretete még messze nem a szeretet hatalma.

A visszaélések féken tartásának két módozatát látjuk etikusnak: egyrészt hatalom és felelősség összekapcsolását az intézményesített ellenőrzésben, az *alkotmányos kontroll*ban, másrészt a hatalom és jog összekapcsolása révén, melyben a *jognak őrállói*, nem szolgai szerepe van.

*2. ajánlás: törekedjünk a hatalomra, de szolgáljuk vele az igazságosságot!*

*3. feszültségpont abból adódik, hogy a politikában az eredményesség számít, az etikában pedig a lelkiismeretesség.*

Kétségtelenül fontos az eredményesség bizonyos politikai áramlatok hatalmi helyzetében. A gondot és a problémát többnyire az jelenti etikai szempontból, hogy az eredményességhez gyakran tapadnak etikailag kifogásolható önző szempontok s ezek érvényesítése érdekében "minősíthetetlen" eszközök. Bizonyos csoport-, klikk-, frakcióérdekeket gátlástalanul juttatnak érvényre, még a morális minimumnak sem téve eleget. Ilyen manapság hazánkban is tapasztalható minimum alatti módszer pl. a lejáratás nyilvános és nem nyilvános, sugdosós technikái; az információkkal való visszaélés ugyanennek a célnak a szolgálatában; különböző valótlanságok állítása különböző szinteken és módokon; korrupció és kompromittálás, nyílt vagy burkolt fenyegetés, el egészen a súlyos testi sértésig vagy gyilkosságig. Nem kétséges, hogy az így elért eredmény hosszabb távon teljes erkölcsi vereség és eredménytelenség. Az ilyen jelenségek fékezésében a büntető szankciók, a külső eszközök csak eseti eredményt érhetnek el. Valójában csak belső eszköz alkalmazásával lehet gátat vetni ennek a társadalmi méretben kóros folyamatnak. *A lelkiismeret ébresztésével, ébrentartásával, a lelkiismeretességre neveléssel!* Azoknak, akik cinikusan dobnák sutba a lelkiismeret fontosságáról vallott szemléletünket, emlékezetükbe idézzük az elgondolkodtató ellenpéldát, ami ad absurdum jutott Hermann Göringnél, aki kijelentette: "Nincs lelkiismeretem! Az én lelkiismeretem Adolf Hitler!"

*A lelkiismeret a morál védőügyvédje!* Ahol alszik, ott zuhan a társadalom és az egyén morális szintje. Sürgetően fontos lenne az általános nevelés keretében, továbbá speciális szociáletikai ismeretterjesztés és nevelés keretében, nyílt fórumokon nemzeti üggyé tenni a lelkiismereti felelősséget. Nem a rossz lelkiismeret keltegetését, hanem a lelkiismeretét. Ezt

éppen ma kell nagyon fontos feladatnak tekinteni, mert a hallgatás, elhallgatás, elhallgattatás spirálja növekszik, s ez nehezen jóvátehető, korrigálható zavarokat, károkat, sérüléseket okozhat a nemzeti önbecsülésnek, közerkölcsnek, ami messze nem csak rendőrségi, bírósági kérdés.

A lelkiismeret politikai szintű megjelenésében, a felelősség érvényesülésében rendkívüli szerepe van a tömegtájékoztatásnak. Csak remélni tudjuk, hogy *a médiák belátható időn belül visszanyerik egyre nagyobb mértékben morális súlyukat és szerepüket.* Ha nem, akkor a nemzeti sorsrontásban alig jóvátehető mulasztás malomköve szakad rájuk. A lelkiismeret ébresztésének, ápolásának sokféle módja és eszköze van. A nem direkt ráhatás, a példamutatás történhet az iskolában, az irodalom- vagy történelemórán, nyilvános vitafórumokon, önkormányzati nyílt napokon, nem utolsósorban a családi otthonban vagy a hitoktatásban.

*3. ajánlás: törekedjünk az eredményességre, de ne áruljuk el a lelkiismeretet, még inkább ne hagyjuk elaltatni, kábítani, ha egyszer már felébredt!*

*4. feszültségpont abból adódik, hogy a politikában gyakran hatásosak még most is az ellenségképek, az előítéletek, az etikában pedig, különösen a keresztény etikában az elsőrangú fontosság a szeretteté, a testvériségé, a békességé.*

Sajátos történelmi pillanatban élünk. Az elmúlt negyven évben minden égtájon a bipoláris ellenségképek voltak divatban (kommunizmus–kapitalizmus; a kereszténység védelmezője–az ördög birodalma). Ma az ellenségkép is pluralista lett: a másik ember, a főnök, az adóhivatal, kinek a kormánykoalíció, kinek az ellenzék, egyiknek az egyik népcsoport, nemzet, faj, vallás, a másiknak a másik. . . Kálvin igaza újra gyakorlati alátámasztást nyert: az emberszív bálványgyár. Az ellenségképek bálványok, s szinte bálványok harca dúl bálványok ellen. Az ellenséges személy, népcsoport, faj, vallás "képiesítése", belőle ellenségkép gyártása azért veszélyes, mert általa beindul a destrukció, a dehumanizálás, a lefokozás és leértékelés spirálja, ami beiktat bizonyos ellenségképet kapott személyek, csoportok leírásába, megsemmisítésébe, példának okáért az etnikai tisztogatás tébolyába. Az ilyen fenyegető tendenciákkal szemben elsőrendű etikai parancs az ellenségkép mitológiátlanítása, hiszen az ellenféllel lehet kompromisszumot kötni, de az ellenséggel nem.

*4. ajánlás: fedezzük fel az ellenségben és az ellenfélben az embert, még ha az rejtőzik is, és fellebbezzünk ahhoz!*

*5. feszültségpont abból adódik, hogy a politikában gyakran az ellenfél határozza meg a módszert, s ez morális határhelyzetekhez vezet, s a morál meggyengüléséhez. Ezzel szemben az etika magasabb célerkölcsnek tekinthető.*

Vigyázni kell arra, hogy a kompromisszum az erkölcsben nem ugyanaz, mint a politikában. Az erkölcsi kompromisszum, engedmény az ala-

csonyabb erkölcsiség térhódítását jelenti. Az ilyen süllyedés elleni stratégiában az első lépés éppen a süllyedésnek a tudatosítása, az erre való figyelemfelhívás, s az ellene való védekezésre történő mozgósítás! A lefele önmeghaladó, az immoralitás irányába "transzcendáló" morál elleni védekezés nem ennek folyamatos elítélése, hanem a pozitív töltésű morál propagálása, tudatosítása, az arra való nevelés.

*5. ajánlás: álljunk ellen a lefele húzó morálnak, s tegyük meg a tőlünk telhetőt az "emelő" morál érdekében, s ne felejtkezzünk meg a személyes példa erejéről!*

*6. feszültségpont abból adódik, hogy a politika különös küzdőtere az előítéleteknek, az etika pedig gyakorlótere az igazságnak, az igazságosságnak, az őszinteségnek.*

A politikában a kelleténél is többször esik áldozatul a hatalom érdekeinek, érdekcsoportjainak az igazság(osság), az őszinteség. Márpedig az igazság(osság)nak elkötelezett politikában sok mindenre tekintettel kell lenni. Ugyanakkor a politikának tartózkodnia kell a végsőnek hitt igazság politikai kinyilatkoztatásától. Egy, a "végső" igazsággal szemben érzékeny politika (végső igazságon az élet, a személyes sors, az emberi közösség transzcendentális elhivatottságát, az Isten előtti felelősséget értjük) nem eshet abba a kísértésbe, hogy az embereket a földi jólét ígéretével s annak lehetséges biztosításával vezesse "üdvösségre", boldogságra. A jólét még ugyanis messze nem jóllét! Amennyiben mégis vállalkozik erre, akkor a politika és a hatalom *vallászpótlékká* lesz. Ez mind a vallás, mind a politika degradálódásához vezet.

Ezzel szemben az emberi méltóság és az igazság iránt elkötelezett politika arra ügyel, hogy valóban komolyan vegye az érdeklődést mutató személyeket és tömegeket. Ezért nem engedhet egyetlen pillanatra sem a pártprogramokba beszökő, esetleg politikusi nyilatkozatokban megjelenő pusztán *verbális politikai színjátéknak* (olyan kijelentéseknek, melyeknek nincs valóságfedezetük). A mai politikusnak érzékenyen kell figyelnie a valóságnak megfelelő igazság szabályozó szerepére. Az igazság felé való nyitottság nem azt jelenti: megkérdezzük a szakértőket, akik megerősítik azt a tényállást, amit a politikus akar. Tudni kell, hogy "szakértőt" mindig lehet találni valamilyen prekoncepció megerősítésére, igazolására. Az igazi politikus nem zárkózik el a valóság elől, ami korábbi nézeteinek felülvizsgálatát kényszeríti ki tőle. A politikai morál egyik fő parancsa: a tények elfogulatlan, tárgyszerű és valósághű képviselete.

Az a politika pedig, amelyik igyekszik megfelelni a valósághű igazság és az emberi méltóság, illetve az emberi jogok követelményének, törekszik *a politikai nyelvezet kultúrájára*. A tények nem káromkodnak, a tények tényszerű nyelvet "beszélnek". Ennyivel a politikusnak is meg kell elégednie. Nem morálisan értékelni, még kevésbé lejáratni kellene a tényeket, hanem összefüggésükben vizsgálni, megérteni, orvosolni – ez az etikus viszonyulás.

*6. ajánlás: tartsunk ki az igazsághoz hű beszéd és a valósághű ígéretek mellett, s mindezt kulturált nyelven adjuk elő!*

*7. feszültségpont abból adódik, hogy a politika inkább az anyagi javakat tartja szem előtt, az etika vagy morál pedig inkább a szellemi tartalmakkal és az immateriális értékekkel s ezek kettős kötésével: a transzcendenssel és az immanenssel is számol.*

Vitathatatlan, hogy gazdasági és más faktorok (pl. ideig-óráig viruló ideológiák vagy történelemhamisítások, a tömegkommunikációs vagy iskolai propaganda stb.) határt szabnak a politikának. A baj és a feszültség (esetleg véres konfliktus) akkor gerjed, amikor és ahol a gazdasági és más faktorok uralma annyira túlsúlyos, hogy a morális, kulturális és vallási értékek háttérbe szorulnak, vagy egyenesen likvidálódnak.

A nem anyagi természetű, immateriális értékek számontartása és szerepeltetése a politikában azért fontos és megfontolandó, hosszabb távon megkerülhetetlen kérdés és feladat, mert számos történelmi példa bizonyítja: a túlzottan pragmatikus, vulgárisan materialista politikában az értelem után kérdező és az értelmes, embernevelő, -emelő célokat kutató emberek nem fognak megelégülést találni.

A pluralista demokráciában állandóan szükséges a társadalmi kultúra és ezzel együtt az emberi alapértékek folyamatos tudatosítása és konszonanciája. Ennek figyelmen kívül hagyása zűrzavart és társadalmi zavarokat lobbant fel.

*7. ajánlás: törekedjünk a politikában és a személyes életben is az anyagi értékekre, de soha ne tekintsük ezeket végső és maximális értékeknek, hanem egészítsük ki ezeket a valódi társadalmi békét munkáló immateriális értékekkel.*

*8. feszültségpont abból adódik, hogy a politika az élet kemény valóságát mutatja, ennek megfelelni etikai normákkal és útmutatásokkal, parancsokkal nem lehet egykönnyen, mivel az etika az élet durva felületén innen és túl jelenik meg, illetve azokat áthatva, de nem magát ezekre erőltetve van jelen nyílt és burkolt formában.*

A politika területén is szükség van általánosan érvényes normákra, különben az önkény veszélye fenyeget. Ennek érdekében van szükség a politikai etika normáinak világos megfogalmazására és érvényesítésére. Ezt szolgálják például esetünkben a KDNP alapelvei és az alapértékekről vallott keresztény nézetei.

*8. ajánlás: kövessük a politikában a pozitív alapelveket, ezek adnak etikai keretet politikai tevékenységünknek.*

## Hiteles politikai kultúráért

A politikai kultúráról ott beszélhetünk, ahol a politika segíti egy bizonyos népközösség egészének és tagjainak fejlődését és kibontakoztatását más népek és egyének hasonló alapjogának sértetlenségével. Másképpen azt is mondhatjuk, hogy a politikai kultúra nem a vezetés, a társadalom feletti "szalonképes uralom" eszköze, hanem *az emberi szellem rendező-elvűségének megnyilatkozása,* s így az értékmegvalósítás eszköze.

Sajnálatos, de tény, hogy az immateriális (szellemi-lelki-erkölcsi) értékek megvalósítása legtöbbször kárt és hátratételt szenved a materiális értékek tudatos vagy ösztönös prioritása miatt. Igazi politikai kultúrában éppen a politika segíti az egyensúly visszanyerését vagy fenntartását, a rendelkezésre álló átfogó eszközök (iskolarendszer, médiák) által. Politikai kultúráról ott beszélhetünk, ahol megvannak a törvényes garanciái a szellemi, erkölcsi és vallási értékek szabad gyakorlásának, s ahol megvan a társadalomban az ilyen értékekre való nyitottság és tolerancia.

A kereszténydemokrácia fontos feladata lehet az is, hogy társadalmi mértékben segítse újra felfedezni hazánkban a lelkiismeret és a felelősség fontosságát: döntéseinket felelősen hozzuk, lelkiismeretünk fóruma előtt kell először és végső soron számot adnunk. Nem csak a történelem ítélőszéke, az idő ítélőszéke, a törvény számonkérő ítélete, a választók vagy választottak ítélete a számonkérés fóruma – ha ezek mögött nem található a belső ítélőszék, az eleven lelkiismeret, mindez csak kényszer, s nem a szabadság eszköze. A szabad és felelős lelkiismeret ápolása, alakítása a századvégi kereszténység/keresztyénség egyik legfőbb hivatása.

A csoportos és egyéni önképzés/nevelés elé tűzhető reális célok, melyek a politikai kultúra emelését szolgálhatják, sokfélék. Most befejezésül csak néhányra hívom fel a figyelmet. Továbbgondolás, megvitatás érdekében tételszerűen ezeket fogalmazom meg:

– a lelkiismeret ébresztése, ápolása segíti az etikai kontroll/önkontroll belső szabadságának megvalósítását;

– konfliktusszabályozó technikák elsajátítása segít a csoport- vagy társadalmi feszültségek oldásában, s képessé tesz az önálló problémamegoldásra;

– az empatikus szolidaritás/együttérzés képességének ébresztése mások szükségleteire és érdekeire is figyelemmel van;

– az érvelés, a vita kultúrájának emelése, a tárgyszerűség irányába fejlesztése az érzelmi durvaságok szintjéről;

– a személyes példaadás fontosságának erősítése a nagyobb általánosságok mögé szívesen elbúvó felelőtlenségge! szemben (van, amit az egyénnek kell megtenni, vállalni, nem bújhat a párt, a csoport, a nemzet, a faj kategóriái mögé!).

Paradigmaváltás világkorszakában élünk: vagy sikerül a politikai morál/etika segítségével *is* egy értékorientált jövőépítéssel menteni a menthetőt, vagy óhatatlanul a planetáris romlás, a strukturális és az egyéni önpusztítás örvényébe sodródunk. Ebben a helyzetben egyikünk sem maradhat közömbös, s nem riadhat meg a cinizmus vagy közöny falaitól. Kereszténydemokrata mandátumunk, hivatásunk és elhivatottságunk, hogy munkatársul ajánljuk fel magunkat ahhoz a világmentő/üdvözítő nagy műhöz, melyről a bevezetőben megállapítottuk: hominum confusione – Dei providentia. Azaz: a politikai etika mindig az emberek zűrzavarából az isteni gondviselés, előrelátás által az életre vezetés irányába ható út- és példamutatás!

TOMKA MIKLÓS

# Hit és társadalmi elkötelezettség
## Az átmenet kérdőjelei

1992. tél elején olyan különböző tekintélyes emberek, mint Dankó László kalocsai érsek és Szabó Miklós SZDSZ-képviselő nyilatkozták, hogy nincsenek megbízható adatok a vallásosság mértékéről és a felekezetek megoszlásáról.[1] Valóban nincsenek? Vagy ha vannak, honnan ered az ellenkező benyomás? És mit érnek azok az adatok, amelyek vannak? Hogyan értelmezhetők? Lehetőséget adnak-e további, számszerűen nem kifejezhető következtetésekre?

### 1. Az adatok stabil, erősödő vallásosságról tanúskodnak

Mindenekelőtt: adatok vannak. A 70-es és 80-as évektől éppúgy, mint a rendszerváltás utánról. S kérdés, helyes-e azok szakmai vagy politikai tisztaságát megkérdőjelezni anélkül, hogy bármilyen ellenérv vagy terhelő bizonyíték lenne. Elfogult vizsgálatok eredményei? Aligha, hiszen szinte tökéletesen egybehangzanak az MTA Szociológiai Intézet, a Magyar Közvélemény-kutató Intézet, a KISZ Ifjúságkutató Csoport és az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézet adatai. Sőt, mindezek összhangban vannak egyházi adatokkal. Továbbá az előbbi kutatások által megállapított arányokat újra kimutatták az 1989 utáni társadalomtudományi és közvélemény-kutató intézetek, mint a Gallup, a Medián, a Szonda-Ipsos, a TÁRKI. Mindezek szakmailag hibásak lennének? Mely irányba elfogultak? Milyen hibáik vannak? A felsorolt intézmények által a vallásosságról megkérdezett emberek száma 150–200 ezer között van. Egyedül a Magyar Közvélemény-kutató Intézet az évek során több mint 100 ezer embert kérdezett vallásról, felekezeti hovatartozásról.

Az egybehangzó eredmény gyorsan összefoglalható. Az ország felnőtt lakosságának mintegy kétharmada mondja magát vallásosnak. Az arány az utóbbi 15–20 évben emelkedik: a 70-es évekbeli kevesebb mint 50 százalékról 1990 után hajszál híján 70 százalékra. Korábban is, ma is számolni kell politikai kényszerekkel és divatokkal. De ez már a számok minősítésének kérdése. "A nép szava Isten szava", tartja a demokrácia alapszabálya. A közvélemény-kutatásokban felfedett tények akkor is tények, ha valakinek talán nem tetszenek.

---

1 "*Mindig a tisztázás híve voltam.*" Beszélgetés Dankó László kalocsai érsekkel. *Köztársaság* 1992. dec. 4. 62–67. továbbá: Szabó Miklós: "A kétfelé szereplő kormány" *Magyar Nemzet* 1992. nov. 25.

Az utóbbi tíz évben külön tudjuk választani azokat, akik – saját megállapításuk szerint – "vallásosak az egyház tanítása szerint" és azokat, akik "vallásosak a maguk módján". Az előbbi csoport a felnőtt népesség 10–20 százaléka, az utóbbi 40–50 százaléka. Az "egyháziasan" vallásosak kisebbségben vannak. Arányuk viszont gyorsabban emelkedett. Itt-ott, állítólag szociológusok szájából is elhangzott, hogy csak az "egyháziasak" az "igazán vallásosak", a többiek nem is vallásosak "igazán". Ez demagógia – és a nyilatkozó emberek állásfoglalásának jogtalan elutasítása. Szakmai érvek híján az ilyen mesterkedés a legcsúnyább ideológiai-politikai manipuláció kategóriájába tartozik! Ugyanakkor tény a vallásosság sokfélesége. Ez indíthat további vizsgálatokra. Anélkül is bizonyos azonban, hogy az egyházak csak igen feltételesen hivatkozhatnak 60–70 százaléknyi vallásos emberre. Egyébként is kétséges, hogy a magát vallásosnak nyilvánításból milyen mindennapi és milyen politikai elvárások következnek. Megfordítva viszont politikai vakság lenne ezt a kétharmados "szavazatot" nem létezőnek tekinteni.

Az idézett vizsgálatok zöme a felekezeti tagságra is valamiképpen rákérdezett. A különböző kutatásokból kirajzolódó kép egységes ugyan, mégis háromféle adatsort kell megkülönböztetni, s ebből csak kettőt ismerünk pontosan. Az első: a származás szerinti felekezet, hogy kit milyen vallásban kereszteltek vagy jegyeztek be. Ennek kultúrtörténeti és tudományos jelentősége van. A második: a magukat vallásosnak mondó felnőttek felekezeti megoszlása (ami például az egyházaknak juttatott állami támogatás elosztásánál irányadó lehet). A harmadik: az előbbi adatnak a családnagysággal, ill. gyermekszámmal kiegészített korrekciója, vagy másképpen közelítve: a magukat vallásosnak mondó felnőttek és kiskorú családtagjaik felekezeti megoszlása (ez az adat előállítható, de publikált formában nem létezik).

Megjegyzendő két probléma. Az első fogalmi, a második kutatástechnikai. "Vallásosság" és "egyháztagság" mást és mást jelent különböző egyházakban. Különösen nagy az eltérés a nagy- és a kisegyházak (sértő köznyelvi megnevezéssel: szekták) között. A nagyegyházi kultúrában az azt többé-kevésbé elfogadó s alkalmanként gyakorló ember magát vallásosnak és katolikusnak, reformátusnak, evangélikusnak minősíti akkor is, ha ez az életvitelt legkevésbé sem befolyásolja. A "történelmi egyházakba" az emberek beleszületnek. A kisegyházak tagjává híveik személyes döntéssel válnak. Ott tehát más mind a vallásosság, mind az egyháztagság minősége.

Kutatástechnikai probléma, hogy a mintavételen alapuló szociológiai vizsgálatok csak nehezen tudnak kisebb létszámú társadalmi csoportokról statisztikailag megbízható adatokat szolgáltatni. Még a 100–200 ezer főről szóló kutatási anyag sem elegendő ahhoz, hogy 5–10–20 ezer hívőt számláló kisegyházak nagyságát elfogadhatóan becsülje. Legfeljebb az összes régi és új kisegyház tagjainak együttes arányát lehet megállapítani. Határeset az izraelita felekezet, amelynek taglétszáma a vizsgálatok szerint

40–50 ezer főt nem halad meg. Lehet azonban, hogy a holacaust maradandó traumája egyeseket meggátol abban, hogy nyilvánosan kimondják az izraelita hitközséghez tartozásukat. Kérdés viszont, hogy nyilvános döntéseknél figyelembe lehet-e venni az eltitkolt egyháztagságot.

A felekezeti megoszlás kérdésében annyi bizonyos, hogy a katolikus részarány 67–75, a református 17–21, az evangélikus 3,5–5, a többi egyházak tagjaié 0,5–2,5 százalék között van. Sok minden mutat arra, de nem tökéletesen bizonyított, hogy – a vallásos emberek között – a katolikus arány emelkedik, a református arány csökken. Ugyancsak nem bizonyított a kisegyházi létszám jelentősebb növekedése. Egyes, gyorsan terjedő kisegyházakkal szemben ugyanis vannak változatlan és csökkenő létszámúak is.

1. tábla

*A felekezeti megoszlás Magyarországon a felnőtt népességben* *
(százalékban)

| | 1. Születéskori felekezet (keresztelés, bejegyzés) | 2. A magukat vallásosnak mondók hovatartozása |
|---|---|---|
| Római vagy görög katolikus | 71,0 | 75,2 |
| Református | 21,4 | 19,4 |
| Evangélikus | 4,5 | 4,5 |
| Izraelita | 0,4 | 0,2 |
| Egyéb | 0,3 | 0,3 |
| Nem keresztelték és nem jegyezték be sehová (ill. arról nincs tudomása) | 2,4 | 0,4 |
| Összesen | 100,0 | 100,0 |
| A vizsgált személyek száma | 44 123 | 25 431 |

* A Magyar Közvélemény-kutató Intézet 1984–1988 közötti kutatási adatai alapján

Ez a kiinduló helyzet a kutatási adatok szerint. Vannak-e ellentétes vélemények? Vannak! Nem tudományosak, de vannak. Az elmúlt évtizedekben az Állami Egyházügyi Hivatal többször közölt felekezeti létszámokat és arányokat. ÁEH-jelentésekben is, pártdokumentumokban is szerepelnek a vallásos emberek arányára vonatkozó számadatok. A másik oldalon, ritkábban, egyházi kiadványok és nyilatkozatok is megadtak hívőszámot. Egyik is, másik is becslés volt minden módszeres adatgyűjtés nélkül.

Egyik is, másik is vágyakkal átszőtt. Sajnos, mivel másutt az adatközlésnek ezt a felelőtlenségét nem feltételezték, az egyéni becslések külföldi statisztikákba már mint "tények" vonultak be. Azaz több nemzetközi adatközlés van, ami ránk vonatkozva minden szakmai megalapozást nélkülöz.[2] Ezek többé-kevésbé követik az ÁEH-adatok tendenciáját: a valóságosnál lényegesen alacsonyabban jelölik meg a hívők számát; a felekezeti megoszlásban pedig a katolikusokét a ténylegesnél alacsonyabbra, a reformátusokét annál magasabbra becsülik. Ehhez érdemes még valamit hozzátenni. Sokféle vizsgálatból tudjuk, hogy mind az értelmiség, mind a társadalom egyéb vezető (uralkodó?) csoportjai sokkal kisebb arányban vallásosak, mint az ország lakosságának egésze. Továbbá olyan – csak részlegesen dokumentált – szociológiai felfogás is létezik, hogy ugyanebben az értelmiségi és vezető rétegben a református származásúak viszonylag igen nagy (nem 20 százalékos, hanem annál sokkal nagyobb) arányban vesznek részt. Feltételezhető tehát, hogy ez a réteg, saját személyes tapasztalataiból kiindulva a hívők számát a valóságosnál alacsonyabbra, a reformátusokét annál magasabbra becsüli.

(Kérdés, alkalmas-e egy újabb szociológiai vagy statisztikai vizsgálat arra, hogy az előítéletek és az eddigi kutatási adatok közötti ellentmondást feloldja. Jobb megoldás azonban nincs. Ezért rendelte el az Országgyűlés 1992 tavaszán egy tudományos felmérés elvégzését. Ám ezt egyes liberális kritikusok a vallásszabadság, sőt az emberi jogok veszélyeztetésének ítélték. A vallási nyilvántartások gyilkos felhasználhatóságáról tragikus emlékekkel rendelkező közösségben pedig felmerült az a gondolat, hogy a felmérés megakadályozására az Alkotmánybírósághoz fordulnak. Minden konfliktust megelőzendő az illetékes minisztérium maga kért előzetes alkotmánybírósági állásfoglalást – mint arról a sajtó ismételten beszámolt.[3] Ez az állásfoglalás mindeddig – 1992. XII. 1. – nem született meg. Érthetetlen viszont, hogy ezek után Szabó Miklós miért a kormányt hibáztatja az új adatok és a kutatás hiányáért.)

---

2 A nevezett források és a katolikusok általuk becsült részaránya (utóbbi zárójelben) a következő:

*Annuarium Statisticum Ecclesiae* 1989. Vatican City 1991. (61,23)

Barrett, David B. (szerk.): *World Christian Encyclopedia.* Nairobi–Oxford–New York 1982. (58,6). Ezt a fordítást sokan idézik!

Morel, Julius–András, Emmerich: *Handbuch des ungarischen Katholizismus.* Wien 1984. (61,2)

Voss, Eugen (szerk.): *Die Religionsfreiheit in Osteuropa.* Zollikon 1984. (59,1)

3 Kulcsár Anna: "A vallás bevallása". *Esti Hírlap* 1992. szept. 3.

Az alapvető megoszlásokon túl tény, hogy a látható és mérhető vallásosság részben társadalmi-politikai tényezők függvénye, és így változhat. 1945 óta többféleképpen és a nyugat-európai tendenciáktól eltérő módon változott. A második világháború után világszerte erősödött a vallásosság. Elterjedt magyarázat szerint a békevágy és az erkölcsi megújulás iránti igény mutatkozik ebben a vallási fellendülésben. Kelet-Közép-Európában talán még valamit hozzá lehet tenni: a totális rendszerrel, a kommunizmussal szembeni ellenkezést. Vallás és egyház évtizedekre a másként gondolkodás és a nem gleichschaltolt közösségi élet egyetlen menedéke lett. Nyugat-Európában az ötvenes évek közepe-vége óta lassú, a nyolcvanas évek óta meggyorsuló elvallástalanodás van. A tendencia változatlan, de társadalmi hatása mérsékelt. Nyugat-Európa mindennapjaiban és kulturális és politikai szervezetében fontos helye van az egyháznak, vallásnak. Magyarországon más a helyzet. Mérhetően a vallásosság az ötvenes évek legvégén, a hatvanas évek elején vesztette el korábbi jelentőségét. A templombajárók, a gyermekeiket hittanra beíratók, a keresztelést, egyházi esküvőt igénylők, a papi pályára jelentkezők és a hívők száma csökkenni kezdett és nagy ütemben, a nyugat-európait messze túlhaladó mértékben csökkent a hetvenes évek végéig. Legalább három okot ismerünk. Az 1956 utáni trauma és reménytelenség éppúgy lehet ok, mint a téeszszervezés, a meggyorsuló társadalmi mobilitás, a falusi társadalom és kultúra felbomlása, de ok lehet a "gulyáskommunizmus" is, azaz a fogyasztói társadalom áruinak és kultúrájának gyors terjedése, amit például a tévé általánossá válása szimbolizál. Magyarországon ekkor hirtelen jött kultúraváltás zajlik. A társadalom atomizálódik és individualizálódik. Ráadásul mindez a marxista indoktrináció és ezen belül elvakult vallásellenesség kulturális légkörében történik. Mind a politikai kényszer, mind a társadalmi átalakulás az elvallástalanodást erősíti.

Váratlanul jön a tendenciaváltás a hetvenes évek legvégén. Nyugaton ekkor kezd erősödni az elvallástalanodás. Nálunk világnézeti kérdésekben nyoma sincs liberalizálódásnak. Utólag megállapítjuk ugyan, hogy ekkorra már nincs bebörtönzött pap. Ám a házkutatások, letartóztatások, perek korábban is hullámokban jöttek. Tudhattuk, hullámvölgyet hullámhegy követ. A hívő emberek diszkriminációjának enyhébb formái – a hittanberatás akadályozása, egyházi iskolások egyetemre fel nem vétele, kisközösségi tagok útlevélmegvonása stb. – változatlanok maradtak. Egyszóval az uralkodó rendszer közvetve sem ösztönzött vallási fellendülésre. Az mégis megindult. Minden vonatkozásban. A vallásosság tudatos és nyílt vállalásának általánossá válásától a vallásgyakorlat erősödésén vagy a papi hivatást választók számának pici emelkedésén át a keresztény kultúra és az egyházépítés iránti elköteleződés újjáéledéséig. Mind a keresztény kisközösségi mozgalomban, mind a papi és értelmiségi körökben megkezdődött az agyonkínzott és szinte működésképtelenné bénított egyház újjáépítéséről, a jelen kor feltételeihez igazodó újjáteremtéséről való gondolkodás.

A tendenciaváltásnak két fő eleme van. Az első a vallási megújulás. Ha ezt összekapcsoljuk a korábbi adatokkal, azt látjuk, hogy az 1945–1990 közötti időben a vallási változás Magyarországon befejezetlen szinuszgörbéhez hasonlít (1. ábra). S bár szólnak érvek amellett, hogy a fellendülés még folytatódik, helytelen lenne lebecsülni ennek a folyamatnak az ellentmondásosságát. (Erre később visszatérünk.)

A másik elem a tendenciaváltás forrása és társadalmi tartalma. Honnan ered ez az erősödő vallásosság? Elöljáróban két dologra kell emlékeznünk. 1956 óta egy generációnyi idő telt el. A nyolcvanas évek: egy új nemzedék újrakezdése. S nem csak ezen a területen. Igaz, az új idők új szelei ilyen mérhető és erős váltás formájában először a vallásosság terén mutathatók ki. De éppúgy igaz, hogy ugyanezt az időt a második gazdaság, a második nyilvánosság, majd kicsit később a politikai ellenzékiség megjelenése jellemzi. A hivatalos rendszer "Potemkin-falvai" mögött a társadalom megtalálja önmagát, újrarendeződik, és autonóm módon elkezdi kialakítani intézményrendszerét. A vallástalan uralkodó kultúrához közel ülők számára meglepetés, hogy ebben a társadalmi önszerveződésben összekapcsolódik a hit, a vallás, a nemzeti hagyomány. De hát ez a meglepődés legfeljebb azt mutatja, hogy milyen kevéssé ismerték az ország gondolkodását.

A vallási éledés ellenben nem egyszerűen régi hagyományok felmelegítése. A valóság bonyolultabb. Kettős folyamat zajlik. Az egyik a hagyománybomlás. Falusi, idős, kevéssé iskolázott emberek között a nyolcvanas években is tovább csökkent a vallásosság aránya. (Ez egyszerűen annyit jelent, hogy a kihaló, még nagyon vallásos korosztályok helyére kevésbé vallásosak léptek.) Ezzel szemben már a hatvanas évek közepe, a hetvenes évek eleje óta emelkedik a hívők száma és aránya a városi, a fiatal és a magasabb iskolai végzettségű csoportokban. Kialakul egy új típusú vallási kultúra, gyakran kisközösségi formában. Megélénkül a nem nyilvános vallási szellemi élet és az írói tevékenység, a nyolcvanas években megszaporodnak a – az ötvenes és hatvanas években is megszokott – "gépelmények", géppel sokszorosított "szamizdat" vallási kiadványok. A hetvenes évek vége nem bűvös időpont. Egyszerűen az a pillanat, amikor a hagyománybomlással járó elvallástalanodás és a vallási élet egyensúlyba kerül. Az ezt követő időszakban a megújulás már erősebb, mint a hanyatlás (2. ábra). És a fellendülés korántsem csupán hívőlétszámot jelent, hanem a vallásos emberek növekvő és egyre nyilvánosabb jelenlétét a társadalom legaktívabb és mind kulturálisan, mind politikailag súlyos fiatalabb, városi és magas műveltségű csoportokban. Az átrétegeződés korántsem befejezett. A hívő emberek 1989-ig bizonyítható egyetemi és munkahelyi diszkriminációja még évtizedekig érezteti majd hatását. De vége van annak az időnek, amikor a vallásosság kinyilvánítása nemcsak hátrányokkal, hanem a társadalmi marginalizálódás veszélyével járt.

*1. ábra.* A vallásosság mértékének változása Magyarországon 1945 után

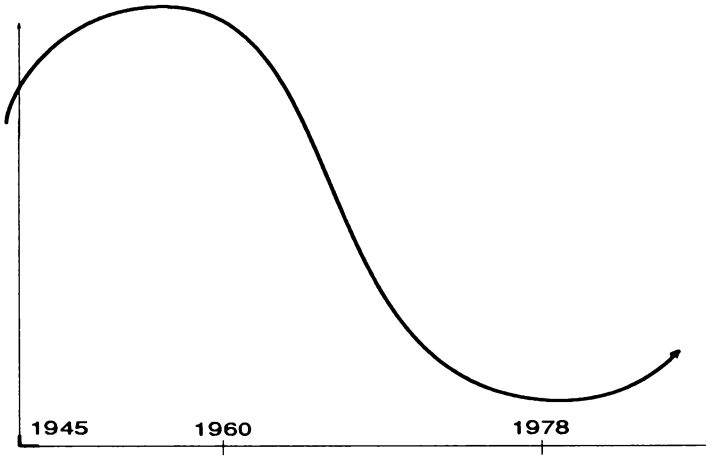


*2. ábra.* A vallási változás, mint a hagyományos (falusi, idős, alacsony végzettségűek közötti) és mint a városi (középosztálybeli) vallásosság változásainak eredője

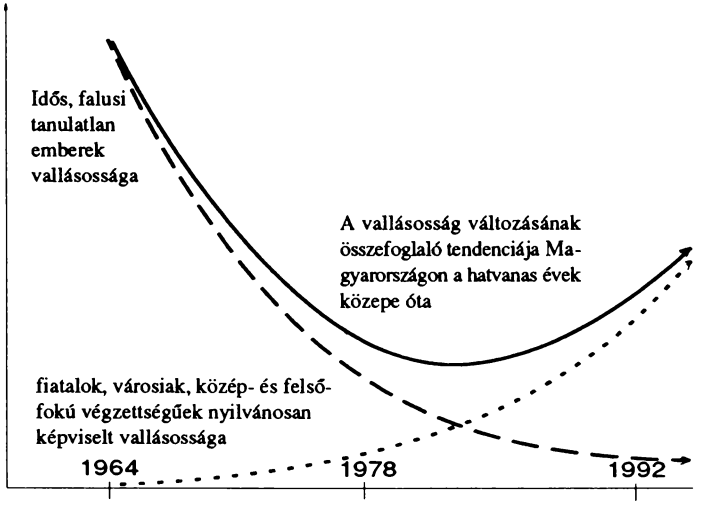

A tendenciaváltásnak van egy további meghatározó sajátossága. A vallásosság erősödése egyfelől a hívő törekvések kifejeződése, másfelől társadalmi igény, hívők és nem hívők társadalmi elvárásainak teljesülése. Minden kétségen felül áll, hogy a vallás és egyház iránti rokonszenv sokkal általánosabb, mint maga a vallásosság. Tanulságos folyamat, hogy 1985–1989 között – különböző közvélemény-kutató intézetek bizonyítékai szerint – a társadalmi és politikai szervezetekkel és intézményekkel való elégedettség és a beléjük helyezett bizalom gyors ütemben zsugorodott össze. Ezzel szemben az egyházak tekintélye egyre nőtt. 1989-ben az egyházakba vetett bizalom minden más társadalmi intézmény iránti bizalom mértékét megelőzte – az utolsó napjait élő pártállami rendszer intézményeit éppúgy, mint az újonnan alakult pártokét és alternatív szervezetekét. Újabb adatok szerint, minden más feltételezéssel ellentétben, az egyházak tekintélyével összhangban a rendszerváltást követően a társadalom zöme azt követelte, hogy az egyházak aktívabban vegyenek részt közös gondjaink megoldásában (2. tábla).

Ugyanekkor – a korábbi államosított és elvett egyházi tulajdon visszaadásáról szóló törvényjavaslat vitája előtt! – az ország népességének négyötöde a különféle (volt) egyházi intézmények újraindítását jónak, célszerűnek, előnyösnek ítélte (3. tábla), és bizonyos feltételek esetén az egyházaknak való épületjuttatás mellett foglalt állást (4. tábla). A vélemények határozottsága akkor meglepetést keltett. A nagynevű liberális gazdasági lap, a HVG megbízta a Medián Kft.-t egy hasonló tárgyú közvélemény-kutatással. Erre már az országgyűlési vita idején került sor. Eredményei az előbbiekkel megegyeznek bizonyos pontokon kiegészítve azokat. Figyelemre méltó, hogy a társadalomban nagyobb körű a visszaadásra javasolt tulajdon köre, mint a parlamenti beterjesztésben, ill. mint amit az egyházak igényeltek. (Ekkor még minden egyház azt képviselte, hogy földet, gyárat nem kér vissza. Az evangélikus egyház később kissé módosította ezt az álláspontját.) Az egyházaknak tulajdonukat visszaadni nem akarók aránya a két vizsgálatban azonos, kevesebb, mint a társadalom egytizede (5. tábla).

2. tábla

*Az egyházaknak a közélet különböző területeit érintő részvételét követelők, ill. azt elutasítók aránya 1991 tavaszán.** (Százalékban)

| Az embereket foglalkoztató | az egyházaknak részt kell venniük | nem szabad beavatkozniuk |
|---|---|---|
| – erkölcsi kérdések megoldásában | 83,6 | 16,4 |
| – szociális problémák csökkentésében | 80,9 | 19,1 |
| – kulturális kérdések megvitatásában | 76,9 | 23,1 |
| – politikai kérdések eldöntésében | 38,0 | 62,0 |

* A Magyar Közvélemény-kutató Intézet vizsgálata (N = 950)

3. tábla

*Különféle (volt) egyházi intézmények újraindítását támogatók és ellenzők aránya 1991 tavaszán.** (Százalékban)

| | egyetért | nem ért egyet |
|---|---|---|
| – Az egyházi iskolák újraindítása a magyar oktatásügynek előnyére válna | 79,4 | 20,6 |
| – Célszerű lenne a korábban államosított kórházakat és szociális intézményeket visszaadni az egyházak kezelésébe | 79,6 | 20,4 |
| – Jónak tartaná az államosított, volt egyházi nyilvános könyvtárak, kultúrházak, klubok újbóli megnyitását | 88,6 | 11,4 |

* A Magyar Közvélemény-kutató Intézet vizsgálata (N = 950)

4. tábla

*A volt egyházi épületek visszaadására vonatkozó vélemények megoszlása 1991 tavaszán.** (Százalékban)

| | |
|---|---|
| "Az országgyűlésben hamarosan vitára tűzik, hogy az egyházak működésükhöz kapjanak-e épületeket. Ön mire szavazna, hogy az egyházak | |
| – kapjanak épületeket, vagy | 91,2 |
| – ne kapjanak épületeket?" | 8,8 |
| "Ha az országgyűlés úgy dönt, hogy az egyházak kapjanak épületeket működésükhöz, Ön mit tartana megoldásnak, hogy az egyházak | |
| – minden olyan épületet kapjanak meg, ami korábban az övék volt, vagy | 22,8 |
| – csak olyan épületeket kapjanak meg, amelyeket vallási, kulturális vagy szociális célra akarnak igénybe venni?" ** | 77,2 |

* A Magyar Közvélemény-kutató Intézet vizsgálata (N = 950)

** Köztudott, hogy a törvényjavaslat ezt az utóbbi álláspontot képviselte.

Összefoglalva: az utóbbi évtizedet nem elvallástalanodás, hanem (némi) vallási fellendülés, különösképpen pedig a vallás és egyház iránti rokonszenv erősödése és nyilvánossá válása jellemzi. Ez egyértelműen megnyilvánult egyes, az egyházakat érintő politikai vitákkal kapcsolatban. Sőt, nem utasítható el az a feltételezés, hogy ugyanez a közvélemény az első szabad választások kimenetelét is befolyásolta. Végzetes félreértés lenne azonban megállni ezen a ponton. Mindez az éremnek csupán az egyik oldala.

5. tábla

*Az egyházaknak visszaadandó ingatlanokról kialakult közvélemény megoszlása az országgyűlési vita idején, 1991 májusában.** (Százalékban)

| | |
|---|---|
| Mit kapjanak vissza az egyházak? | |
| – a földjeiket és az üzemeiket is | 4 |
| – az összes intézményüket | 14 |
| – az általuk igényelt intézményeket | 34 |
| – a hitéletet szolgáló intézményeket | 37 |
| – semmit sem | 9 |
| Adathiány | 2 |
| Összesen | 100 |

* A Medián Közvélemény-kutató Kft. vizsgálata (N = 1200)

## 2. Bizonytalan meggyőződés. Ingadozó elkötelezettség

A problémák nem a negyvenéves kommunista uralommal kezdődnek. Annak csak hatványozó szerepe volt. A gondok forrása a hagyományos falusi társadalomból a városi, ipari, individualista társadalomba való átmenet. Ennek része a népi jámborság kopása, a helyi közösségek vallásközvetítő szerepének megszűnte és a hagyomány hívő buzgóságra ösztönző hatásának gyengülése. És része a másik oldalon – az iskolai végzettség gyors növekedésével – az intellektuális igény erősödése és – az atomizálódó közösség- és érzelemszegény társadalomból következő – újfajta vallási szükségletek jelentkezése. A megváltozott világ megváltozott emberének keveset mondott a túlhaladott kérdésekre régi stílusban válaszoló "Örömhír". Megmaradt benne az az emlék, hogy a vallás és az egyház a béke és öröm hirdetői, mégis egyre távolodott a közös hívő gyakorlattól, mert ott nem azt kapta, amire tudva-tudatlan vágyott. Az eltávolodást a kommunizmus kétféleképpen erősítette. Egyrészt mindent elkövetett, hogy az egyház lelkipásztori gyakorlata ne tudjon igazodni a változó várakozásokhoz. Másrészt minden tudatformáló eszközt bevetett, hogy a vallásról és az egyházról való korrekt tájékozódást meggátolja, és ehelyett hamis, ellenséges képet alakítson ki azokról. A végeredmény egy ördögi kör, ami már önmagát fenntartva biztosította, hogy a társadalom nagy része – minden nosztalgikus rokonszenv ellenére – messze vetődött az eleven (s közösségi) vallási élettől.

Az ördögi kör sajátossága, hogy bárhol kezdjük, ugyanoda jutunk vissza. Minden egyszerre ok és következmény. Elemei az ismerethiány, a vallásgyakorlat elhalása, a lelkipásztori élet és munka megnehezedése.

Az iskolai végzettség gyors emelkedésével az egyházi gyakorlat nem tartott lépést. A hittan kiszorult az iskolából. A vallási könyv- és lapkiadás évtizedekre gyakorlatilag megszűnt. Az állami oktatás és tömegkommunikáció módszeres vallásellenességére legfeljebb prédikációban lehetett válaszolni. Ott sem volt tanácsos. Egy nemzedék olyan jelszavak között nőtt fel, hogy "a vallás és a tudomány ellentmondanak egymásnak"; "az egyház papok intézménye", "a kereszténység túlhaladott, múltbeli dolog". S e nemzedéknek nem volt módja, hogy másfajta, hiteles, sőt modern információkat szerezzen. Ismeretei vallásról, egyházról csökevényesek, torzak, karikatúraszerűek.

Második egyetemi felvételimen is megkérdezték tőlem, hiszek-e Istenben. Visszakérdeztem: Milyen istenben? A vizsgáztató pillanatnyi zavar után magyarázta, hogy abban, aki a felhőkön trónol. Abban én nem hiszek, mondtam. A történetnek sokféle tanulsága van. De későbbi oktatói gyakorlatomban is számtalanszor tapasztaltam a vallási ismeretek hihetetlen hiányát és a vallással kapcsolatos fogalmak kuszaságát, ellentmondásosságát. Nincs mit csodálkozni azon, hogy ez az indítás nem ösztönöz a templomba járásra és a vallási életben való egyéb részvételre. Az elmaradás viszont a minimális helyesbítést is megszünteti. Az elmaradó – még akkor is, ha egy ideig "lelkében" hívőnek mondja magát – egyre inkább a vallásellenes kultúra hatása alá kerül. Ma Magyarországon három gyerek közül csak kettőt keresztelnek meg. Ma, itt nálunk, három ember közül csak egy jut el évente legalább egyszer templomba. A rendszeres, vasárnapi templombajárók pedig csak a katolikusok egytizedét teszik ki.

Ahol ellenben így megtörött az egyházi hagyomány, ahol ekkora ismerethiányokkal szembesülünk, ahol a hívek zöme legfeljebb szimpatizáns és a templombajárók jó része is csupán alkalmi vendég, ott irdatlan nagyra nő a pap dolga. Az öröm és bizalom közvetítésén túl rá marad a tanítás és a közösségteremtés (sőt, az emberségben megtartás) feladata. S ebben hívő közösség nem – alig – támogatja. Az állam pedig az elmúlt időben a papnak nemcsak lelkipásztori munkáját gáncsolta, de emberi életét is a legkülönfélébb gonoszkodással keserítette. A nehézségek néha leküzdhetetlenné magasodtak. Volt, aki más módon tört meg. Legtöbbjüknek egyszerűen nem maradt ideje sem barátságra, sem az elveszett bárányok keresésére. Tehát minden kezdődött elölről: a vallási műveletlenség, az elsőáldozók vagy bérmálkozók hamaros elmaradása, a papnak gondjaival egyedül küszködése, a lemorzsolódás.

Ugyanezek az elemek egy általánosabb szinten is megjelennek. Keveset tud a magyar társadalom hitről, vallásról, keresztény kultúráról? Nem kell ahhoz felszentelt papnak lenni, hogy e hiányokat felszámoljuk. De hiányzik a hivatást érző keresztény értelmiség! Az értelmiségi általában magától értetődőnek tartja, hogy diplomája csak belépőjegy. Ezután magának kell önmagát fejlesztenie: óráira felkészülnie, szakmai gyakorlatot szereznie, tanulni, olvasni, az egymásnak ellentmondó ismereteit összhangba

hozni. Felfedezni vágyó kíváncsiság és izzadságot nem sajnáló módszeres önfejlesztés nélkül nem lehet értelmiséginek megmaradni. De hol van mindez a vallásos diplomások életében? Mintha egyfelől a szakma vagy a világ, másfelől a vallás és a lélek egymással nem érintkező, elszigetelt dolgok lennének. S ha a saját élet nem hajt vallási önművelésre, hogyan lehet, hogy az elmúlt kor provokációi sem tudták áttörni ezt a *splendid isolation*-t? Az a nyilvánvaló ellentét, ami a keresztény világlátás és a társadalmi gondolkodás között feszül, az sem indít útkeresésre (s még inkább: más útkeresők támogatására). Mentség, kifogás számtalan akad. A diplomás kereszténytyt az elmúlt kor különösen terhelte. Mivel családja az átlagnál nagyobb volt, többet kellett maszekolni. S miből művelődhetett volna, ha a megfelelő források hiányoztak? Mindez igaz. Éppúgy, mint a végeredmény: az olyan keresztény értelmiség hiánya, amely maga teremt új forrásokat; amely nem nyugszik, míg nem talál választ szakmája és kora világnézeti kérdéseire; amely saját feladatának tartja, hogy vallásról, hitről mai logikával s mai nyelven szóljon mindenkinek, akit az érdekel.

Ahogyan nincs keresztény értelmiség sem (legfeljebb a jövő ígéreteként néhány keresztény értelmiségi) és ahogyan ma nincsen Magyarországon olyan keresztény kultúra, ami érdemben részt tudna venni a szemléletalakításban és a közgondolkodásban, úgy nincsen olyan hívő közösség sem, amelynek tagjai egymást támogatva teremtenének közéletet és mutatnának utat a társadalom egészének. Az elkötelezett keresztények kis kisebbséget alkotnak. Ez tény, önmagában sem nem jó, sem nem rossz. Ahhoz azonban, hogy kovászszerepüket elláthassák, egymásra kell találniuk: az egyházközségeket élő közösséggé téve, a legkülönfélébb keresztény mozgalmakban közösen tevékenykedve, zsinatokon és azokon kívül az egyház egészéért felelősséget vállalva, a megoldandó feladatokhoz oktatási, szociális és megannyi más intézményt teremtve. Van, ahol az első lépések megtétettek. "Népet gyűjtesz magad köré szüntelen" – mondja a szentmise szövege. Szóval gyülekezünk. De egymásra figyelő, egymást erősítő és közösen cselekvő nép még nem vagyunk.

A harmadik elemnek, a papi túlterheltségnek általánosabb szinten a szervezet elégtelensége felel meg. Hiányoznak a papság segítői. Hiányzik a világiak bevonásához szükséges bizalom, készség és tapasztalat. S nem mindenütt tolonganak a segítőkész világiak. Hiányoznak a sürgető feladatok ellátását ígérő intézmények. Valaha voltak. Mára emlékük is alig él. Nincs helyük, épületük, anyagi bázisuk. Még aggasztóbb, hogy nincs, aki újra kitalálja, működtesse őket. A kulturálisan és közösségtudatában meghígult hazai kereszténység vágyik biztos, stabil, jól működő vallási intézményekre, de csak lassan-lassan teremt olyanokat. S mindehhez csak lassan épül az országos áttekintés, a lelkipásztori terv, a magyar katolicizmus egységes épülete. Épül! Zsinatok kezdődnek (Esztergomban, Szegeden, talán majd másutt is). A lelkiségi mozgalmak évek óta rendszeresen találkozókat tartanak. Alakulóban van a világi keresztény (katolikus) közössé-

gek és mozgalmak fóruma. Mégis, évtizedekbe is beletelhet, amíg az egyházon belüli kommunikáció és kooperáció olajozottá válik, amíg a különböző területek szakemberei megtalálják és megkapják azt a helyet, ahol a legjobban használhatnak az egyháznak. Sok minden megindult, de gyorsabban kellene! Nem csak belső szükségletek hajtanak. Az egyház akkor tud jel lenni és fény és hegyen épült város, ha megérzi, ki milyen világosságot vár, ha a társadalomnak nem parancsolója, hanem szolgálója, ha egységesen közvetíti Jézus jó hírét. Az egységért is, a társadalommal való szótértésért is még sokat kell tenni. S minden késés lemaradást, hitelvesztést jelent. Lemaradást az egyházakkal, világnézetekkel, szektákkal folyó versenyben. És olyanok kiábrándítását, akik ma (még?) az egyháztól várják a segítséget önmaguk és az ország problémáinak megoldásához. Ma dől el, hogy a társadalom templomba soha nem járó, de magát vallásosnak mondó egyharmada holnap hívő lesz vagy hitetlen. Ma dől el, hogy akik eddig egyházi intézmény felállítását és az egyház nagyobb szerepvállalását sürgették, csalódottan visszakoznak-e, vagy igazolva látják eddigi bizalmukat.

### 3. A valláskritika és a Kisztus-követők kereszténysége

A II. vatikáni zsinat dokumentumaiban van egy figyelmeztető megállapítás.

> "A hívőknek nem kis részük lehet az ateizmus létrejöttében: ahelyett, hogy feltárnák Isten és a vallás igazi arcát, inkább eltakarják azt, mert vagy elhanyagolják a hitoktatást, vagy a tanítást meghamisítva adják elő, vagy éppen tulajdon vallási, erkölcsi és társadalmi életük fogyatékos."[4]

Vajon ez ránk is vonatkozik? Vagy minket nem lehet felelőssé tenni azért, hogy legalább 3–4 millió honfitársunk a gyakorlatban materialista? Tanúságot teszünk-e Jézusról? S amikor vallásunkat gyakoroljuk, és amikor kereszténységről beszélünk, Jézusról teszünk-e tanúságot vagy hamis prófétaként hamis istenekről? És életünk, mindennapjaink, munkahelyi és társadalmi szereplésünk meggyőzően bizonyítja-e azt, amit szívünkben hordozunk? Vagy gyakorlatunk megcsúfolja ideáljainkat, és a valláskritika bizonyítékaivá válunk?

---

4 *Gaudium et spes* (a továbbiakban: GS) 19. In: Cserháti József–Fábián Árpád (szerk.): *A II. vatikáni zsinat tanítása.* Budapest 1975. 456. l.

A nagy hírű német teológus, Johann-Baptist Metz a közelmúltban kritikus gondolatokat fűzött az itt-ott látható pálfordulásokhoz, vallási divatokhoz. Nem a dolog esetleges politikai indítékaival foglalkozik. Nem a szélkakas-emberek harsány "kereszténysége", a haszonleső-vallásosság szólaltatja meg az idős tudóst. Metz az ópium-vallástól óv.[5] Attól fél, hogy a vallás sokak szemében minden problémát megoldó csodaszer, az evilági gondok ellenpólusa, a szenvedésmentes boldogság biztosítéka. Az Ó- és az Újszövetség Istene nem ezt csillogtatja. Nem feszültségek nélküli harmóniát, hanem a megérzés képességét ígéri – mások láthatatlan és terhes szenvedése megérzésének képességét. S annak megosztására szólít. Ennek része a másik ember maradéktalan tisztelete.

> "A názáreti Jézus a másik embert bűnösségében is elfogadja. Akkor is ragaszkodik a másik ember szabadságához – hiszen az Istennel való felelős kapcsolatot teszi lehetővé –, amikor azért saját életével kell fizetnie" – írja Metz nyomán Christine Ruhe. "Jézus Krisztus nyomán a másik ember szenvedéseinek, sikertelenségeinek, bűneiből és mulasztásaiból eredő felelősségének átvállalása és saját sorsunkká tétele az, ami Istenhez vezet."[6]

Megkeményedő politikai frontok közepette őrizni tudjuk-e a másik ember, a másik fél tiszteletét? Hatalomhoz jutva feladatunknak tartjuk-e mások, a tőlünk eltérő módon gondolkodók szabadságának feltétlen védelmét? Azt tartjuk-e a kereszténység egyetlen lehetséges kifejeződésének, amit magunk képviselünk? Vagy tudjuk, hogy minden kor, minden kultúra újként értelmezi az evangéliumot és újdonságot talál benne válaszul saját kérdéseire (amelyek gyakran nem a mi kérdéseink!)? A zsinat egyetértett abban, hogy a keresztény hitre támaszkodva különböző emberek különböző gyakorlati következtetésre jutnak.[7] El tudjuk-e ezt fogadni mi is, vagy csak saját álláspontunkat tartjuk "igazán kereszténynek"?

A világtól elforduló érzelmes boldogság idegen Jézus tanításától (annál jobb csemege a valláskritika számára). A másik embert tisztelni nem tudó hatalomvágy ellentétes a kereszténységgel (bár történetéből ez a bűn sem hiányzik). A saját kereszténységértelmezés tökéletesnek, változtathatatlannak tartása pedig bálványimádás. Csak Isten tökéletes és örök és válto-

---

5 Metz, J.-B.–Peters, T. R.: *Gottespassion.* Freiburg 1991.

6 Ruhe, Christine: *Gottes Transzendenz und religiöser Binnenmarkt.* Religionskritische Anmerkungen zur "Neuevangelisierung" Europas. Orientierung 1992. okt. 31. 219–221. l.

7 GS 43.

zatlan. Megismerésének útja a kultúra, a történelem, a kereső ember függvénye. Kereszténységünk tehát mérhetetlen alázatot követel és annak tudatát, hogy Isten másokhoz is szól – az egyházon kívül maradottakhoz is, a nem hívőkhöz is, a számunkra kellemetlen emberekhez is.

Talán mindez egyszerűbbnek tűnik, amíg a magánélet szférájában maradunk. De hát az legfeljebb átmenetileg lehetséges. A kereszténység nem magánügy. Hitünket, erkölcsi meggyőződésünket, értékeinket, céljainkat nem szűkíthetjük az otthonra, a szabadidőre, privát dolgainkra. Azért sem, mert küldetésünk mindenkihez szól. Azért sem, mert magánéletünk nem a politikától, a gazdaságtól, a társadalmi viszonyoktól független békés szigetet, hanem a közügyek és a világban végzett tevékenységünk függvénye. És azért sem, mert a társadalom és a nagyvilág rendje mások számára is kijelöli, hogy kisebb vagy nagyobb kenyér, több vagy kevesebb szabadság, rövidebb vagy hosszabb élet jut-e neki. A másik ember sorsa pedig nem hagyhat hidegen.

A II. vatikáni zsinat határozottan felszólít: minden krisztushívőnek (!) éreznie kell, "hogy saját, külön hivatása van a politikai közösségben!"[8] Ez a hivatás nem passzív részvétel, hanem aktív munkálkodás kell hogy legyen.[9] "Nem lehet elkülöníteni egymástól a felebaráti szeretetet és a társadalomban érvényesülő igazságosság iránti vágyat."[10] A kereszténység egyidejűleg egyéni és közösségi-társadalmi program! De valóban így értelmezzük-e? És ha érezzük a társadalmi küldetést, meg tudjuk-e őrizni a szolgáló és nem uralomra vágyó alapállást? Nagy Konstantin óta nem szabadulunk a dilemmától: hogyan lehet a szegény és megfeszített Jézusról rang, vagyon, befolyás birtokában tanúságot tenni. A megoldás nem lehet az, hogy nem vállalunk másokért felelősséget, vagy hogy nem fogadjuk el a társadalmi méretű tevékenységhez többnyire szükséges politikai megbízást és hatalmat. De eközben fülünkbe cseng, amit Jézus a gazdagokról, az írástudókról, a hatalmaskodókról mondott. A közéletben talán még jobban kötelez az alázat, a másik – mindenekelőtt a mást képviselő ember – tisztelete és jó szándékának feltételezése, a készség a szolgálatra.

II. János Pál pápa a világ elvallástalanodásával szemben újraevangelizációra szólít. Magyarországi látogatásán pedig – viszonyaink, paphiányunk, ritka vallásgyakorlatunk, ezernyi problémánk láttán – megjegyezte, hogy missziós ország vagyunk: missziós hivatásunk van. Mit tesz egy missziós? Nyelvet tanul. Elsajátítja a szokásokat. Barátokat szerez. Megpró-

---

8 GS 31.

9 *Sollicitudo rei socialis enciklika* 9., 30.

10 *Libertatis conscientia* 57. A Hittani Kongregáció instrukciója a keresztény szabadságról és a felszabadításról (1986. márc. 22.)

bálja elfogadtatni, hogy ő nem gyanús idegen, hanem jó szándékú normális ember. Eközben mindent elkövet, hogy gyanúba ne keveredjék, hogy anyagi siker vagy hatalom vágya ne hajtsa. Mindez a magyar keresztényekre és az egyházra is alkalmazható, akik 2–3 éve az előttünk addig zárt körökben és tevékenységekben is nyilvánosan részt vehetnek. A politikai erőviszonyok a missziósok számára is időnként lehetővé tették, hogy a győztesek védelme alatt (ki)oktassák a "bennszülötteket". Alkalmasint látványos keresztelési (és egyéb) statisztika volt az eredmény. Gyakran nem több. A gyarmati uralom megszűntével Afrikában, Ázsiában a kereszténység is visszaesett, vagy legjobb esetben nemzeti szektákra bomlott. Ma a misszió talán mindenütt az emberek életének megosztása és a közös mindennapi gondban közös útkeresés. Hitről, keresztségről érdemben csak ott lehet beszélni, ahol megvan a bizalom és a közösség.

Magyarország elpogányosodott ország. Történetének ellenben a hívő közösség is részese. A missziós küldetés betöltéséhez, a jövő felelős alakításához még valamit meg kell tennie: a múltat feldolgozni. Nincs olyan történelmi kor, amit csak kibírni kell! Isten mindig, mindenütt utat mutat, segít, a legnehezebb erőpróbát is a gyarapodás lehetőségévé teszi. Elviseltük a kommunizmust. De tanultunk-e belőle? S ma merjük-e az elmúlt negyven év értékeit kutatni? Vagy attól félünk, hogy kollaboráns, kompromisszumkötő-, netán kommunistagyanúba keveredünk? Vajon érték volt-e, keresztény magatartás volt-e egyszerűen távol maradni a dolgok folyásától? (Könnyebbnek könnyebb volt!) Vajon elég volt-e egyfelől kisközösségekben, másfelől plébániákon kereszténynek lenni? De megfordítva: Nem kell-e ma is felhasználni és folytatni azt, ami akkor érték volt? Mint az elkötelezett hívek egyházépítő munkáját a közösségekben. Mint egyes keresztény értelmiségiek erőfeszítéseit hitük nyilvános megfogalmazására. Mint a valaha illegálisnak mondott lelkigyakorlatokat. Nincs okunk és nincs módunk arra, hogy új történelmet kezdjünk. Múltunknak ellenben nem az a fő kérdése, hogy ki, mikor, hogyan volt hős vagy áruló. (Ezt úgyis csak Isten, vagy talán nagy sokára a történelem tudja majd eldönteni.) Az igazi kérdés az, hogy milyen jeleket adott nekünk az Úr abban az időben. Figyelembe vettük-e őket? Mi az, aminek a mára is van még mondanivalója? Ha így kérdezünk, hamar kiderül, hogy sem embereket, sem pártokat, sem korszakokat nem lehet vagy-vagy módra, feketére vagy fehérre osztályozni. S ha ez kiderül, alighanem rögtön jobban szót értünk eddigi ellenlábasainkkal is.

SURJÁN LÁSZLÓ

# A keresztény szociálpolitikáról

*"A szociálpolitika mindenesetre az erkölcsi szempont érvényesítése a gazdasági életben."*

Heller Farkas

## Szociálpolitikai elvek

A Kereszténydemokrata Néppárt, bár kormányzati felelősséggel már most is rendelkezik, mint elsősorban a jövőbe tekintő párt nem fogadhatja el, hogy a múlt és a jelen terhei a jövő generációinak vállaira kerüljenek. Ugyanakkor messzemenően tisztában vagyunk hazánk lakosságát, a ma embereit itt és most sújtó mély szociális problémákkal. Ennélfogva mai feladatunknak nem tekinthetjük nagy, utópikus, távlati célok és az elérésükhöz vezető út részletes felvázolását. E rövid ismertetőben röviden utalunk tehát a remélt és megcélzott távlatokra, de középpontba inkább a jelen helyzet feltárását és a rövid távon kivezető út keresését kívánjuk állítani.

Alapeszményünk az önkéntesen szerveződő erős, összetartó hálót képező közösségekből kialakuló társadalom, melynek legfontosabb sejtje a *család.* A család kiemelt jelentősége abból ered, hogy a jövő társadalma, így különösen a gyermekek léte és erkölcsi, szellemi, fizikai állapota a családokon múlik. A család intézménye messzemenően kihat a társadalomra, hiszen mint alapsejt nemcsak gazdasági egység, hanem egyúttal az ember lelki fejlődésének iskolája. Fontos azért is, mert számtalan egyéni (és egyben társadalmi) probléma megelőzésének legmegfelelőbb helye, hiszen itt válik felnőtté, teherbíróvá a személyiség, és itt kapja meg azokat az értékeket, melyek segítségével tartalmasan kibontakoztathatja önmagát, és hasznára válhat embertársainak. Ennek a célnak az *egészséges* család tud legjobban megfelelni: az, amely alapvető funkcióit el tudja látni.

A KDNP *a szolidaritás elve* alapján olyan társadalmat szeretne kialakítani, amelyben a magántulajdon szerepe és biztonsága meghatározó, az egyének szabadsága kiteljesedhet, de ahol érvényesül a *társadalmi méltányosság, igazságosság* és a szolidaritás. Ha a társadalom tagjai kölcsönösen felelősek egymásért, akkor ennek az újraelosztási folyamatokban is meg kell nyilvánulnia. A szolidaritási elvnek számos területen tükröződnie kell a kötelező társadalombiztosításban, a kötelező, munkanélküliség elleni biztosításban, sőt messze ezeken túl is, hiszen a magántulajdon közvetve a köz javát is szolgálja a közteherviselésen keresztül. A lassan létrejövő új társadalomban nagy súlyt kell helyezni az érdekeiket legkevésbé képviselni

tudókra: a gyermekek, öregek, fogyatékosok életfeltételeinek biztosítására, függetlenül attól, hogy önhibájából vagy önhibáján kívül került bármelyikük hátrányos helyzetbe.

*Második alapelv a személyi méltóság* (perszonalitás) tisztelete. Szociális téren ez úgy értelmezhető, hogy a külső beavatkozás az egyén életébe, még ha segítő szándékú is, nem sértheti az egyént, nem történhet *annak akarata ellenére. Lehetőség szerint olyan támogatási formákat helyezünk előtérbe, amelyek kérelmezése vagy igénybevétele nem hozza megalázó helyzetbe a rászorultat.*

*Harmadik alapelv:* minden döntést a lehető legalacsonyabb szinten kell meghozni (szubszidiaritás), az állam csak azokat a feladatokat lássa el, amelyeket más nem tud hatékonyabban megoldani. A szubszidiaritási elv alkalmazása azt is jelenti, hogy az egyéneknek, családoknak, közösségeknek is mindent meg kell tenniük saját boldogulásuk érdekében, az állami, önkormányzati támogatások az egyéni igyekezet kiegészítői legyenek, ami egyszersmind feltételezi a társadalom alapját alkotó csoportok, közösségek létrejöttét, azok támogatását.

*Negyedik alapelvként:* le kell szögeznünk, hogy *csak a mai magyar valóságból, a jelen gazdasági helyzet realitásaiból indulhatunk ki.* Illúziókeltő és félrevezető lenne olyan társadalomkép felvázolása, amely állampolgári jogon mindenkinek biztosítja a gondtalan megélhetést. Ennek felvállalására tartósan még a nálunk lényegesen fejlettebb és gazdagabb országok sem merészkednek, s ahol korábban ilyen törekvések voltak, most ott is az ezen gyakorlat újragondolása van napirenden. A jelen helyzetből való kilábalás csak úgy képzelhető el, ha mindenki az egyén és a köz javát egyaránt figyelembe véve, erejét megfeszítve tevékenykedik.

Alapelveinkből következik az állami szerepvállalás hatókörének meghatározása. Az államnak piaci viszonyok között is, minden szociális érzékenység figyelmen kívül hagyása esetén is be kell avatkoznia a gazdasági folyamatokba, hiszen számos, a tiszta piaci verseny feltételeit korlátozó erő hat, s ezek miatt magánkezdeményezésre nem jöhetnek létre olyan intézmények, szervezetek, amelyek a köz javát eredményesen szolgálják. A piac néhány szükségszerűen jelentkező hiányossága:

– *a verseny tökéletlensége* (monopóliumok, piaci ismeretek, információk hiánya),

– *externalitások* (levegőszennyezés, repülőgépzaj stb.), amikor is a jelentkező hátrányok nem elsősorban annak okozóját sújtják,

– *a közjavak* (pl.: honvédelem, közbiztonság), amelyek mindenki érdekét szolgálják,

– *a jövedelmi externalitások:* pl. munkanélküliség elleni biztosítás hatékonyan csak állami alapon szervezhető (adverse selection, moral hazard).

*Az állami beavatkozás paradox módon különösen szükséges a piacgazdaságba való átmenet során a volt szocialista országokban: az állami beavatkozás teljes kiiktatásával nem jöhetnek létre tartósan működőképes piaci viszonyok.*

A társadalom tagjainak szociális biztonsága a társadalmi-gazdasági rendszerváltás időszakában új megvilágítást kap. Minden szférában egyre szélesedő körben jutnak érvényre a piaci intézmények, mechanizmusok. A piacgazdaság felé haladva a társadalompolitikának a *társadalmi igazságosság, méltányosság* értékeit szem előtt tartva, úgy kell intézményesülnie, intézményet kiépítenie, hogy az egyszerre legyen összhangban a piacgazdaság követelményeivel és a társadalom egészének hosszú távú érdekeivel; ezt nevezzük *szociális piacgazdaságnak.* De nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy a szociális piacgazdaság pusztán *intézkedésekkel* nem megteremthető. Kialakulása többéves, esetleg évtizedes léptékű, öntörvényű társadalmi folyamat eredménye lesz, melyet azonban lehet gyorsítani és létrejöttét, megerősödését támogató intézkedésekkel serkenteni.

A piacgazdaság, a polgári társadalom alapértékei: *a tulajdon széles körű védelme és az egyén elsődleges felelőssége saját sorsának alakításában.* Ezeknek döntő hatást kell gyakorolniuk a lakosság életfelfogására, életmódjára is: továbbfejlődésünk szempontjából fontos, hogy nagyobb elismerés övezze a vállalkozókész, de egyben takarékos, a keresztény etikának megfelelő, a biztonságot messzemenően figyelembe vevő életformát. Az állam és a társadalom szerepe a szociális piacgazdaság kiépülése során nem az állampolgárok élete feletti paternalista gondoskodás, hanem a társadalom teherbíró képességének függvényében a szociális biztonság értékeinek képviselete, melynek során garantálja is a társadalom számára az említett alapértékek megjelenítését.

A társadalompolitika egyes elosztási alrendszerei nagymértékben összefüggenek egymással. Ezért egyre sürgetőbb feladat a foglalkoztatáspolitika, a lakásgazdálkodás, a társadalombiztosítás és az önkéntes kiegészítő biztosítások rendszerének, valamint a szociális segélyezésnek az összehangolása.

A társadalmi problémák kezelése ma már nem képzelhető el a bekövetkezett változásoktól lemaradó és szétaprózott jogszabályi háttérrel. A hatályos jogszabályok az 1950-es évektől kezdődően különböző időszakban születtek, más-más gazdasági feltételekre épülve. Az egyes intézmények, segélyezési formák önmagukban léteznek, összehangolatlanul, olykor egymással is ellentétes hatást kifejtve. Ezért egységes elvek alapján kidolgozott Szociális Törvényre van szükség.

## Javaslatok a rendszer átalakítására

A piac externalitásait ellensúlyozó elemek és a szolidaritási elv érvényesítése továbbra is feltételezik az állam társadalompolitikai szerepvállalását. Ez az állami szerep azonban alapvetően el kell térjen a korábban tapasztalt paternalista, atyáskodó mintától. A következő években a társadalom szociális biztonsága:

– *egyrészt* a munkavégzési lehetőségektől, a munkanélküliségi ellátásoktól, a megújuló társadalombiztosítástól – ezen belül elsősorban a nyugdíj- és betegségbiztosítástól –, a gyermekes családok támogatásának miként-jétől, az adó- és lakásrendszertől, valamint az új célokat előtérbe állító és új feladatmegosztásra épülő szociális segélyezési rendszertől fog függeni,

– *másrészt az egyén tudatos szerepvállalásától,* azaz attól, hogy sikerül-e az egyének és a családok belső és külső energiáit úgy mozgósítani, hogy azok képesek legyenek problémáikat a lehetőségekhez mérten optimálisan megoldani.

Az ország szociális és társadalombiztosítási célú kiadásai ugyanakkor a hasonló fejlettségi színvonalú piacgazdaságú országokéhoz képest kiemelkedően magasak. A rendszer alacsony hatékonysága ugyanakkor az erre szánt pénzek igen kevéssé hatékony elköltését igazolják. Célunk a nem hatékony szociális tevékenységek felülvizsgálata és az így felszabaduló erőforrások megfelelő átcsoportosítása. A szociális juttatások mértékét alapvetően a gazdasági fejlettség határozza meg, az elosztásban azonban egyértelműen érvényesülnie kell a társadalmi preferenciarendszernek.

Az előzőekből világos, hogy átgondolt-összehangolt (mind anyagi, mind társadalmi értelemben) megvalósítható társadalompolitikára van szükség.

E társadalompolitika fő sarokkövei:

– a társadalmi integráció fenntartása: a társadalom kettészakadásának megakadályozása (ennek legfontosabb eszköze a kötelező társadalombiztosítási rendszer fenntartása),

– a már leszakadtak visszaintegrálása (aktív foglalkoztatáspolitika, családsegítő szolgálatok),

– a demográfiai csapdahelyzetből való hosszú távú kitörés megalapozása (a család és gyermeknevelés erkölcsi és anyagi elismerésének növelése),

– pénzügyi hatékonyság: az említett célokat minél olcsóbban, de minél eredményesebben kell teljesíteni. (A kormányzati, önkormányzati pénzek felelőtlen elköltése nagy pazarlást jelent az ország munkaerejével és egyéb erőforrásaival.)

Magyarország az egy főre eső GDP (bruttó hazai termék) szerint messze leszakadt a sokak szerint példaként szolgáló nyugati országoktól. Számunkra pl. Spanyolország, Portugália lehet az összehasonlítási alap, ám ott a társadalom távolról sem atomizálódott annyira, mint hazánkban az elmúlt

rendszer részben tudatos, részben spontán romboló munkája eredményeképpen. Emiatt a közösségek, családok számos olyan feladatot ellátnak saját maguk, amelyeket az atomizálódott északi országokban és a volt szocialista országokban csak az államilag szervezett, költséges szociálpolitika tud megoldani.

A társadalompolitikai tevékenység középponti eleme a család és más közösségek, erre figyelemmel kell az intézményeket, a törvényi szabályokat és az egyedi döntéseket alapozni. Mindez nem mond ellent annak, hogy a konkrét ellátások, illetve megoldások egy része személyre szóló, mert részben ez is módszere a családi körülmények javításának, részben módot ad az egyéni szükségletek olyan figyelembevételére, amely teret ad az egyéni autonómiának. Az újrafogalmazott társadalompolitikának meg kell teremtenie az egyén, család, közösség összhangját.

*A család:* az utóbbi négy évtized szándékos társadalompolitikai célja volt a társadalom atomizálása, az egyesületek, egyletek megszüntetése, a családok meggyengítése. Mivel a család az erkölcsi értékek hordozója is, így áttételesen a működőképes piacgazdaság kiépítésének eszköze, különösen fontos olyan ösztönző rendszer kidolgozása, amely a család egészséges működését, egybenmaradását, a gyerekek nevelését támogatja. Egyebek mellett kiemelt jelentőséget tulajdonítunk a családbarát adórendszer kialakításának, az öregek, ápolásra szorulók otthoni gondozása segítésének.

*A segélyezés* hazai gyakorlatában a jövedelmi és a vagyoni helyzet vizsgálata egyáltalán nem megoldott. Csak a jövedelmi helyzetet vizsgálják, de a jelenlegi adóellenőrzés hiányai és a családi jövedelmek mérésének megoldatlansága miatt ez sem ad megnyugtató tájékoztatást a segélyezendő jövedelméről. A vagyoni helyzet vizsgálata kisebb hangsúlyt kap, pedig időlegesen a kettő jelentősen eltérhet egymástól. Célszerű ilyenkor a támogatás hitelként történő folyósítása. Például ha a rászorult saját tulajdonú lakása terheit nem képes fedezni, az önkormányzati szociális támogatás a lakást terhelné meg. Továbbá nagy szükség van a segélyezők és a segélyben részesülők együttműködésének pontos jogszabályi meghatározására. Ez mind a hatóságok, mind a segélyezettek nem kellően felelős magatartását korlátok közé szorítaná.

A segélyezés formáinak is esetről esetre változni kell, számos esetben a készpénzsegély a fenti okok miatt nem alkalmas eszköz, hanem természetbeni juttatások adása indokolt:

- lakbér, közműdíjak egy részének kifizetése,
- élelmiszerbélyeg, tüzelőanyagutalvány-juttatás,
- gyermekek étkezéséhez térítési díj fizetése stb.

Az önkormányzatok, illetve a családsegítő központok mellett szükség van a társadalmi juttatások és szociális segélyek elosztását végző önálló szervezetre is. Az említett pénzeszközök elosztását azért nem kívánjuk a családsegítő központokra bízni, mert mindenképpen elkerülendőnek tartjuk ezeknek hatóságkénti működését, ami eredeti szerepüket erősen gyengítené.

Szükségesnek tartjuk *keresztény értékeket valló szociális munkások, mentálhigiénés szakemberek képzését és ennek érdekében megfelelő világi és egyházi oktatási intézmények létrehozását. Támogatjuk egyházak karitatív szervezeteinek létrehozását, illetve azok működtetését.*

*Hajléktalanok:* mindenképpen meg kell állítani a kilakoltatás, munkásszállás megszűnése, családok szétesése vagy egyéb okból lakásukat vesztők tömegesedésének folyamatát. Át kell hidalni a jövedelmek és az ezeknél lényegesen gyorsabban növekvő rezsiköltségek közötti szakadék mélyülését. A menhelyek építésének költsége biztosan többszöröse egy ilyen megoldás költségének. Ebben alapvető szerepük lehet a területi családsegítő központoknak. Fejlesztésük személyi és anyagi tekintetben égető szükségszerűség.

Kiegészítő megoldásként javasoljuk új átmeneti szállások létesítését is, de egyben állami költségvetési forrásból, illetve jogi eszközökkel védőkorlátokat kell vonni a válás folytán lakásukat vesztők védelmére.

*Lakásügy:* a problémakör összetettsége rávilágít arra, hogy a kibontakozás is csak lassan, hosszabb távon képzelhető el. Ösztönözni kell azokat a lehetőségeket, pl. a lakásmobilitás növelését, amelyek már rövid távon is enyhítik a feszültségeket. A lakásgazdálkodási rendszer működtetését állami szerepvállalás nélkül hosszú távon sem tartjuk elképzelhetőnek. Feltétlenül szükségesnek tartjuk az állami szabályozást.

– Állami hitelrendszer kidolgozása, olyan eszközrendszer megvalósítása, mely lehetővé teszi a társadalom nagy részének, hogy lakásgondjait hitelfelvételek segítségével oldja meg. Jól működő eszközrendszer elemei lehetnének:

– a jelzálogkölcsön,

– a változó kamatozású, az infláció és a teherviselő képesség függvényében alakuló részletre adott kölcsön

– és az előtakarékosságra is ösztönző Építő Takarékpénztár.

Támogatjuk, hogy az önkormányzatok kedvezményes árú telekjuttatással ösztönözzék a lakásépítést.

*Társadalombiztosítás:* csak olyan rendszerben gondolkodhatunk, melyben az alapellátáshoz mindenki hozzáférhet, s amelyben kiszűrhetők a kiáltó igazságtalanságok. Például el kívánjuk érni, hogy a jelenleg már közel inflációkövető *családi pótlék és nyugdíj* mellett értékállóságukat hasonlóképpen megőrizzék a többi, lényegében analóg jellegű juttatások, így az *árvaellátás* is. Fontos, hogy a gyed, gyes *megfelelő szabályozás mellett*

olyan nőknek is járjon, akik a szülés előtt még nem dolgoztak. Szükséges a társadalombiztosító adminisztratív rendszerének javítása, hogy a jogosultságot követően mielőbb sor kerüljön a kifizetésre.

*A munkanélküliség* növekedése a gazdasági átalakulás elkerülhetetlen következménye. Tekintettel a munkanélküliek rohamosan növekvő létszámára a fejlett gazdaságokban hagyományosan alkalmazott óvintézkedések: átképzés, munkahelyteremtés, a mobilitás könnyebbé tétele mellett a munkanélküliség kezelése ma Magyarországon új eszközöket is igényel.

– Szorgalmazni kell az aktívabb közhasznúmunka-politikát. Szükséges a munkanélküliség okozta feszültség közmunkákkal való enyhítése. Az érdemi intézkedések egyelőre egyáltalán nem haladnak kielégítő ütemben,

– a munkanélküliséget az adott régió területére vonatkozó területfejlesztési terv elkészítése és megvalósítása alapján lehet jelentősen csökkenteni,

– a munkanélküli-segéllyel való visszaélést (fekete munka) a munkaadó és munkavállaló hatékonyabb ellenőrzésével és szigorúbb büntetésével kell korlátozni,

– a hosszú távú munkanélküliség okozta tétlenség anyagi, szociális és pszichés szempontból is káros. Tehát a munkanélküliek nemcsak anyagilag, hanem szociálisan és lelkileg is veszélyeztetettek. Viszont a jelenlegi ellátórendszer csak az anyagi nehézségeket kísérli meg enyhíteni. E szempont miatt is indokolt átképzési programok indítása és a jelenlegiek kiterjesztése. A munkanélküli-segély kifizetésének pedig meghatározott életkor alatt ilyen programon való részvételhez kell kötődnie. Megfontolandó a közmunka kiterjesztése a segélyezés időtartamára.

*Idősek:* programunk elején kifejtett elvekből is következik, hogy ragaszkodni kívánunk az egész társadalomra kiterjedő társadalombiztosításhoz. Ehhez kapcsolódóan három pilléren nyugvó időskori szociális biztonságot fogalmazunk meg.

– *Állampolgári jogon járó minimál nyugdíj:* kiváltaná a jelenlegi időskori szociális segélyezést, e juttatás harmonizálna más, önmagukról gondoskodni nem tudók juttatásaival, a gyermekek számára járó családi pótlékkal,

– *munka-nyugdíj:* megmaradna munkával szerzett jognak; ebben a pillérben a jelenleginél jobban érvényesülne a szerzett jogosultságok elve, a társadalompolitikai prioritások (szolidaritás, családpolitika) figyelembevételével,

– *egyéni megtakarítások:* a társadalomnak ösztönözni kell tagjait (pl. az adórendszeren keresztül), hogy maguk is törekedjenek időskori biztonságuk megteremtésére,

– a nők nyugdíjkorhatárának meghatározásánál figyelembe kell venni, hogy az unokák és az idősek gondozásában is jelentős teher hárul rájuk. Ezért indokolt, hogy szabadon választhassák a nők, hogy gyermekszámtól függően nyugdíj-korkedvezményt kapjanak, vagy a szolgálati idő beszámítását,

– számos szempont indokolja a rugalmas nyugdíjkorhatár bevezetését, ahol az alsó határnál a dolgozó már nyugdíjba *mehet*, de csak a felsőnél *küldhető el* nyugdíjba. Így a rugalmas nyugdíjkorhatár például férfiaknál 59–62 év, nőknél 55–58 év lehetne.

*Fiatalok:* különös fontosságot tulajdonítunk a gyermekek és fiatalok problémáinak. Kiemelkedő jelentőségűnek tartjuk, hogy a társadalmi szolidaritás ne csak az idősekre, hanem a fiatalokra is vonatkozzék, s ez mutatkozzék meg a jövedelemadó és a családipótlék-rendszer átalakításában is. Emellett szeretnénk elősegíteni a gyermekek és fiatalok keresztény értékek szerinti nevelését.

Szociálpolitikai elképzeléseinkben nagy súllyal szerepel az említetteken túl a valamely okból súlyos helyzetbe került tipikus társadalmi csoportok: a hajléktalanok, szenvedélybetegek, illetve a cigány, állami gondozott és fogyatékos emberek problémáinak enyhítése is.

# PINTÉR GYÖRGY

## Magyarország gazdaságáról

*Helyzet 1992. év végén*

Egyházi szertartások során sokszor könyörgünk szüntelen testi és lelki jólétünkért. Nos, az előbbi gyakorlati biztosítása a gazdaság feladata, s ebben az írásban erről lesz szó. Erről, mégpedig úgy, hogy igyekszem a jó és pozitív dolgokat kiemelni. Tehetem ezt nyugodt szívvel, mert a rossz, a negatív jelenségeket a tömegtájékoztatásban nap mint nap hallhatjuk. Nem törekszem teljességre, csak néhány főbb kérdést kívánok megvilágítani.

Az átlagpolgár a gazdaság helyzetét az életszínvonalával (mégpedig leginkább az ő és környezete életszínvonalával) méri. Gondolom, mindenki érzi, hogy ezen a területen nagy az elégedetlenség, türelmetlenség, csalódottság, kiábrándultság. Érdemes ezzel szerintem részletesebben is foglalkozni. Mi ennek a helyzetnek az oka? Álljon itt néhány a lehetséges okok közül!

A lakosság nem kis része úgy vélte – nem alap nélkül –, hogy minden rossz oka a rendszer, s ha kimennek az oroszok, s nem lesz kommunizmus, akkor majd minden megoldódik. S eljött az idő: a szovjet hadsereg távozott, a kommunizmus összedőlt – várták a csodát, de az nem következett be. Nem is következhetett be, hiszen, mint Békefi Lajos is rámutatott, a rendszerváltozással nem a javulás, csak annak lehetősége érkezett el.

Úgy vélem, egy további fontos ok lehet, hogy Magyarországon az emberek jelentős részében a Nyugatról némileg idealizált kép alakult ki: a szép autók, rendezett házak, tele kirakatok, a magyar fülnek mesés nagyságú fizetések mellett az ottani negatív jelenségek (munkanélküliség, szegények stb.) sokaknak nem tűntek valós problémáknak. Viszont a nyugati társadalom anyagi jólétéről a magyar társadalomnak kétségtelenül valós információi voltak. Bizonyos utazási szabadság, az ország nem kis részén fogható nyugati (osztrák) tv-adás, a hazalátogatók beszámolói igényt, vágyat is ébresztettek az anyagi jólét iránt."Az emberek ki voltak éhezve a fogyasztásra" – mondta néhány napja Várszegi Asztrik püspök egy tv-műsorban. Ezt csak erősítette egyrészt az, hogy sokan tudják, hogy a második világháború után nem volt számottevő életszínvonalbeli különbség Ausztria és Magyarország között, másrészt az emberek úgy érzik, hogy "nem vagyunk rosszabbak, mint ők, s úgy is akarunk élni".

Mindehhez hozzájön az, hogy ha egy magyar állampolgár nyugatra indul, akkor a többség Ausztriába, Dél-Németországba, Észak-Olaszországba, Svájcba megy, s ezt a régiót hasonlítja össze Magyarországgal. Ez a rész pedig nem az európai átlag, hanem a kontinens, de talán az egész vi-

lág egyik (vagy a) legtisztább, legmagasabb életszínvonallal bíró térsége, s ez az elvárásokat nagyon magasra emeli. Ez egyrészt okozza, sőt növeli az elégedetlenséget. De nem szabad megfeledkezni egy másik hatásáról sem! Ez az elvárás okozta feszültség hallatlan motivációt is ad az embereknek. Sajnos sokan a gyarapodás nem tisztességes útját választják, de szerencsére nem ők a többség. Az emberek nagy része az életszínvonal megtartásáért vagy sokak esetében az emeléséért hajlandó – ha van rá módja – többletmunkát végezni, második, harmadik állást, különmunkákat vállalni. Magyarországon nem szokás emlegetni a 38 vagy 35 órás heti munkaidőt. Persze azt is tudjuk, hogy ez micsoda önkizsákmányolást, önpusztítást jelent immár jó pár éve.

A társadalom rossz közérzetéhez az is hozzájárult – amint egy nemrégen egész Európára kiterjedő kutatás megállapította –, hogy mi magyarok vagyunk a legpesszimistábbak. (Ha jól emlékszem, utánunk a finnek jönnek a listán. Ez elgondolkodtató, de persze nem e témához tartozik.) A dolgokat rosszabbnak látjuk sokszor, mint amilyenek valójában. S nem lehet elhallgatni azt sem, hogy az írott és elektronikus sajtó jó része, illetve az ott megszólaló "szakértők" jelentős hányada ellenségesen viszonyul a mostani rendszerhez: a gazdasági helyzetet és kilátásokat sorozatosan sötétebbnek festette és festi le, mint amilyennek utólag bizonyultak vagy bizonyulnak. Gondoljunk csak a szinte sugallt elszabaduló infláció vagy az ígért húshiány stb. fenyegetésére . . . Tudjuk, hogy az információnak mekkora szerepe van a modern gazdaságban. Tudjuk azt is, hogy milyen szerepe van a várakozásoknak. A kormánynak sokszor ezek ellenében kellett és kell dolgoznia.

Az elvárásokkal kapcsolatos eszmefuttatás után elismerem, hogy a társadalom jelentős csoportjainak, millióknak romlott az életszínvonala. Valószínű, hogy ez a társadalomnak több mint felére jellemző. De nem hiszem, hogy anyagilag csak a felső tízezer vagy néhány százezer ember került a rendszerváltás után jobb helyzetbe. Ezt jelzi, ami pár hete elhangzott a rádió egyik híradásában, hogy Szabó Iván miniszter megbízásából közvélemény-kutatást végeztek, s ennek során az emberek 47%-a úgy nyilatkozott, hogy nőtt az életszínvonala az elmúlt időszakban. A HVG nemrégen azt írta, hogy Magyarországon 1990-ben mosószerre 300 millió Ft körüli összeget költöttek, 1991-ben ez az összeg 1100 millió Ft-ra nőtt. Ez sem a tömeges elszegényedést jelzi, hiszen tudjuk, hogy olyankor a kereslet tömegesen az alacsonyabb árfekvésű termékek irányába tolódik el, s itt nem ez történt.

Tudom, hogy az állami önkormányzati lakásépítés gyakorlatilag leállt, de vegyük észre a rengeteg magánerős építkezést. Ezeknek csak egy része új ház építése, a többi bővítés, korszerűsítés, felújítás. Nem a Rózsadombon lakom, hanem külvárosban, Rákospalotán, s állítom, hogy ennyi ház a környékünkön, s máshol is, amerre járok, nem volt rendbe hozva, mint most. Ezek kis dolgok, tudom, de vegyük észre ezeket is! S hasonlítsuk

össze magunkat azokkal az országokkal, ahol negyven évig szintén a vörös csillag uralma alatt éltek. A volt Jugoszlávia túlnyomó része – Szlovéniát leszámítva – durván fogalmazva polgárháború előtt, alatt vagy után van. Romániában, Bulgáriában, Ukrajnában, Oroszországban a gazdasági helyzet és az életszínvonal össze nem hasonlítható a miénkkel. Lengyelország talán elindult a gödör aljáról felfelé, Csehszlovákia éppen kettévált, a néhai NDK felfejlesztése nagy zökkenőkkel s számunkra elérhetetlen összegekkel folyik. A hallgatóknak a főiskolán némi cinizmussal azt szoktam mondani, hogy Magyarország megőrizte a vakok közt a félszemű király pozícióját, és ez eredmény, mert azért valljuk be, volt és van vesztenivalónk. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a térség országai közül a legjobb esélye a Nyugathoz való felzárkózásra Magyarországnak, Csehországnak és Szlovéniának van. Ha Horvátország rövid időn belül visszaszerzi területi integritását, akkor talán ő is ebbe a csoportba fog tartozni.

Most vegyünk sorra néhány gazdasági területet, amelyek közvetve-közvetlenül meghatározzák, befolyásolják az életszínvonalat.

## Termelés

Az 1. sz. ábrán láthatók a hivatalos adatok. Ezekhez azonnal egy megjegyzést kell fűznöm. Ezek az adatok erősen megkérdőjelezhetőek. A kisvállalkozások túlnyomó részének adatai nem jutnak el a statisztikákat összeállítókhoz. De ha eljutnának, akkor is egy nagyon tekintélyes része a termelt javaknak kimaradna: nevezetesen a fekete gazdaság termelése. E "szektor" arányát Botos József, a TB első számú embere egy rádiónyilatkozatban 40%-ra (!) becsülte. Ez azt jelenti, hogy általam hozott számoknál a valós eredmények akár 50–60%-kal is magasabbak lehetnek. (Az 1. és 2. sz. ábra) Az 1. és 2. számú táblázat elég határozott tendenciát mutat: jól jelzi a hagyományos (és a statisztika által elért) iparágakban folyó termelés zsugorodását. A néhai KGST-országokba irányuló export, mely néhány éve még a magyarországi össztermelés egynegyedét jelentette, 1991-re összeomlott (4. sz. ábra), tehát az ország regisztrált termelése mintegy ötödének egyszerűen eltűnt a piaca. S csökkent a belföldi kereslet is. Ráadásul az importliberalizáció eredményeképpen beözönlő áruk egész iparágakat tettek tönkre. A termelés még nagyobb mértékben csökkent volna, ha a dollárelszámolású, elsősorban az EGK tagországaiba irányuló export nem nőtt volna jelentősen (5. sz. ábra). Ez az export sok vállalat számára a túlélés egyetlen lehetőségét jelenti. Nem véletlenül illetik ezt a tendenciát az "exportálsz, vagy meghalsz" címkével. Ez a Nyugatra irányuló export nőhetett volna talán még nagyobb mértékben is, ha az elmúlt években nem lett volna folyamatos recesszió. Jól látható az 5. sz. ábrán a dollárimport 1991-es ugrásszerű növekedése. Ennek fő oka az volt, hogy a volt Szovjetunióból behozott kőolajért immár dollárral kell fizetni.

A bruttó hazai termék termelése és felhasználása, 1980–91
(Éves változás százalékban)

*1. sz. ábra*

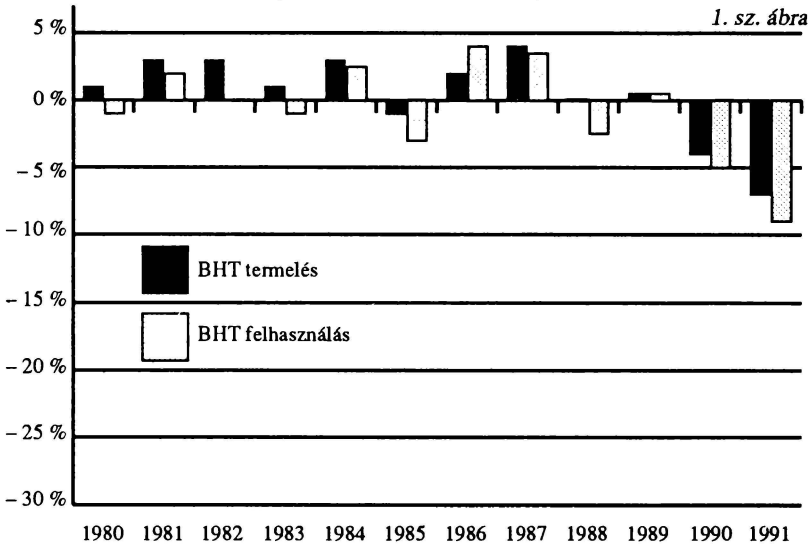


Ipari termelés és összes beruházás, 1980–91
(Éves változás százalékban)

*2. sz. ábra*

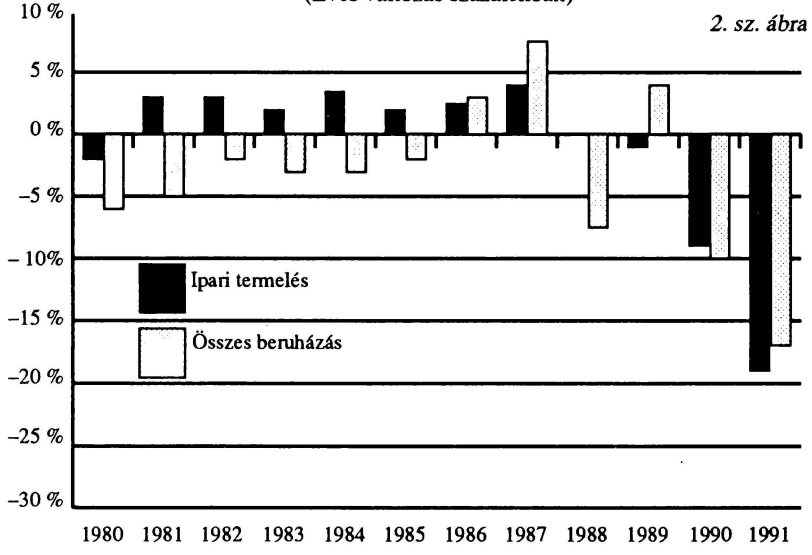

A rubelforgalom volumene, 1981–91
(Éves változás százalékban)

*4. sz. ábra*

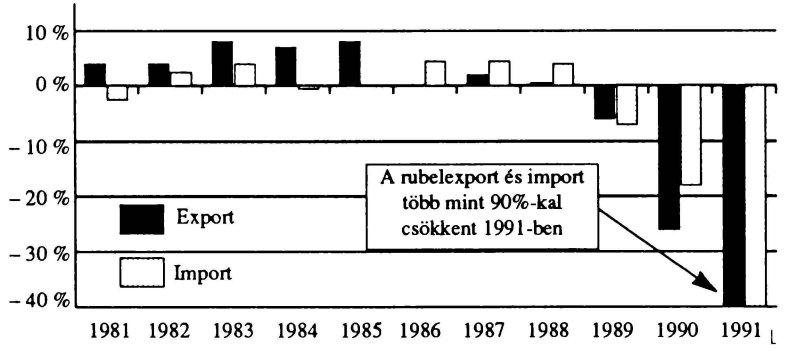


A dollárforgalom volumene, 1981–91
(Éves változás százalékban)

*5. sz. ábra*

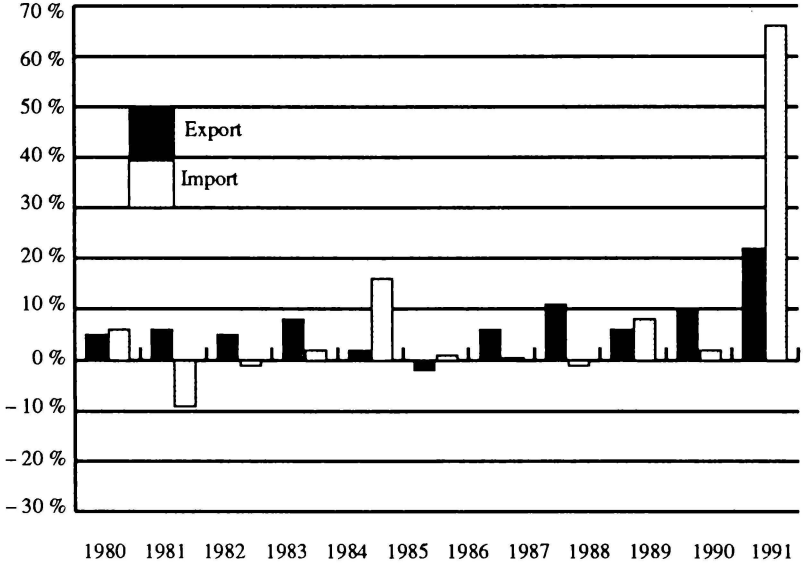

Visszatérve az életszínvonalhoz, a munkanélküliség alakulása közvetlenül vagy közvetve a területen igen fontos tényező. A munkanélküliek aránya immár elérte a 10%-ot, ám ez a szám sajnos még tovább fog nőni. A 10% körüli érték Nyugat-Európában viszonylag magasnak tekinthető, bár ott még nagyjából elfogadható értéknek tekintik. De nálunk ezt a hivatalosan nem létező munkanélküliség után a társadalom magasnak érzi. A munkanélküliség ráadásul elég nagy területi szórást mutat, hiszen van olyan megye (Nógrád), ahol minden ötödik munkaképes embernek nincsen állása.

Természetesen nem akarom lekicsinyelni a munkanélküliség problémáját, de pár dolgot itt is meg kell említenem. Amellett, hogy vannak, akik e téren is kimaradnak a nyilvántartásból, több kutatás is igazolja, amit ha nyitott szemmel járunk, mi is láthatunk, hogy sokan jogosulatlanul veszik fel a sokszor nem kevés segélyt. Ezek arányát a munkanélküliek mintegy egynegyedében szokták megjelölni. Arról is tudok, hogy a munkaközvetítőt helyenként lefizetik, hogy ne közvetítsen munkát, ne adjon címet, vagy, amint korábban említette Surján miniszter, hogy a munkanélküli-ellátásból kikerülők egyharmada igen rövid idő alatt el tud helyezkedni. Tehát részben vannak, akik jogosulatlanul eltartatják magukat a járulékfizetőkkel, míg a fekete munkát végzőknek kiegészítő jövedelem a munkanélküli-segély.

Említettem, hogy a szocialista rendszerben hivatalosan nem létező volt a munkanélküliség. Emlékszem, hogy a nyolcvanas évek közepén, amikor egyetemista voltam, az egyik esti fórumon ezzel kapcsolatban több dolog is elhangzott. Az egyik az volt, hogy a szocializmus alatt sem sikerült mindenkinek munkát biztosítani, csak akkor ezt nem lehetett szóvá tenni. A másik az, hogy egy akkori felmérés szerint a kapun belüli munkanélküliséget 20% körülire becsülték. Ha ez a felmérés igaz, márpedig ismerve az akkori viszonyokat ez nem elképzelhetetlen, akkor ha minden ötödik munkavállalót az utcára tettek volna, egy szöggel nem jött volna ki kevesebb termék a gyárakból. Ha ezt a 20%-ot elfogadjuk, s hozzátesszük az elkerülhetetlen szerkezetváltás miatt kényszerűen elbocsátandókat, akkor a mostani 10% körüli arány nem is tekinthető annyira rossznak, bár sajnos, további növekedésére számíthatunk.

Közhely, hogy a modern gazdaság természetes velejárója a munkanélküliség. De ebben a körben fel kell tenni a kérdést: El kell-e fogadjuk ezt az állítást mint axiómát? Illetve, nem fogadjuk-e el túlságosan könnyen?

## Pénzügyek

Négy területet szeretnék egész röviden érinteni.

Az első az infláció (3. sz. ábra). A jelenlegi gazdaságpolitikának talán a legnagyobb eredménye az, hogy sikerült megfordítani az áremelkedés

tendenciáját. Pedig az inflációs várakozásokat számos "szakértő" szorgalmasan gerjesztette. S tudjuk, hogyha a már korábban is említett inflációs várakozásokat elhiszik a gazdasági élet szereplői, akkor e szerint is cselekszenek, s akkor tényleg be is következik az elvárt ütemű infláció. Szerencsére ezt sikerült elkerülni, s ez évre (1992) a várható infláció már csak 22–23% lesz és jövőre a nehézségek ellenére várhatóan tovább csökken.

Fogyasztói árindex, 1980–91
(Éves változás százalékban)

*3. sz. ábra*

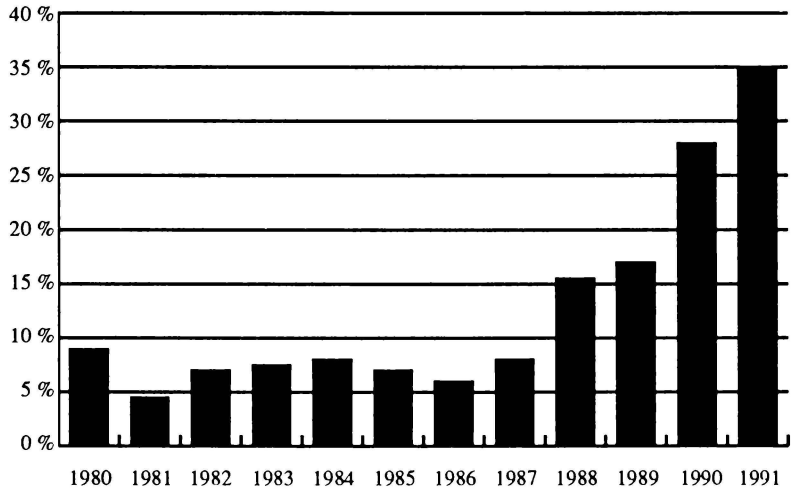


A második téma az ország eladósodottsága (6. és 7. sz. ábrák). Erről az utóbbi időben meglehetősen kevés szó esik, pedig ez az előző rendszertől ránk hagyott igen súlyos örökség. A több mint 20 milliárd dollár akkora összeg, hogy nehéz felfogni. A fejenkénti 2000 dolláros adósság – mert ennyivel tartozunk kifelé – szintén nyomasztónak tűnik. Ennek a nagyméretű adósságnak az akárcsak részleges visszafizetésére egy-két éven belül nincsen remény, viszont a kamatokat ez idő alatt is fizetni kell, ami igen komolyan terheli az ország gazdaságát.

A harmadik téma a forint konvertibilitása. Sokan sürgetik, hogy mikor lesz már a pénzünk konvertibilis. Nos, én személy szerint csak támogatni tudom, hogy eddig nem jelentették be a forint konvertibilitását. Ezt például Csehszlovákia és Románia megtette a saját fizetőeszközére vonatkozóan, ám a valóságban ezek a pénzek még kevésbé szabadon átválthatók,

mint a forint. A *de jure* és a *de facto* helyzet között nagy különbség van. Mi nem deklaráltunk, de egy külföldi befektetőnek a forint a gyakorlatban konvertibilisnek tekinthető. Nekünk egyszerű állampolgároknak korlátozottan, azaz évente 500 dollárt vásárolhatunk. Viszont közismert, hogy Magyarországon nem lehetetlen, sőt könnyű a hivatalos szférán kívül is valutához jutni.

Bruttó adósságállomány dollárban, 1980–91
(Milliárd dollár)

*6. sz. ábra*

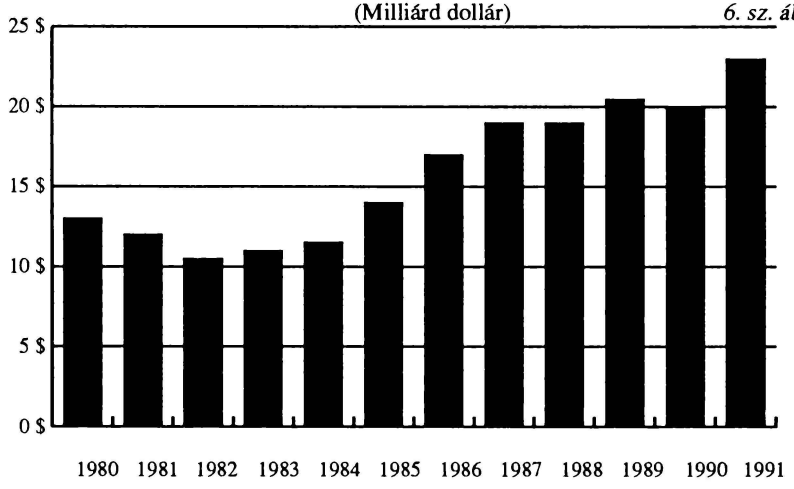


Egy főre jutó bruttó adósság, 1980–91
(Dollárban)

*7. sz. ábra*

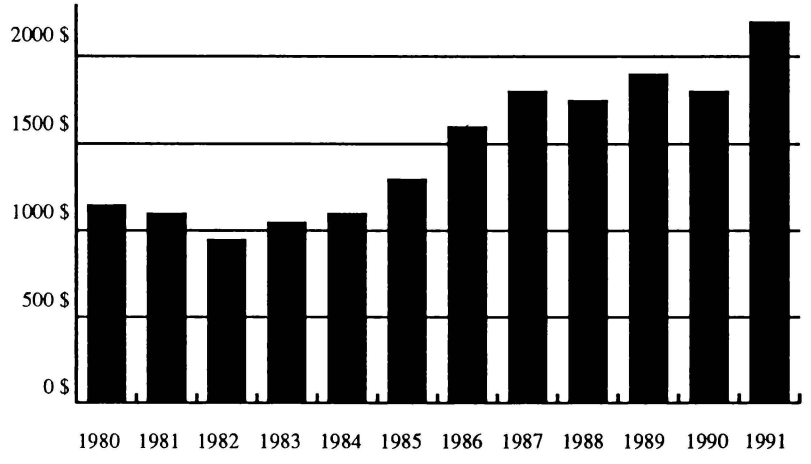

Az utolsó pénzügyi terület a forint árfolyamának alakulása. Itt két dologra érdemes felhívni a figyelmet. Az egyik, hogy a forint feketepiaci árfolyama az elmúlt két-három évben az infláció ellenére alig változott. Sokan viszont az inflációtól való félelmükben részben vagy egészben devizában tartották megtakarított pénzüket. Így lényegesen rosszabbul jártak, mert a forint az elmúlt időszakban az infláció mértékénél kisebb mértékű leértékelések eredményeképpen reálértékben felértékelődött. Az érdekes az, hogy ez a klasszikus közgazdasági gondolkodás szerint exportvisszafogó hatású. Viszont – szerencsénkre – ebben az esetben ez nemigen érződött.

## Demográfiai helyzet

A legutolsó téma az ország demográfiai helyzete, illetve ennek itt csak néhány gazdasági vonatkozása. Tudjuk, hogy a népesség reprodukciója, "újratermelődése" az ötvenes évek vége óta néhány év kivételével nem valósult meg, s most már évente egy Szombathely nagyságú település lakosságával csökken az ország népessége. Ne felejtsük el, hogy ez annyival kevesebb fogyasztót is jelent, azaz a belső piac ilyen módon is folyamatosan zsugorodik. Amikor a nagy létszámú generációk nyugdíjba mennek és el kell tartani őket (amihez elképzelhető, hogy még magasabb TB-járulék kell majd), annak milyen társadalmi következményei lesznek, abba szinte félek belegondolni. Sokszor eszembe jut, hogy amikor – ha jól emlékszem 1991 végén – a miniszterelnök Japánba látogatott, a Tv-híradó beszámolt arról, hogy ott, a Föld túlsó oldalán az újságírók a magyarországi demográfiai helyzetre vonatkozóan is tettek fel kérdést. Lehet, hogy ők jobban érzik, hogy e területen nagy baj van. Legalább rájuk érdemes lenne odafigyelni, s jó lenne nyomatékosan tudatosítani ezt a problémát az ország lakosságában. Számomra az egyik legnagyobb probléma, hogy milyen módon érhető el e területen javulás.

Sok mindenről esett szó az előbbiekben. Úgy érzem, hogy a tényleg meglévő nehézségek mellett vannak biztató jelek a gazdaságban is. De a gondok jelzik, bőségesen van még miről tovább együtt gondolkodni.*

---

* A felhasznált táblázatokat a Magyar–Nemzetközi Kék Szalag Bizottság 1. sz. gazdaságpolitikai kiadványának 1992. júniusi kiadványából vettem át.

FARKAS PÉTER

# Fenyegetett jövőnk, avagy a növekedés korlátai

*A globális problémákról*

## A globális korszak társadalomerkölcsi (szociáletikai) kérdései

C. H. Weizsäcker fizikus-filozófus így fogalmazza meg a tudományos-technikai kor problémáit:

> "A tudomány azzal kezdte, hogy a középkor mítoszát szétttörte, most saját következtetései annak belátására kényszerítik, hogy egy másik mítoszt állítson az első helyére. Milyen tartása marad az embernek, ha erről a mítoszról is lemond? . . . A szabad, a tudós ember uralkodik a tárgya fölött, éppen ezért nem talál abban tartást. . . Voltak olyan élőlények, melyek kezdetben eredményt értek el a létért való küzdelemben, és aztán mégis előidézték saját kipusztulásukat. Példa erre az a ragadozó, amelyik gyorsabban elterjed, mint a zsákmánya. Hogyan bizonyítsuk be, hogy az ember nem ilyen lényhez hasonló? . . . Összeegyeztethető-e a tudomány uralma alatt élő világ az emberi szabadsággal? . . . Mivel segítette a tudomány a nemzetközi politika problémáinak megoldását? Félek, hogy legszembetűnőbb hozzájárulásai a rakéták és az atombombák . . . Milyen démonok lovagolják meg a technikánkat, hogy lehetetlenné teszik az eszmélkedést, melyhez időről időre vissza kell térnünk, ha a technikát a kezünkben akarjuk tartani?"

A fenti idézet azt fejezi ki, hogy a tudomány a természetet a maga vizsgálata *tárgyává* tette s elfelejtette egyrészt, hogy a "tárgyat" tartani kell, az nem ad tartást; másrészt, hogy az *ember* nemcsak tárgyilagos vizsgálója, de *része is a természetnek, mellyel kölcsönhatásban él.* A természet károsodása az emberi társadalom károsodásával jár együtt. A tudományos-technikai haladás – kétségtelen eredményei mellett, mint amilyenek a gyógyászat, élelmiszer-termelés, közlekedés stb. – sok ponton veszélyezteti az emberiség életét.

1. *A haditechnika* hihetetlen méreteket öltött. A tömegpusztító fegyverek alkalmazása esetében a mai civilizációnak legfeljebb a töredékei maradnának fenn. Felhalmozásuk állandó háborús veszéllyel jár. Előállításuk pedig az anyagi erőforrások tekintélyes részét emészti fel, s elveszi azokat a harmadik világ fejlesztésétől.

A háború kiszámíthatatlan ökológiai károkat okozhat. Számos eladósodott ország saját természeti örökségét árusítja ki, rombolja le, aminek a környezeti egyensúly helyrehozhatatlan megbomlása a következménye.

A világ jelenlegi évi *közel 1000 milliárd dolláros* katonai kiadásaiból szinte semmit sem fordítanak a globális károk felszámolására. A katonai kiadások 5–15%-os környezeti károk felszámolására fordított hányada elegendő volna olyan problémák felszámolására, mint a talajerózió, erdőirtás, a globális felmelegedés, vízhiány, az emberi népesség növekedése és a menekültek áradatának megállítása.

*A háború nélküli élet az emberiség kollektív joga, önérték. Ma reális lehetőség van az emberi lét, a kulturális örökség felszámolására.*

Két amerikai szociológus szerint az emberiség elmúlt 6000 éve alatt 15 ezer háború volt. Ebbe csak azt számították bele, amelyben ezer főnél többen haltak meg. Így arra a végeredményre jutottak, hogy 3,5 milliárd ember halt meg. Míg Clausewitz, majd nyomában Napóleon politikának tartották a háborút, a mai katonai szakértők szerint *a háború a politika vége!*

Babeser amerikai hadtörténész szerint *az atomfegyver alkalmazása a háború mítoszát.* A háború az emberiséget kollektívan fenyegeti. Természetesen van helyi háború, de *nem lehet a durva, nyers erőszak a társadalom szervezőelve.*

A háború minden emberi értéket tagad. Sajnos mindezek dacára a béke "osztalékai"-nak felhasználása, a globális problémák rendezése nem szerepel a nemzetközi fórumok napirendjén. Ennek egyik oka a politikai elszántság hiánya, a másik bizonyos érdekeket sértene, a status quo meghaladása.

2. *A technikai lehetőségek,* az élőlények, köztük az ember mesterséges megtermékenyítése és az *örökléstani tényezők befolyásolása* (génsebészet) esetében soha nem sejtett kérdések elé állították az emberiséget. *Az ember ma már nemcsak környezetét, de önmagát is meg tudja biológiailag változtatni.* Képes arra, hogy nagy tehetségű apák ivarsejtjeivel mesterségesen termékenyítse meg tömeges méretekben az anyákat, s így "javítsa" az emberiség élettani öröklésállományát. Lehetségessé válik a génsebészet segítségével az örökölhető betegségek megszüntetése, még a fogamzás előtt. Ugyanakkor az előre nem látható kimenetelű kísérletezések meg a felelőtlen vagy gonosz céllal történő örökléstani befolyásolás (manipuláció) *embertelen következményekkel járhat.* Ki illetékes az ilyen dolgokban dönteni? Vajon csak a szakemberek vagy azok a tömegek is, akiknek életét az ilyen tevékenység nemcsak jótékonyan, de igen károsan is befolyásolhatja?

3. *Az információ térhódítása*

A 20. század hajnalán megváltoztak a hatalom és a vagyon elosztásának játékszabályai. A hatalom már nem azoké, akiknek tekintélye vagy magas hivatala van, és a gazdaságot sem mérik olyan kézzelfogható egységekben, mint az arany, a pénz vagy a földtulajdon. Az új mértékegysé-

gek sokkal képlékenyebbek és megfoghatatlanabbak, mint az arany, a pénz vagy a föld. Alapjuk az ötletek, a szaktudás és a kommunikáció – egyszóval az *információ* – mindenhatósága.

A modern kommunikáció faluvá zsugorította a világot. Elértük azt a pontot, ahonnan nincs visszaút. Az új helyzet előnyei nyilvánvalóak, de ezeket jó és rossz emberek egyaránt felhasználhatják, ahogyan kábítószerkereskedők és multinacionális cégek is használják őket. Folyamatosan bőrünkön érezzük a modern kommunikáció hatalmát. *Ellenőrzi-e valamiféle morális törvény ezeknek az eszközöknek a használatát?*

Az adatfeldolgozás és tájékoztatás gépesítése megkönnyíti és felgyorsítja az emberi gondolkodást és döntést. Ugyanakkor az *ember* növekvő mértékben *ráutalt* pl. a számító- és adatfeldolgozó gépekre, *ki van szolgáltatva azok hibáinak és a szándékosan hamis információk hatásának. Az információ* (adatközlés) "áruvá" vált. De egészen más "áruvá", mint az eddigi ismeretek. Megtévesztő az "eladása" (pl. közvetítési jog stb.), mert a közlőnél is megmarad. Eladva értékváltozáson megy át: aki először jut hozzá, az nagyobb értéket kapott, mint aki később informálódik. Egy új információ megsemmisítheti az összes előzőt, de hatványozhatja is azok értékét. Mi tehát az információ helyes használata? Közjóvá kellene tenni? De hogyan lehet ellenőrizni, hogy kinél van? A szabad verseny módszere túlértékeli az egyén nagykorúságát és ítélőképességét. A központilag ellenőrzött információrendszer pedig lebecsüli. S ki ellenőrizze az ellenőrzést?

4. *Az emberiség térfoglalása – a demográfiai robbanás kérdése*

Ma több mint 5,3 milliárd ember él a Földön, számunk évente 90–100 millióval, azaz 11 évenként 1 milliárddal nő. 2000-re így elérjük a 6,4 milliárdot. Ha változatlan ütemben nő a Föld lakossága, 2100-ban már 14 milliárdan leszünk. Egyes tudósok szerint egymillió év kellett ahhoz, hogy a Földön egymilliárd ember éljen. Viszont az emberiség csak 1900-ra érte el az 1,6 milliárdot. 1930-ra már kétmilliárdan voltunk. További 35 év elegendő volt ahhoz, hogy 1965-re már 3 milliárdan legyünk, míg a következő egymilliárdos növekedés már tíz év alatt bekövetkezett.

Már ma is *minden negyedik ember teljes szegénységben, nélkülözésben él.* Több mint 400 millió ember éhezik, a létfenntartásához szükséges élelemnek csak a négyötödéhez jut hozzá nap mint nap. Testük leépül, fogékonyabb a betegségekre és hamarabb halnak meg, mint mások. *Évente 15 millió gyermek hal éhen vagy az élelemhiány miatt kialakuló betegségben.*

A szegények száma gyorsabban nő, mint a jóléti társadalmak lélekszáma. A szegény országokban az emberek azért is több gyermeket nevelnek, mert így több segítő kézhez jutnak. Az egészségügy és a szociális rendszer fejlődésének köszönhetően jóval több gyermek éri meg a felnőttkort, *a népesség a fejletlen országokban nő a leggyorsabban.*

*A világ társadalmaiban a gazdag országok tovább gazdagodnak, a szegények még szegényebbek lesznek. A szegény országok kénytelenek túlhasználni természetes erőforrásaikat, és képtelenek megvédeni környezetüket.* Jövőjüket pusztítják el pillanatnyi gondjaik miatt! Azért, hogy termőföldhöz jussanak, esőerdőket kénytelenek felégetni, egy öl tűzifáért az utolsó gyümölcsfát is kivágni. A szavannákon annyi állatot legeltetnek, hogy a terület néhány nemzedéknyi idő alatt elsivatagosodik.

Az ipari országok által okozott környezetszennyezés hatásai globálisak. A felmelegedés elsőként a fejlődő országokban okoz környezeti katasztrófákat: például ott érezni először a sivatagosodás kedvezőtlen hatásait. A FAO becslése szerint 2000-re a harmadik világ nem öntözött termőföldjeinek csaknem kétharmada elértéktelenedhet. 1,5 millió hektárra még az öntözés következtében szikesedő területek nagysága.

A kérdés nem is az emberek száma, hanem inkább az, hogy ezek a *számok hogyan aránylanak a rendelkezésre álló erőforrásokhoz. Sürgősen lépéseket kell tenni a kiugróan nagy születési arányszámok behatárolására.*

A szegényebb országokban az élet minőségének javítása miatt sürgető szükség a gazdasági növekedés. A gazdagabb országokban arra van szükség, hogy a fogyasztás, energiafelhasználás és a környezet terhelése csökkenjen, elfogadható életszínvonal fenntartása mellett.

Az egészségügyi követelményeket világszerte javítani kell, de különösen a szegény országokban, hogy csökkenjen a fertőzések és az alultápláltság okozta halálozás. Több országban alapvető feladat az egészséges víz biztosítása (a megbetegedések több mint felét a szennyezett víz okozza).

A legfontosabb cél az oktatás általánossá tétele, amely sok ember erőit szabadítja fel. Végül a természeti katasztrófák és a háború megakadályozása sokat jelentene az életminőség javításában.

Minden országban el kell érni 20–30 év alatt, hogy a népességszaporodás aránya 2,1 legyen (stabil pótlási szint).

### 5. *Az élelem biztosítása*

A világ gabonatermelésének növekedési üteme állandóan meghaladja a népesség növekedési ütemét, de minden évben egyre több az olyan ember, aki nem jut elég élelemhez. A világ mezőgazdasági kultúrái lehetőséget nyújtanak arra, hogy elegendő élelmiszer jusson mindenkinek. Az élelmiszer azonban gyakran nem érhető el ott, ahol szükség van rá.

A legtöbb fejlődő országnak hatékonyabb ösztönzőkre van szüksége a termelés, különösen az élelmiszer-termelés támogatására. Röviden, a kereskedelmi feltételeket a kistermelőknek megfelelően kell alakítani. Másfelől a legtöbb iparilag fejlett országban a jelenlegi szabályozórendszereket úgy kell módosítani, hogy csökkenjen a túltermelés, valamint a tisztes-

ségtelen verseny azokkal az országokkal szemben, amelyeknek valójában jók az adottságai az élelmiszer-termelésben, továbbá támogassa az ökológiailag megfelelő földművelési eljárásokat.

Az élelmiszer-ellátás biztonsága megköveteli azt is, hogy *figyelmet fordítsunk az elosztás kérdésére, hiszen az éhség gyakran nem az élelmiszerek, hanem a vásárlóerő hiányából fakad.*

Földreformokkal és megfelelő fejlesztési politikával támogatni kell a sebezhető, csak önellátásra képes földműveseket, állattenyésztőket és földnélkülieket. Ezek a csoportok 2000-re 220 millió háztartást jelentenek. Az ő gazdagodásuk a vidék olyan integrált fejlesztésétől függ, amely mind a mezőgazdaságban, mind azon kívül több munkalehetőséget nyújt számukra.

6. *A városok kihívása*

A századfordulóra az emberiségnek csaknem fele városokban fog élni. A 21. század világa nagymértékben elvárosiasodott világ lesz. Mindössze 65 év alatt a fejlődő világ városi lakossága tízszeresére nőtt, az 1920-as 100 millió körüli értékről 1 milliárdra. 1940-ben az emberek 1%-a élt egymilliónál nagyobb lakosságú városokban; 1980-ra minden tizedik ilyen városban élt. 1985 és 2000 között a harmadik világ városai további háromnegyed milliárd lakossal gyarapodnak majd. Ez azt sugallja, hogy a fejlődő országoknak az elkövetkező néhány év alatt 65%-kal kell megnövelniük kapacitásukat a városi infrastruktúra és szolgáltatások megteremtésére és üzemeltetésére, vagy akárcsak a mai, gyakran teljesen elégtelen feltételek biztosítására.

A kormányoknak határozott *településfejlesztési politikára lesz szükségük,* hogy a városiasodás folyamatát irányíthassák, csökkentsék a legnagyobb városokra nehezedő nyomást, és *kisebb városokat építsenek, szorosabban integrálva őket a vidéki háttérhez.*

Az új városirányítás *decentralizálást* követel, anyagi, politikai és személyi függetlenséget a helyi igények kielégítésére legalkalmasabb helyi hatóságok számára. A népesség 1%-os növekedéséhez 3%-nyi demográfiai beruházásra van szükség, hogy az új dolgozók számára munkalehetőséget és épületeket teremtsenek.

7. *Az energiafelhasználás kérdése*

Egy biztonságos és megújuló energiaforrás a harmonikus fejlesztéshez alapvető fontosságú. Eddig még nem találtunk ilyet. Bár az energiafelhasználás növekedésének üteme csökkenőben van, az iparosítás, a mezőgazdasági fejlesztések és a fejlődő országok rohamosan növekvő népessége azonban egyre több energiát igényel. Ma egy iparosodott piacgazdaságban egy átlagpolgár 80-szor annyi energiát fogyaszt, mint a Szaharán-

ban élő társa. Ennek következtében bármely reális világméretű energetikai előrejelzésnek a fejlődő országok részéről egy alapvetően megnövekedett elsődleges energiafogyasztással kell számolnia.

Ahhoz, hogy a fejlődő országok energiafelhasználását az iparosított országok szintjére hozzuk, 2025-re a Föld jelenlegi energiatermelését meg kellene ötszörözni. A földi ökoszisztéma ezt nem képes állni, különösen akkor nem, ha a növekedés meg nem újuló tüzelőanyagokon alapul.

A jelenlegi elsődleges energiaforrások felhasználási arányát alapul véve, a globális felmelegedés és a környezet savasodásának veszélye valószínűleg még az energiatermelés megduplázódásának a lehetőségét is keresztülhúzza.

Mindezek miatt a gazdasági növekedés bármely új korszakának *kevésbé energiaigényesnek* kell lennie, mint a múltban volt. Az energiahatékonysági programnak kell a nemzeti energiagazdálkodási stratégiák alapjává válnia, de még sok tökéletesítenivaló akad ezen a téren. A modern berendezések újratervezhetők úgy, hogy ugyanakkora teljesítményt nyújtsanak kétharmad, sőt feleakkora elsődleges energiafelhasználással, mint hagyományos társaik. Az energiatakarékos megoldások ráadásul gyakran árcsökkentők. Napjainkban a nukleáris energia széles körben használatossá vált. Kockázatai ismertté váltak. Csernobil óta különben sem gondolkodhatunk használatáról úgy, mint azt megelőzően.

*Az elsőség a környezetbarát és ökológiailag életképes alternatívák kutatását és fejlesztését illeti, valamint az energiafelhasználás hatékonyságának növelését.*

### 8. *Az iparfejlesztés problémája*

Az ipari termelés a századforduló óta ötvenszeresére emelkedett, e növekedés négyötöde 1950 óta ment végbe. A világon ma hétszer annyi árut állítanak elő, mint 1950-ben. A jelenlegi népességnövekedési ütem mellett öt-tízszeres termelésnövekedésre lesz szükség ahhoz, hogy a fejlődő országok fogyasztói szintjét az iparilag fejlett országok szintjére hozzuk addigra, amikorra kiegyenlítődik a népességnövekedés üteme a következő században.

A nemzeteknek kell viselniük bármiféle nem megfelelő iparosítás költségét, és számos fejlődő ország ismeri fel, hogy sem az erőforrásokkal, sem – a gyors technológiaváltások miatt – kellő idővel nem rendelkezik ahhoz, hogy most lerontsa természeti környezetét, majd később kijavítsa a hibákat. Nekik is *szükségük van azonban segítségre és információkra a fejlett országokból,* hogy a legmegfelelőbb technológiákat használják fel. A transznacionális cégeknek különleges a felelősségük abban, hogy egyengessék az iparosítás útját azokban az országokban, amelyekben tevékenykednek.

Az újonnan feltűnő technológiák nagyobb teljesítményt, jobb hatékonyságot és kisebb környezetszennyezést ígérnek, de számos korláttal is járnak az új, mérgező vegyszerekkel és hulladékokkal, valamint olyan jellegű és méretű balesetekkel, amelyek jelenlegi védelmi mechanizmusainkkal elháríthatatlanok. Sürgetően szükséges a veszélyes ipari és mezőgazdasági vegyszerek exportjának szigorúbb ellenőrzése. A veszélyes hulladékok lerakásának jelenlegi rendszerét is meg kell szigorítani.

Összefoglalva az eddigieket: *a tudományos-technikai korszak veszélyei közé tartozik, hogy hirtelen megsemmisítheti az emberiséget (atomháború), vagy lassabb folyamat során (környezetszennyezés) megfosztja az élethez szükséges feltételektől, ismeretlen és veszélyes útra terelheti az emberiség fejlődését (génmanipuláció), végül összezavarhatja vagy önmagától elidegenítheti azt (információs zavarok).*

*

Milyen hatóerők, meggondolások, célkitűzések álltak a tudományos-technikai fejlődés mögött? Nyilván az emberiség fennmaradásának, a természettel szembeni függősége csökkentésének törekvése, szükséglete.

*De milyen értékrendszert alakított magának ki* ez a korszak? Három olyan jellemzője van ennek az értékrendszernek, melyek e korszak csaknem minden jelenségét kísérik: *a hasznosság, a mennyiség és a haladás bűvölete.*

Az új termékek, gyártmányok, eljárások mindig valamilyen részleges emberi hiány pótlását, szükséglet kielégítését vették célba, de ez mindig a *pillanatnyi hasznosságra irányult,* sohasem tudta átfogóan nézni az ember hasznát, s nem voltak tekintettel önmaguk következményeire. Ártatlannak tűnő példa: az édességek, a gyermektápszerek gyorsan biztosították a gyermekek növekedését vagy hízását, de hátrányos helyzetbe hozták fogazatát. Szembetűnően ellentmondásos példa: bizonyos növényvédő szerek nemcsak a kártevő, de a hasznos rovarokat is kiirtották, felborították a környezet élettani egyensúlyát stb.

*A mennyiségi gondolkodás* a technikai haladás során mindig a nagyobb, több, gyorsabb és jobb termék előállítására törekedett. A "jobb" ugyan látszólag minőségi s nem mennyiségi jelző, de ez esetben csak azt jelentette: az előzőhöz viszonyítva jobban működő. Közben pedig olyan melléktermékek (ipari szennyeződés) keletkeztek, melyek hatásukban rosszak, sőt egyre rosszabbak voltak.

Végül a *haladás-hit* ahhoz a megalapozatlan képzelgéshez vezetett, hogy a fejlődés iránya egyenes vonalú és megfordíthatatlan, folyamata pedig végtelen és szükségszerű. Elfelejtkeztek arról, hogy a "jó" nemcsak mennyiség, de – sőt elsősorban! – minőség, s nemcsak változó (járulékos), de állandó változatlan jellege is van. Arról ugyancsak megfeledkezett a tudományos-technikai fejlődés mögött álló értékrendszer, hogy nemcsak az "egyenes vonalú", de a "körben forgó" folyamatokat is figye-

lembe kellene venni, mint pl. a fák lombjának és a talajnak az egyensúlya (a lehulló lombok táplálják a talajt, az erőit visszanyert talaj újratáplálja a fákat, azok lombját). A természet törvényszerűségei közül mintha csak az ok és okozat egyenes vonalú haladását ismerték volna el, s *megfeledkeztek az összhang törvényeiről.*

*Megújulhat-e a tudományos-technikai korszak önmaga ellentmondásait és az abból eredő veszélyeket felismerve? Ha igen, hogyan? Megújulhat, de nem egyedül a tudomány és a technika eszközeivel.* Ezekkel több fontos részletkérdés oldható meg, ezeket nem szabad lebecsülni. Ilyen pl. a szennyvíztisztítás. De a háborús veszély elhárítása egyedül technikai eszközökkel már elvileg sem oldható meg, nemcsak a technika "fejletlensége" miatt. Például a fegyverelhárító rendszerek nyújtotta védelem mindig csak ideiglenes.

A *közgazdasági megközelítés* ugyancsak fontos részmegoldásokat adhat. Ilyenek lehetnek: a gazdaság tekintettel lesz az emberi környezetre; a termelés növekedését bizonyos területeken lassítják; a javakat igazságosabban osztják el, így csökkentik az életszínvonal, egyben az ipari szennyezettség különbségét az egyes világrészek között stb.

Az eddigi kísérletek, sőt eredmények azonban azt mutatják, hogy igen nehéz döntő áttörést elérni ezzel a megközelítéssel. Kevesen vannak, akik a pillanatnyi önérdeket fel tudják áldozni a hosszú távú közérdek oltárán. A gazdasági életet nem lehet olyan biztonsággal irányítani sem a szabadpiac, sem a központi tervezés és ellenőrzés útján, mint egy gépezetet.

## A civilizáció jövője – ökológiai alapvetés

Hatalmas technológiai és fogyasztási rendszerek jöttek létre a növekedés vágyától és kényszerétől hajtva. Kitermelve, egyben ideológiai hajtóerőként felhasználva a hitet a mindenható technikai fejlődésben, ugyanúgy, mint a természet teherbíró képessége kiapadhatatlanságában. Azonban *maradt és terjed a fejlettség hiánya,* a kínzó és – az ipari-fogyasztói álomkép felől nézve legalábbis – megalázó szegénység, amely a mindennapi élelem (a termőföld, a legelő) és a tűzifa megszerzéséért a természet iránti könyörtelen magatartásra kényszerít.

A fejlődés tehát nemcsak igazságos (volna), hanem szükséges is. Ez azonban egyben változást is kell hogy jelentsen a "hagyományos" növekedéshez, a termelés és fogyasztás monoton mennyiségi bővüléséhez képest, ami folytathatatlan. Pontosabban folytatható valameddig, de ennek a katasztrófaveszélyes következményei egyre jobban láthatók.

*A cél, hogy a Föld az emberek megfelelő élőhelye maradjon,* kemény korlát és egyben figyelmeztetés is: a környezeti erőforrások kifosztásának hatékonyságát csak növekvő erőfeszítések árán lehet fönntartani.

A környezetromlás helyenként és régiónként nagyon különböző (lehet); az ökológiai rendszer sebezhetőségétől, valamint a beavatkozás kíméletlenségétől függően, eltérő súlyú és kiterjedésű fenyegetést jelent. A problémák azonban strukturálisan – az okokat és következményeket tekintve – nagymértékben hasonlóak, és közös bennük, hogy egyre inkább átfogó, kölcsönhatásokon keresztül egymást fölerősítő, globális rendszert alkotnak.

1. *Légkörmelegedés és ózonlyuk*

A leginkább nyilvánvaló példa a légkör melegedése, illetve tágabban az ún. szénciklus, azaz a szén vándorlása a különböző készletezési formák egyikéből a másikba. Mindegyikben különböző ideig tartózkodik a szén. A szénciklusón belül a fő mozgatóerőt a növények jelentik. A fotoszintézis során a növények szén-dioxid átalakítása révén épülnek fel.

A biológiai periódusban a legrövidebb a tárolási idő. A növények, az atmoszféra és az óceánok felületi rétege együtt kb. 500–700 milliárd tonna szenet tartalmaz, az állatok 1–2 milliárd tonnát. A növekedési-elhalási folyamatok dinamikus egyensúlyban vannak, így a készlet azonos méretű marad.

A szénciklus geokémiai része jóval tovább, több száztól több ezer évig őrzi a szenet. A mélytengeri vizekben 36 ezer milliárd tonna, a kőzetekben, mindenekelőtt a mészkőben, kb. 75 milliárd tonna szén van elraktározva. A talajban 1500 milliárd tonna szén van, stabil formában itt mintegy kétszer annyi ideig raktározódik, mint a növényekben.

Az ipari forradalom óta az ember két módon juttat rendszeresen és tömegesen szén-dioxidot a levegőbe: a *fosszilis* (megkövesedett) tüzelőanyagok elégetésével és az erdők irtásával. Évi 5–6 milliárd tonna szén kerül így az atmoszférába a szénből, olajból, gázból. Ennek mintegy felét képesek elnyelni a tengerek. Az emberi tevékenység fölgyorsítja a szén körforgását. A fosszilis tüzelőanyagok elégetése és az erdők irtása jóval gyorsabban az atmoszférába juttatja a szén-dioxidot, mint ahogyan a természetes bomlás következtében odakerülne. *A szén-dioxid dúsulása a légkörben az "üvegházhatás" egyik* és legfőbb *oka.*

Nem a szén-dioxid az egyetlen gáz a szénciklusban: *a metán is fontos szereplő.* Ebből kevesebb van az atmoszférában, de mennyisége gyorsabban nő, és egy molekulájának üvegházhatása 30 szén-dioxid-molekulával ér fel! A metán a mezőgazdaságból, szénbányákból, szemétből kerül a levegőbe.

Tudjuk, hogy a légkör szén-dioxid-koncentrációja ma 25%-kal magasabb, mint az ipari forradalom kezdetén volt, és folyamatosan – és egyre gyorsabban – nő. Ezzel együtt *emelkedik az átlagos hőmérséklet.* A 19. század közepe óta – amióta folyamatosan értékelhető adataink vannak – a hőmérséklet növekszik; 1990-ben melegebb volt, mint bármikor előtte,

amiről tudunk, és az elmúlt csaknem másfél század hét legmagasabb esztendeje közül hat 1980 óta volt.

A klímastabilizálás 60–80%-os szén-dioxid-kibocsátáscsökkenést igényelne, ami döntően – a szénciklus(ok) ismeretében – az antropogén (emberi tevékenység eredetű) emissziók drasztikus mérséklését jelentené. Ezzel szemben az első olajválság – a hetvenes évek közepe – óta a világ szénfölhasználása 30%-kal nőtt. Ezen belül a nyugat-európai szén(-dioxid)-kibocsátás ugyan csökkent, sőt 90/91 óta ugyanez állapítható meg a közép- és kelet-európai térségben is; ez utóbbi azonban nem tudatos váltásnak, hanem – egyelőre – a gazdasági visszaesésnek és a nyomában mutatkozó energiaigények mérséklődésének köszönhető.

Azonban nem csak a légköri szén-dioxid-koncentrációnövekedés jelent – hosszabb távon – fenyegetést. A fosszilis tüzelőanyagok elégetése során keletkező *kén- és nitrogén-oxidok okozzák a savas ülepedést,* közismertebb nevén: a *savas esőket.* Az USA-ban végzett fölmérések szerint a légkör szennyezettségének tudható be legalább 5–10%-os mezőgazdasági terméscsökkenés. A helyzet nyilván hasonló a mi térségünkben is, ahol a szenek kéntartalma különösen magas. (Az Egészségügyi Világszervezet – a WHO – statisztikái például a prágai levegőben a kén-dioxid koncentrációját az európai városi átlag háromszorosának találták.) A közép- és kelet-európai térségre egyébként is különösen kemény csapást mért az elmúlt, csaknem fél évszázad modernizációs, fölzárkózási (?) kísérlete.

Az ún "kénháromszög" – Kelet-Németország, Észak-Csehország, Dél-Lengyelország – Közép-Európa környezeti mélypontja. Az Óriás-hegység derékban kettétört fenyőerdőinek látványa mindenki előtt ismert, aki kirándulni, síelni idelátogat. Ez lehet szubjektív szomorkodás; tény viszont, hogy pl. a boxbergi szénerőmű (volt NDK) kén-dioxid-kibocsátása (évente 460 ezer tonna) több, mint Dániáé és Norvégiáé együttesen. Magyarországon a helyzet jobb. Az ENSZ Európai Gazdasági Tanácsa (ECE) adatai szerint a savas erdőkárosodás Lengyelország erdeinek 82%-át sújtja, a Cseh és Szlovák Köztársaságban ez az arány 73%, a keletnémet tartományokban 57%, Magyarországon szerencsére "csak" 36%.

A globális fölmelegedés okozta következmények latolgatása egyelőre csak viszonylag szűk körben érdekes és ismert. A kutatóintézetek óvakodnak a hipotéziseik közzétételével okozható "pánikkeltéstől". Vannak persze azért ismert jóslatok. *Az általános fölmelegedés a világtenger szintjének emelkedését okozná,* a legsűrűbben lakott – leginkább produktív – *parti sávok, országrészek, szigetek elvesztését,* eleinte nedves meleg, később, a hidrológiai ciklus (a vizek körforgása) lassulásával *szárazabb meleg éghajlatot. Magyarország esetében* – a hozzáértők szerint – a *ciprusihoz hasonló klímát okozna.* (Ez inkább a köles, mint a gabona termelésére és inkább a kecske, mint a szarvasmarha tenyésztésére alkalmas.)

James Burke: A felmelegedés után (After the Warming) című könyvének utópisztikus látomása szerint ". . . ha nem történnek nemzetközi lépések, Amerikában 1996 és 1998 között katasztrofális aszály várható, melynek során az amerikai farmergazdaságok fele tönkremegy. Banglades, Ausztrália és Indonézia területén hurrikánok pusztítanak 2000-ben. Ez elkerülhető lenne, ha már most a felére csökkentenénk a szén-dioxid kibocsátását. 2010-re az energiaárak megduplázódnak; tömegközlekedési rendszereket építenek; fejlesztik a telekommunikációt, hogy csökkentsék az autóhálózatot; a szélenergiát, a kis vízi erőművet, a Nap és a biomassza energiáját is felhasználják; naphőrendszerekkel melegítenek; hatékonyabb lakásfűtési, hűtési és világítási technológiákat vezetnek be. Az erőfeszítések ellenére a Föld átlaghőmérséklete 1,7 Celsius-fokkal nő, a tengerszint 36,5 centiméternyit emelkedik, és 2 millió ember éhen hal.

2020-ra a hőmérséklet 3 Celsius-fokkal emelkedik, a tenger szintje 61 centiméterrel nő. Kanada egész évben gabonát termel, kikötői egész évben jégmentesek. New Yorkban pálmafák nőnek. Ukrajna és az Egyesült Államok középső és nyugati területei félsivatagokká válnak. A metántermelés visszaszorítása érdekében a szarvasmarha-tenyésztést visszafejlesztik. Az erdészeti ipar fejlődik. A melegedés miatt a planktonszervezetek egy része kipusztul az óceánból, következésképpen a tengerek szén-dioxid-felvétele csökken. A katasztrófák sújtotta övezetekből tömegek menekülnek. 2040-re Kínából 200 millió, Bangladesből 50 millió embert ki kell telepíteni, mert lakóhelyüket elborítja a tenger. Egyiptom és Nyugat-Európa iparát "elviszi az ár". Miami nincs többé. A bioregionalizmust álmodók vágya valóra válik, a tudás a legfőbb nemzetközi kereskedelmi cikk. Az emberpopulációk ismét kisközösségekben, élőhelyük saját forrásait felhasználva, önállóan élnek. Nincs lég- és talajszennyező áruszállítás.

2050-ben az atlanti áramlás megszűnik, mert a jégsapkák édesvize felhígítja az Atlanti-óceán északi medencéjének vizét. A felmelegedés tovább folyik, emiatt a szén-dioxid-kibocsátást az ipari forradalom előtti szintre kell csökkenteni."

Ez csak vízió, vagy valóban bekövetkezik? Ki tudja? Hollandia mindenesetre az elkövetkező tíz évben 2–3 méterrel magasítja mélyföldjeit védő gátrendszereit.

A klímaváltozás mellett a másik – ismert – legkomolyabb fenyegetés a légkör szennyeződését illetően az *ózonpajzs vékonyodása, "kilyukadása"*. A folyamat kétszer gyorsabb, mint néhány éve gondoltuk. A sztratoszferikus ózonréteg pusztulását, amely a kemény, káros, veszélyes rövidhullámú napsugárzás szűrését végzi, a sprayk, dezodorok, fridzsiderek, légkondicionálók CFC (klórozott, fluorozott szénhidrogének) hatóanyaga, illetve a sugárhajtású repülőgépek (JET-ek) okozzák. Magyarország az ózonréteg védelméről szóló montreali jegyzőkönyvhöz csatlakozva vállalja, hogy a 2000. esztendőtől nem alkalmaz CFC-ket.

Az ózon másképpen is gond. Ahogyan baj a fölsőbb légrétegekben a ritkulása, baj a dúsulása a földfelszínhez közel. Ennek okozói a nitrogén-oxidok (járművek, erőművek kibocsátásában), amelyek a napsugárzás hatására bomlanak, ózont termelve. *Az ózon rendkívül agresszív oldószer,* reakcióba lép talán minden anyaggal (korrózió), különösen veszélyes vegyületeket hoz létre a (maradék) szénhidrogénekkel, a kétütemű autók kipufogógázaival, Los Angeles-i típusú szmogot okozva a magyar városokban. (Magyarország az NDK megszűnése után a "legtrabantizáltabb" ország a világon.)

A NASA adatai szerint az Egyesült Államok nyugati területe felett évtizedenként 4–5%-kal csökken az ózontartalom. A Földön átlagosan évtizedenként 2–3%-kal csökken az ózon mennyisége. Az ózonpajzs elvékonyodása miatt káros mértékben megnövekszik az UV-B sugárzás. Felgyorsulnak bizonyos kémiai, főleg fotokémiai folyamatok, ezért némely anyag, mint a különféle műanyagok, festékek, gumik élettartama csökken. Az erős ibolyántúli sugárzás a fának, a lakkozott, festett felületeknek is árt. Ha egy százalékkal csökken a magaslégköri ózonkoncentráció, 2 százalékkal erősödik a napsütés, fokozódik az UV-B sugárzás, ami károsítja a bőrsejteket és a szemet.

Ha 5 százalékkal erősödik az ibolyántúli sugárzás, 25 százalékkal növekszik a bőrrák valószínűsége! Az Amerikai Környezetvédelmi Hivatal (EPA) vizsgálata szerint 2,5 százalékos ózonfogyás miatt 470 ezerrel több ember betegszik meg bőrrákban. Az előttünk álló ötven évben, az ózonréteg vékonyodása miatt, 200 ezer ember bőrrák okozta halálát írhatjuk az ózonhiány rovására. Az ezredfordulóra 2 millióval többen szenvednek majd szürkehályogtól, mint ma.

Az élőlények közül csak néhány magashegységi faj: például zuzmók, mohák, erősen szőrözött és párnanövények, fehér bundájú kecskék képesek károsodás nélkül elviselni az átlagosnál erősebb fényt. A többiek nem alkalmazkodtak hozzá. Közismert a hóvakság, mely a síelők és a hegymászók néhány napos vagy tartós látáskárosodását, esetleg vakságát okozza.

Ha a napsugárzás erősödik, különösen ha az ibolyántúli sugárzás részaránya növekszik, akkor a tenger lebegő algái is károsodnak, egy részük elpusztul. Ha kevesebb lesz a fotoplankton, csökken a fotoszintézis, az algák kevesebb szén-dioxidot vesznek fel a légkörből, így tovább erősödik az üvegházhatás. Az algatömeg csökkenése miatt kevesebb táplálék jut fogyasztóiknak: a rákoknak, a halaknak, így az embernek is.

Bizonyos kultúrnövényeket, a búzát, a rizst károsítja a megnövekedett erősségű ibolyántúli sugárzás, s az ellenállóbb növények, a gyomok kiszorítják a nemesített fajtákat. Az uborkán, a szójababon és más termesztett növényeken már megfigyelték a hajtások, levelek fény okozta zsugorodását. Nem zárható ki, hogy az érzékenyebb, azaz ritkább fajok, a természetes növénytakaró egy része is károsodik.

2. *Mivel fűtsünk?*

A magyar energetika is stratégiai döntést igényel. Egyelőre ez úgy fogalmazódik meg, hogy legkésőbb egy éven belül dönteni szükséges egy új alaperőműről. Hol legyen és milyen fűtőanyaggal dolgozzék: lignittel, (import)szénnel vagy nukleáris hasadóanyaggal? A kérdés mögött azonban meghúzódik több másik is.

Mindenekelőtt a hatékonyságé. A korszerű kondenzációs erőművek hatásfoka (a hőenergia villamos energiává történő átalakítását illetően) mintegy 25%. A földgázfűtésű, kombinált, gáz-gőz ciklusú hőerőművek hatásfoka a duplája (43–55%), beruházási költségigénye a fele egy – mindenféle környezetvédelmi berendezéssel fölszerelt – szénerőműének, károsanyag-kibocsátása pedig harmada-tizede ($CO_2$-ból, $NO_x$-ból, $SO_2$-ot természetszerűleg egyáltalán nem produkál). Földgáztüzelésű erőművek 100–250 MW-os egységekben rugalmasan telepíthetők a kondenzációs (szén- vagy atom-) erőművek létrehozási idejének egyharmada-egyötöde alatt.

Az energiahasználat hatékonyságát illetően a nemzetközi fölmérések a villamos (energia) iparban 45–70%-os javulást, a kommunális szférában (lakások hőigénye, nyílászárók, tűzhelyek) ennél nagyobb romlást tartanak lehetségesnek. Ránk ez bizonyosan igaz; *egységnyi nemzeti jövedelmet legalább négyszer nagyobb fajlagos energiafölhasználással állítunk elő,* mint a fejlett országok átlaga!

Az alternatív energiaforrásokat illetően is elemzések és elhatározások szükségesek. Magyarországon a geotermikus, a biológiailag újratermelhető és a szoláris energia előállítása egyaránt komolyan szóba jöhet. Tény, hogy a fölsoroltak alacsonyabb energiasűrűségük miatt ma még gazdaságilag nem versenyképesek a nukleáris vagy fosszilis energiaforrásokkal. Az alternatív energiaforrások versenyképességét – lényegében – egyrészt a kőolaj ára, illetve a hozzáférhetőség határozza meg; másrészt az alternatív energiaforrások használata versenyképessé tehető, ha a fejlesztés szellemi és anyagi erői ide összpontosulnak.

3. *Savas esők*

A szakemberek savas ülepedésnek nevezik azt a jelenséget, amikor – jórészt a fosszilis tüzelőanyagok elégetéséből – a légkörbe került kén-dioxid és nitrogén-oxidok a csapadékkal vagy por alakjában visszahullanak a földre.

A kén-dioxid 70%-a a háztartásokban és az erőművekben eltüzelt szénből származik. Európa és Észak-Amerika kéményei évente 110–115 millió tonna kén-dioxidot bocsátanak ki. Ez a világ teljes kibocsátásának 90%-a. A savasodást okozó anyagokat a légkör áramlásai igen messze eljuttatják. Így eshet meg, hogy a Skandináv-félszigetet nagyrészt Anglia és Lengyelország kéményei szennyezik. Az északi félteke légszennyező anyagai Brazíliában és Ausztráliában is kimutathatók.

A savas ülepedés igazi kárvallottjai az európai és észak-amerikai erdőségek, patakok és tavak, porlódó műemlékek. (Az athéni műemlékek az elmúlt négy században jobban pusztultak, mint az előző 2400 évben. A kölni katedrális kövei is korrodálódnak.)

A savasodást a széntüzelésű hőerőművek füstgázainak kéntelenítésével, az elavult berendezések lecserélésével, a gépjárművek használatának korlátozásával lehet mérsékelni.

A svéd tavaknak csaknem egynegyede savasodik. A kilencvenezer tó közül négyezerben már nem élnek halak. Némelyikük vizének kémhatása annyira savas, hogy pH-ja 4 alatt van. Egyetlen algafaj képes elviselni ezt a környezetet, és rajta kívül mindössze egy vízililiom és néhány vízfelszínen élő ragadozó ízeltlábú él ott. Norvégia déli felében a tavak és patakok négyötöde majdnem halott. Sok kutató szerint a savas ülepedés az oka annak, hogy a svájci Alpokban a fenyők 43%-a elpusztul.

A homokkő és a mészkő alapkőzeten a lúgos talajok kiegyenlítő hatása miatt a tavak nem savasodnak. Az amúgy is savas vulkáni alapkőzeten azonban nincs ilyen kiegyenlítő hatás, ezek savasodásra érzékenyebb területek.

4. *A Föld fuldoklik: erdőpusztulás, a biológiai változatosság csökkenése*

A Föld szárazulatainak egyharmadát, 4,5 milliárd hektárt borít fás növényzet. Ebből 2,8 milliárd hektár zárt erdő, ahol a fák a felszínnek legalább egytizedét borítják. A mérsékelt övi erdők csaknem 2 milliárd hektárt borítanak, de nem összefüggően, hanem mozaikszerű foltokban.

*Az erdők pusztulása, kiirtása globális probléma. Évente 17 millió hektár* (fél Finnország, vagy csaknem két magyarországnyi területet jelentő) *erdővel van kevesebb,* és ennek a csökkenésnek döntő hányada a trópusi őserdők zónájára esik. Ez a térítők közötti övezet tulajdonképpen a "Föld tüdejét" jelenti. A kontinentális őserdők (Eurázsia, Észak-Amerika) csaknem 60%-a már elpusztult az ipari forradalomban, de ezek hiánya szerencsére nem alapvető a Föld ökológiai stabilitásának fönntartásában.

Európának ma egyharmadát borítja erdő, s ez 50 millió köbméterrel kevesebb fát terem, mint amennyire szükség lenne. *Kétezer évvel ezelőtt Magyarország kétharmadát erdő borította, ma csupán területének 18 százalékát, azaz 1,7 millió hektárt.*

*A savas eső számottevően gyorsítja az erdőpusztulást.* A fák pusztulását a savas esők azzal siettetik, hogy a talajban hozzáférhetetlenné válnak a tápanyagok, mozgékonyabbá válnak a mérgező fémek. Eközben csökken a fák ellenálló képessége: fogékonyabbá válnak a betegségekre, áldozatul esnek a kórokozóknak vagy az időjárásnak.

Hazánkban a kocsánytalan tölgy szenved legjobban a savas esőktől. A levelek idő előtt sárgulnak és kisebbek a normálisnál. Vezérhajtásaik nem fejlődnek, vékonyabb ágaik elszáradnak, végül koronájuk kiritkul, elveszti eredeti formáját.

A Földön 1,4 millió ismert növény- és állatfaj él. A még fel nem fedezett fajok számát 5 és 30 millió közé teszik a kutatók. Az ismert fajok csaknem egyötöde növény, legnagyobb része gerinctelen állat. A gerincesek, amelyeket a legjobban ismerünk, mindössze 3 százalékát teszik ki az élővilágnak. Ezeknek is csak egytizede emlős.

A legtöbb – mintegy félmillió – leírt, ismert faj a trópusokon él. A pólusok felé haladva – azonos méretű területeket összehasonlítva – egyre kevesebbféle élőlényt találunk. A trópusi korallzátonyok, a mangrovemocsarak gyorsan szennyeződnek, pusztulnak. Az esőerdők, amelyekben az összes ismert szárazföldi faj legalább 40%-a él, olyan gyorsan pusztulnak, hogy ha a fakitermelés üteme nem változik, akkor a területek harmadát-felét az évezred végéig elveszítjük. *Naponta 140 faj tűnik el az élővilágból,* döntően az erdőirtás, az új (egyébként sajnos csak rövidtávon termékeny) földek használatbavétele miatt.

Közép-Európában a *Kárpát-medence páratlan ökológiai kincset fog körül.* Az egyenlőtlen fejlesztésnek köszönhetően *itt még sok a természetes vagy természetközeli ökoszisztéma* (élőlénytársulás). A Kárpát-medence ökológiai unikum: az atlanti, mediterrán, hegyvidéki, belső-kontinentális fajok közös határterülete, migrációs pályáinak kereszteződési vidéke. Ennek megőrzése nemzetközi érdek.

*Az elmúlt száz évben Magyarországról 53 állat- és legalább 40 növényfaj* tűnt el. A kihalt fajok egyszer s mindenkorra eltűntek, örökre elveszítettük őket. Kipusztulásuk azonban nem marad hatástalan a bioszférára! Ha az élelmi hálózatokból egy-egy faj kiesik, jobb esetben csak átrendeződik a hálózat, megváltozik a fajok aránya. Rosszabb esetben a fajok nagyobb része nem képes alkalmazkodni a megváltozott viszonyokhoz, s a szerkezet összeomlik. Néhány faj azonban ezt is elviseli, és az eredetinél sokkal egyszerűbb szabályozási rendszerben él tovább. A szegényesebb és egyhangúbb közösség változó külső körülmények között mindig instabilabb, mint az, amely fajokban gazdag.

Ha egy faj egyedszáma az élőhelyén a kritikus érték alá csökken, akkor fennmaradása veszélybe kerül, mert genetikai változatossága túlságosan kicsi. Néhány fajt majdnem kiirtottunk, de az utolsó pillanatban sikerült szigorú védelem alá helyezni. Néhány vagy néhány száz túlélő példányt nagy költséggel, gondos felügyelet mellett nemzeti parkokban, állatkertekben "megmentettünk", elszaporítottunk. E "fajok" egyedei nem biztos hogy képesek alkalmazkodni, mert valószínűleg nincsenek birtokában a fajra jellemző genetikai változatosságnak. A megmentett élőlények a szabad természetben emberi felügyelet nélkül aligha képesek sokáig életben maradni.

A zavarás, a szennyezés miatt az élőhelyek lakhatatlanná válnak jó néhány állat és növény számára. Eközben egyre több terület tűnik el, mert "művelésbe vonják", sivatag vagy város foglalja el helyüket. A fajok pusztulása a terület csökkenésével gyorsul. A környezetszennyezés miatt

az élőlények közvetlenül is pusztulnak. Az olaj beteríti a tengert, a növényvédő szerek mérgezik a talajt és a vizeket. A szennyezések nem állnak meg a nemzeti parkok és a tengerpartok határán.

5. *"Marhák bolygója" – talajpusztulás*

"A termőföld nemcsak a mezőgazdaság alapja, hanem magáé a civilizációé. Bizonyos értelemben ez a legsúlyosabb fenyegetés, amivel a civilizáció szembesül. Fennmaradhat, ha az olajkészletek kimerülnek, akkor azonban nem, ha folytatódik a termőtalaj pusztulása" – írja Lester Brown.

*A termőtalaj feltételesen megújuló erőforrás.* A baj "csupán" az, hogy keletkezésének, regenerálódásának sebessége nagyságrendekkel marad el pusztulásának mértékéhez képest. A szárazföldek területe mintegy 15 millió hektár. Ez a teljes földfelszín kisebb harmada. A termőföldek és a legelők ennek 36%-át teszik ki. A talaj keletkezése bonyolult, az éghajlati viszonyoktól függően évszázadokig, évezredekig tartó folyamat. *Az emberi tevékenységek miatt évente 26 milliárd tonna termőtalajjal lesz kevesebb.*

A termőtalaj természetes úton is pusztul: elhordja a víz és a szél. Az emberek a mezőgazdasági munkákkal nagyban segítik a természet romboló erőit. Az építkezés és a közlekedés is értékes földeket rabol el a termőterületekből. Egy-egy nagyváros területének körülbelül harmadát borítja aszfalt, amelyen az autók járnak és állnak.

Az erózió okozza a völgyek elmocsarasodását, a folyómedrek feltöltődését. A csapadékvíz okozta talajlemosódás, a járművek keréknyomai mentén meginduló erózió hegy- és dombvidékeinken 2,3 millió hektárt károsít.

*Hazánkban az erózió évente legalább 300 millió tonna, átlagban hektáronként 40 tonna talajt pusztít el.* A szakemberek szerint hektáronként 15 tonna talajvesztés még megengedhető, mert ekkor még egyensúlyban van képződése és lemosódása.

A szél talajrongáló hatása, a defláció főképp a szerkezet nélküli homoktalajokat és a sok szerves anyagot tartalmazó, kis térfogatsúlyú talajokat sújtja. *Hazánkban 1,4 millió hektárnyi területet pusztít a defláció.*

Az okok régóta ismertek. A helytelenül alkalmazott műtrágyázás, a szervesanyag-utánpótlás hiánya, a túl nagy mezőgazdasági táblákhoz alkalmazott túl nehéz gépek, a savas ülepedés és az illegális hulladéklerakók ezrei. Mindezek nyomán és következtében a *termőtalaj* fizikailag, kémiailag, biológiailag egyaránt *leromlik,* szerkezete tönkremegy, víztartó képessége csökken, hamar kiszárad, korábban ismeretlen hatalmas *porviharokban hordja el a szél, erodálja a víz.* A talajpusztulás Bulgária művelhető földjeinek 80%-át, a Cseh és Szlovák Köztársaságénak is csaknem 60 százalékát fenyegeti, nálunk "csak" az ország területének mezőgazdasági művelésre alkalmas kilenctizedének egyharmadát: *több mint négymillió*

*hektárt.* A mezőgazdasági területeken is gyakori az ipari, kohászati eredetű fémszennyeződés; tíz-hússzoros ólom-, kobalt-, cinkkoncentrációk mérhetők a megengedetthez képest! Bár nem tudható pontosan: A megengedett határ tűrhető-e? *A fémek súlyos idegmérgek,* az egyre savasodó talajban oldódni tudnak a vízben, így *bekerülnek a táplálkozási láncba.*

*A termőtalaj pusztulása és a népesség növekedése következtében az egy főre eső, táplálékot nyújtó, különböző fajta termőtalajok mennyisége 5–25%-kal csökken az ezredfordulóig.* Egy földön kívüli megfigyelő joggal hihetné – mondja David Hamilton Wright brit ökológus –, hogy bolygónk a szarvasmarháké: a szárazföld felén legelnek, ezenkívül tápként gabonát esznek, a volt Szovjetunióban például háromszor annyit, mint az emberek. Az Egyesült Államok átlagos fogyasztása naponta 22 deka hús fejenként; ez valószínűleg elérhetetlen lesz 6–10–15 milliárd ember számára, ezért hatalmas küzdelem folyik az élelmiszer-termelés növeléséért. 1950–84 között a műtrágya-fölhasználás kilencszeresére, az öntözött területek aránya háromszorosára nőtt, a hozamok növekedése azonban telítődni látszik. 1984-től 1990-ig az évi 6% növekedés 1%-ra csökkent az erózióveszélyes, pusztuló talajokon.

6. *Sivatagosodás*

Az UNEP (az ENSZ Környezetvédelmi Programja) becslése szerint *a sivatagosodás 850 millió ember életét befolyásolja, és 3,3 milliárd hektár termőterületet fenyeget.* Az eső öntözte termőföldek csaknem kétharmada van kitéve a sivatagosodásnak. Évente 6 millió hektár termőföldet vesztünk. Másik 21 millió hektár növénytermő terület legelővé válik. Ha ez a folyamat a jelenlegi ütemben folytatódik, *2000-re 1,2 milliárd ember megélhetése kerül veszélybe a sivatagosodás miatt.*

A sivatagosodást az ember többféleképpen gyorsítja. Kizsarolja a termőtalajt, birkái, marhái, tevéi, kecskéi lelegelik a növényeket, s a legelő nem tud megújulni. A száraz éghajlatú szavannákon a tűzifagyűjtéssel, a felföldi vízválasztóknál a nagyarányú tarvágással és a szikesedést okozó öntözéssel szintén segítik a kedvezőtlen változásokat. A társadalmak keletkezésük óta "gyártják" a sivatagokat. Mezopotámia egykor termékeny területe a Tigris és az Eufrátesz között már négyezer évvel ezelőtt virágzott. A mezőgazdaság több tízezer embert tartott el. Az évszázados túlhasználat és az öntözés mellékhatásai terméketlenné tették a talajt, és a civilizáció ott összeomlott.

7. *Víz, víz, tiszta víz*

A Föld felszínének 70 százalékát óceánok borítják, de vízkészletünknek mindössze 3 százaléka édesvíz. Mintegy 37 millió köbkilométer ivóvízzel számolhatunk, melynek csaknem négyötöde jégsapkákban és gleccse-

rekben van megfagyva, egyötöde felszín alatti víz. A Föld összes folyója, tava és a légkör páratartalma – ezek vízellátásunk fő forrásai – a teljes édesvízkincsnek alig 1 százalékát teszik ki.

A gazdagabb országokban naponta 350–1000 liter az egy főre eső fogyasztás. A közepesen fejlett országokban, városokban, ahol már van vezetékes ivóvíz, de a mosogatógép még nem általános tartozéka a háztartásoknak, a napi fogyasztás fejenként 100–350 liter. Olyan vidékeken, ahol közösségi víztartály, glóbusz van, a fogyasztás csak napi 20–70 liter. Bizonyos országokban, például Kenya egyes vidékein a napi fogyasztás 2–5 liter, ez már a biológiai minimum határán van. *A Földnek 80 országában 2 milliárd ember szenved krónikus vízhiánytól.*

A modern háztartások növekvő vízszükségletét sok helyütt csak intenzív talajvíz-kiemeléssel tudják megoldani. Emiatt ott egyre lejjebb süllyed a talajvízszint. A talajvízszint süllyedése miatt a szennyezett folyók, tavak vize gyorsabb ütemben szivárog be a talajvízbe.

*Hazánk felszíni vízkészlete 13,3 milliárd köbméter, felszín alatti készletünk 1,3 milliárd köbméter. Évente több mint 8 milliárd köbméter vizet használunk.* A víz majd felét az ipar, egyharmadát a mezőgazdaság fogyasztja. *Az egy főre jutó éves ivóvízfogyasztás körülbelül 100 ezer liter.*

A vízfogyasztás csökkentésében az első lépés: elkerülni a pazarlást. Például a növénytermesztésben felhasznált víznek csak egyharmada szükséges a termény növekedéséhez. A jobb szórófejekkel, a csepegtetős öntözéssel a pazarlás 40–70%-kal csökkenthető. Ma a világ öntözött területeinek mindössze egy (!) százalékán használják ezeket a víztakarékos megoldásokat.

Nincs olyan felszíni vagy felszín alatti víz, amit ne érne el az emberi tevékenység okozta szennyezés. *Magyarországon évente mintegy 1,3 milliárd köbméter szennyvíz tisztítatlanul jut a felszíni vizekbe.* Az ipari vízszennyezés legnagyobb részét a vegyipar produkálja. A háztartásokból eredő szennyvizekben a szennyeződés nagyobbik felét szerves anyagok (fehérjék, zsírok, cukrok, mosószerek, papír) alkotják. A szervetlen szennyezők leginkább foszfátsók és az ammónia. Egészségügyi szempontból a háztartási szennyvíz legveszélyesebb alkotói a mikroorganizmusok.

A magyar háztartásokban keletkező szennyvizek vagy közvetlenül vízfolyásokba, vagy emésztőgödrökbe vagy csatornákba jutnak. *3064 településünk közül vezetékes vízzel 2100 település van ellátva, míg csatornázva csak 512 van.* Hazánkban *közel egymillió emésztőgödör üzemel.* Ivóvizeink 90%-át a felszín alatti vízkészletekből merítjük. A csatornázott területek tisztítatlan szennyvize elsősorban a felszíni vizeket és a parti szűrésű kutakat, a csatornázatlanság a talajvizet mérgezi. Erősen rontja a parti szűrésű kutakból nyert ivóvíz minőségét a Dunába engedett tisztítatlan szennyvíz.

A rovarirtószer-maradványok és a műtrágyák *nitráttal* szennyezik a vizeket. A talajvíz nitrátosodásához nagymértékben hozzájárul a csatornázat-

lan területeken levő nem tökéletesen szigetelt pöcegödrökből, emésztőkből a talajba szivárgó szennyvíz is. *Csecsemők számára a nitrátos víz halálos méreg,* még akkor is megbetegedhetnek, ha rendszeresen ebben fürdetik őket. Felnőtteknél a nitrátos víz fogyasztása növeli a daganatos megbetegedések számát.

8. *Pazarló szegénység – hulladékproblémák*

Az Economist egy cikkében keserű gúnnyal tanácsolta a földműveseknek, hogy terményeiket a közlekedési pályák mellé ültessék, ha ingyenes növényvédelmi szolgáltatásokhoz kívánnak jutni; a növényvédő szerek és műtrágyák tizede-harmada hullik el szállítás közben. Egyébként is *óriási pazarlás folyik világszerte anyagokkal, energiával egyaránt.* Az ipari forradalom kezdete, a 18. század közepe óta a nyersanyag-fölhasználás növekvő gyorsasággal, összességében százharmincszorosára nőtt.

*A bányászat ökológiailag a legkárosabb ipar.* "A földet letarolják, a fákat, ültetvényeket kivágják a bányák miatt, majd amikor a madarakkal és állatokkal is végeztek, akkor az érceket megmosva mérgezik a vizeket" – írta G. Agricola német természettudós 1550-ben.

A telérek minőségének romlása (a hasznosanyag-tartalom csökkenése) miatt a megmozgatandó, feldolgozandó kőzet mennyisége e században nyolcszorosára nőtt, *ma egy tonna fémérc, építőanyag, fűtőanyag kinyeréséhez átlagosan száz tonna anyagot kell kibontani, földolgozni, újra elhelyezni.* Nem a nyersanyagok fölhasználása jelent egyre növekvő környezeti gondot, hanem kinyerésük és földolgozásuk. A kiút tehát: az újrahasználat. Az *újrahasznosítás* drasztikusan csökkenti a hulladékanyag (közönségesen az elhelyezendő, elégetendő szemét) mennyiségét, valamint az energiaigényeket és a munkanélküliséget is! Például az alumíniumiparban az újrahasználat kétszeres foglalkoztatást teremt 97%-os energiamegtakarítás mellett.

Ray Bradbury sci-fi író elképzelhetőnek tartja, hogy az emberiség – megmaradása érdekében – elhagyja lakhatatlanná váló bolygónkat. Meglehet, ez a távoli jövő. Egyelőre, a belátható jövőben azonban *a Föld alkalmasságát kell* – számunkra is – *fönntartanunk, a fenntartható fejlődés (sustanaible development) lehetőségét szükséges keresnünk és támogatnunk.*

BÉKÉS GELLÉRT

# Keresztények egysége a társadalmi elkötelezettség szolgálatában

Amikor különböző felekezetű keresztények közt ma szó esik a keresztény egység ügyéről, azt általában vallási témának, s nem társadalmi kérdésnek tekintik. Az egység ügye nyilvánvalóan vallási téma, akár értelmiségi vonatkozásban, mint különböző hitvallású teológusok dialógusa, akár szorosan lelki értelemben, mint különböző felekezetű keresztények közös bibliai elmélkedése és imádsága. Kétségkívül fontos a teológiai párbeszéd, mivel a századok folyamán kialakult tanításbeli és egyházszervezeti különbségeket tisztázni kell, mielőtt közös egyetértésben meg tudnánk vallani hitünket. De éppen olyan fontos, ha nem fontosabb, a közös bibliai elmélkedés is, hiszen a vallás a hit igazságain és az egyházi szervezet kérdésein túl lényegében lelki kapcsolat Istennel a hívők egyéni életében és egyházi közösségében.

Arra azonban már kevesen gondolnak, hogy a keresztények egységének jelentős társadalmi vonatkozása is van, mivel a vallás nemcsak a hit tanítása és nem is csak imádság, hanem bizonyos erkölcsi magatartás is, ami a tanításból és az imádságból ered. Aki hisz Istenben és szereti őt, annak a kettős evangéliumi főparancs értelmében Isten teremtményét, az embertársat is meg kell becsülnie és felelőssége tudatában környezetének, általában a társadalomnak is használnia kell, különben nem lesz valódi és hiteles az Isten iránti szeretete. Ám ebben az "összezsugorodott" világban embertársunk szeretete nemcsak az egyéni ember vagy közvetlen környezetünk iránt érzett és vállalt felelősségre vonatkozik. Felebarátunk – VI. Pál pápa szavaival – ma az egész emberiség. Ennek az egyetemes szeretetnek azonban csak akkor lesz hatékony, társadalmat formáló ereje, ha a keresztények nemcsak egyénenként vagy felekezetekre oszolva, erejük szétforgácsolásával gyakorolják, hanem erőik egyesítésével együtt tudnak működni a társadalom alakításában.

A következőkben azt szeretném bemutatni, hogy a társadalmi felelősség érzésének és vállalásának ez a követelménye, mint sajátos és közös szociáletikai feladat, hogyan jelentkezik korunk keresztény tudatában; s mivel éppen közös feladatról van szó, a továbbiakban azt kérdem, hogy ennek az együttműködésnek mi az egyháztani alapja és, mint a közös keresztény örökségből eredő, politikai jellegű szociáletikai tanúságtétel, hogyan viszonyul az egyház transzcendens küldetéséhez.

## Szociáletikai gondok korunk keresztény tudatában

Már a század elején, 1910-ben, az Edinburghban rendezett nemzetközi missziós konferencián tudatosult a résztvevőkben, hogy a keresztény hit eredményes terjesztése megköveteli, hogy az egyházak közösen tegyenek tanúságot Krisztus igazáról és együttműködjenek a missziós munkában. Charles H. Brendt anglikán missziós püspök ott értette meg, hogy a keresztény missziós munka eredményessége hitbeli és egyházszervezeti egységet követel. Ugyanezen alkalommal Nathan Söderblom, Uppsala lutheránus érseke is felismerte, hogy a missziós munka érdekében szükség van az egységre, s ha azt a hitbeli és egyházszervezeti kérdésekben nem könnyű megvalósítani, legalább szociáletikai téren kell haladéktalanul megkísérelni. Így indult meg a hitbeli egység *(Faith and Order)* mozgalma mellett az a szociáletikai mozgalom *(Life and Work)*, amely a közerkölcs védelmében, valamint az emberi jogok, a társadalmi igazságosság és a nemzetközi béke érdekében kívánta a keresztény együttműködést. Ez a két, egymást kiegészítő törekvés egyesült az Egyházak Ökumenikus Tanácsa keretében megszervezett ökumenikus mozgalomban.

Az egyetértés és együttműködés igénye azonban szociáletikai téren nem születhetett volna meg, ha már előbb, a múlt század második felében nem alakult volna ki, a marxista szocializmussal szemben mind protestáns, mind katolikus vonalon az a keresztény szellemű szociális mozgalom, aminek egyik korszakalkotó dokumentuma XIII. Leó pápa *Rerum novarum* kezdetű enciklikája.

Nos, ez a kettős törekvés, egyfelől a keresztény szociális elvek érvényesítése a társadalomban, másfelől annak tudatosulása, hogy ezeket az elveket csakis úgy lehet hatékonyan érvényre juttatni a társadalom életében, ha azokat egyetértésben és együttesen képviselik a keresztények, századunk folyamán egyre határozottabb formában jelentkezik. E kettős törekvéshez harmadiknak, érthetően főleg katolikus vonalon, a világi hívek – a nyugati nyelveken pozitív értelemben –, a laikusok fontos szerepének felismerését fűzöm, hiszen éppen szociáletikai téren nyílik társadalmi helyzetüknek megfelelő sajátos munkatér.

Itt nem feladatom, hogy e hármas törekvésnek az elmúlt évtizedek folyamán történt kibontakozását ismertessem. Tárgyunkra vonatkozóan elég, ha ennek a kibontakozásnak csak a legutóbbi dokumentumaira hivatkozom. A legjelentősebbnek II. János Pál pápa *Christifideles laici* kezdetű, 1988-ban kiadott enciklikáját tartom. Ebben a pápa összefoglalta és kiegészítette a II. vatikáni zsinat laikusokra vonatkozó korszerű tanítását, amit főleg az egyház mivoltáról szóló dogmatikus konstitúció, a *Lumen gentium*, valamint a laikusok apostolkodásáról kiadott határozat, az *Apostolicam actuositatem* tartalmaz. Egy időben az Egyházak Ökumenikus Tanácsának Vancouverben (1983) és Canberrában (1991) rendezett nagygyűlésén, és az utóbbit megelőzően, a Szöulban (1990) tartott nem-

zetközi konferencián is a társadalomért, főleg a harmadik világért érzett egyházi felelősség kérdése került a tárgyalások középpontjába.

Ami a katolikusok és a többi keresztények, sőt a más vallásúak együttműködésére vonatkozik, azt az *Apostolicam actuositatem* kezdetű határozat így fogalmazza meg (27. pont):

> "A közös evangéliumi örökség és a keresztény tanúságtételnek belőle származó közös kötelessége ajánlja, sőt gyakran megköveteli a katolikusok és más keresztények együttműködését, az egyénektől is, az egyház közösségeitől is, akár egyes akciókban, akár egyesületeken belül, nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt.
>
> A közös emberi értékek nemritkán megkívánják az apostoli céloknak elkötelezett kereszténytől, hogy hasonló módon működjenek együtt olyanokkal, akik ugyan nem vallják magukat kereszténynek, de elismerik ezeket az emberi értékeket.
>
> Ez által az evilági tevékenységekben oly fontos, erőteljes és okos együttműködés által a világi keresztények tanúbizonyságot tesznek Krisztusról, a világ Megváltójáról, és az emberi család egységéről."

## A világi hívek sajátos hivatása szociáletikai téren

A krisztusi evangélium hirdetése kortól, nemtől, műveltségtől függetlenül minden kereszténynek, Isten egész népének általános egyházi feladata. Ez a feladat keresztény mivoltunkból, magából a keresztény szentségéből ered, mert az a tény, hogy meg lettünk keresztelve, megköveteli, hogy szóval és tettel tanúságot tegyünk hitünkről. A keresztség ugyanis nemcsak megszentel és Isten gyermekévé tesz, hanem fel is szentel, vagyis – még ha általános értelemben is – Krisztus papságában részesít, ami azt jelenti, hogy Isten szolgálatára és kegyelmének közvetítésére rendel. Ez ugyan elsősorban, sajátos hivatással, a felszentelt papság feladata, de a *Lumen gentium* Péter első levelére (2,4–9) alapozott tanítása szerint – amit különben a *Christifideles laici* szintén kiemel (14. pont) – erre életkörülményei szerint Krisztus minden híve hivatva van.

Ám ezen általános egyházi hivatáson kívül a világi híveknek a papságétól megkülönböztetett, egészen sajátos hivatásuk is van, ami pontosan az evilági dolgokra, a társadalmi élet jelen gondjaira irányul. A *Lumen gentium* ezt így határozza meg (31. pont):

> "Sajátos hivatásunk alapján a laikusok dolga az, hogy az ideigvaló dolgok intézése és Isten szerint való rendezése által keressék az Isten országát." Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy működjenek közre annak érdekében, "hogy az emberi munka, a technika, a kultúra és a civilizáció a Teremtő tervei szerint és Igéjének tanítása nyomán bontakoztassa ki a teremtett értékeket minden ember hasznára".

A keresztények egységéről szóló zsinati határozat, az *Unitatis redintegratio* ezt a többi kereszténre, sőt a nem keresztényekre is kiterjesztve így részletezi (12. pont):

"Kölcsönösen megbecsülve egymást, közös erőfeszítéssel tegyenek tanúságot reményükről, amely nem csal meg. Minthogy manapság szociális téren széles körű együttműködés van kialakulóban, minden ember kivétel nélkül hivatott a közös munkálkodásra, kiváltképpen az Isten-hívők, köztük is főleg a keresztények, minthogy Krisztus neve ékesíti őket . . . Működjenek együtt az emberi személy méltóságának kellő megbecsülésében, a béke előmozdításában, az evangélium társadalmi alkalmazásában, és keresztény szellemben vigyék előbbre a tudományt meg a művészetet. Orvosolják együttesen minden lehető eszközzel korunk nyomorúságait: az éhínséget és egyéb csapásokat, az írástudatlanságot és a nyomort, a lakásínséget és a javak méltánytalan megoszlását. Az ilyen együttmunkálkodás közben minden Krisztus-hívő könnyűszerrel megtanulhatja, hogyan lehet egymást jobban megismerni, többre becsülni: így készül a keresztény egység útja.

Ezt a tanítást a *Christifideles laici* azzal egészíti ki, hogy a fentieket nemcsak úgy érti, mint az irgalmasság testi és lelki jó cselekedeteit, hanem kifejezetten mint politikai aktivitást (42. pont):

A világi hívők "az evilági ügyek keresztény szellemű intézése során semmi módon nem mondhatnak le a »politikai életben« történő részvételről, vagyis arról a sokrétű és szétágazó gazdasági, társadalmi, törvényhozói, irányítási és kulturális munkáról, amelynek célja szerves és intézményes módon a közjó előmozdítása".

A kulcsszó itt a "közjó" szolgálata. Az enciklika ebben az értelemben idézi a *Gaudium et spes* zsinati konstitúciót (42. pont):

"A politikai közösség a közjó végett létezik, belőle meríti teljes igazolását és értelmét, benne gyökerezik veleszületett és saját joga. A közjó pedig magában foglalja mindazokat a társadalmi életfeltételeket, amelyek között az emberek, családok és társulások teljesebben és könnyebben érhetik el céljukat."

"Napjainkban – folytatja az enciklika – sürgető szükségességként és felelősségként jelentkezik, hogy a világi hívőknek tanúskodniuk kell a politikai tevékenységhez szorosan kapcsolódó emberi és evangéliumi értékek mellett, melyek a következők: szabadság, igazságosság, szolidaritás, hűséges és érdektelen odaadó munka a közjóért, egyszerű életvitel és a legszegényebbek, a legkisebbek elsőségben részesítése."

János Pál pápa *Sollicitudo rei socialis* kezdetű, 1987-ben kelt enciklikája pedig teljes határozottsággal kimondja, hogy itt nemcsak a szenvedő

ember iránt érzett holmi szánalomról és irgalmasságról vagy felületes részvétről van szó, hanem a közjóért vállalt szolgálat eltökélt akaratáról és az állandó társadalmi gondoskodásról, ami valamilyen módon mindnyájunk felelőssége. Ennél világosabban aligha lehetne kifejezni a keresztény ember társadalmi elkötelezettségét, ami politikai értelemben is a világi hívő sajátos hivatása.

## Keresztények közös tanúságtétele a szekularizált világban

A társadalmi és politikai gondok közös felvállalása keresztények közt – mint fentebb láttuk – a közös evangéliumi örökségen alapul, amiről közösen kell tanúságot tennünk. Miért van ma különösen is szükség erre a közös tanúságtételre? A *Gaudium et spes* bevezető része (4–10. pont) világosan válaszol. Az ember ma gyökeresen átalakuló világban, a szekularizáció társadalmi és kultúrtörténeti folyamatában él. Ez az új életkörülményeket teremtő folyamat belső ellentmondásokkal terhes: valódi és hamis értékek keverednek benne. A zsinati konstitúció ezt így írja le:

> "Az emberiség még sohasem volt ennyire bővében javaknak, energiaforrásoknak és gazdasági hatalomnak; ám a föld lakóinak óriási hányada még mindig éhezik és nélkülözések közt gyötrődik, emberek milliói pedig írni-olvasni sem tudnak. Az embereknek még sohasem volt ilyen erős érzékük a szabadság iránt, mint ma, és közben a társadalmi meg lélektani szolgaság új formái jelentkeznek. A világ oly mélyen érzi át a maga egységét és a szükségszerű összetartozásban mindenkinek mindenkitől való kölcsönös függését, mégis roppant ellentétekbe sodorják az egymásra támadó erők; még mindig dúlnak az elkeseredett politikai, társadalmi, gazdasági, faji és ideológiai viszályok, és nem hárult még el egy követ kövön nem hagyó háború veszedelme sem. Az eszmék egyre szélesebb körben terjednek, közben pedig a különböző ideológiákban meglehetősen eltérő értelmet öltenek még azok a szavak is, amelyeknek nagy jelentőségű fogalmakat kellene kifejezniük. Végül, szorgosan igyekszik az ember anyagi ügyeinek jobb megszervezésére, ezzel azonban nem tart lépést a szellemi-lelki gyarapodás.
>
> A helyzet bonyolultsága következtében nagyon sok kortársunk nem képes jól felismerni az örök értékeket és azokat összhangba hozni a most jelentkező új értékekkel. Így azután nyugtalanság vesz erőt rajtuk, ha a dolgok jelenlegi menetén töprengenek remény és szorongás közt hányódva. Ám éppen a dolgoknak ez a menete hívja ki az embereket, sőt kényszeríti őket, hogy válaszoljanak."

Nos, a keresztények válasza ez: Mivel a folyamat ellentmondásoktól terhes, mert valódi és hamis értékek keverednek benne, olyan gondolkodásra van szükség, amely hiteles értékű elveken alapul, és olyan életfor-

mára és cselekvésre, amely rendet teremt a zűrzavarban. A keresztény ember meggyőződése, hogy ez éppen az evangéliumi gondolkodás, életforma és cselekvés, amely nem külső erőszakkal, hanem a belső ember felelősségtudatának ébresztésével igyekszik célját elérni. Ám hogy ennek hatékony, társadalmat formáló ereje legyen, ahhoz a keresztények lényegében egyöntetű tanúságtétele és együttes cselekvése szükséges.

Kérdés, hogy miről kell közös tanúságot tennünk. Nyilvánvalóan arról, hogyan látjuk az emberi lét értelmét és célját, és hogyan gondoljuk egyéni és társadalmi vonalon ennek megvalósítását. Itt csak a leglényegesebbet említem. A szekularizált világ belső ellentmondásai voltaképpen a felvilágosodás kultúrtörténeti folyamatából eredő hátrányos következmények. A felvilágosodás pozitív hatásai nem vitásak: tudományos felismeréseivel és azok technikai és társadalmi alkalmazásával kétségtelenül emberibb életkörülményeket tudott teremteni a kor haladó szellemű embere, akár az általános oktatásra vagy az egészségügyre, akár a mezőgazdasági és ipari termelésre vagy a közélet megszervezésére gondolunk. Ám az elért eredmények annyira megnövelték önbizalmát, hogy képesnek gondolta magát arra, hogy Isten hite – a *hypothès inutile* – nélkül és az abszolút érvényű erkölcsi törvényt, a tízparancsot és annak foglalatát, a két főparancsot félredobva, merőben racionális alapon, tudománya és technikája erejével maga építse fel tulajdon autonóm világát. Ebben a szédítő vállalkozásában senkinek nem tartozik felelősséggel, csak önmagának vagy a személytelen emberiségnek. A társadalmi igazságtalanságokból eredő feszültségek és a gazdasági versengésből származó háborús viszályok, valamint a föld javainak és erőinek felelőtlen felhasználásából következő ökológiai válságok azt bizonyítják, hogy a merőben racionális, önérdekű emberi törekvések embertelen körülményeket eredményeznek. Emberhez méltóbb világot csak a Teremtővel egyetértésben, a teremtésbe írt törvényeinek tiszteletben tartásával lehet felépíteni. Krisztus híveinek lényegében erről kell tanúságot tenniük.

## A közös tanúságtétel egyháztani alapja

Itt felvetődik a kérdés, hogy erre a közös tanúságtételre merőben gyakorlati meggondolás, a kereszténység társadalmi befolyásának növelése indít, vagy pedig mélyebb teológiai alapja van, és ennek következményeként jelentkezik. A zsinati dekrétum – mint láttuk – közös evangéliumi örökségről beszél. Voltaképpen mi ez a közös örökség?

A keresztény egységről szóló zsinati dekrétum, az *Unitatis redintegratio,* ha nem is kifejezetten közös örökségről, de a keresztények közt örökségként fennálló közösségi kapcsolatról beszél. Kimondja minden egységre törekvés egyik egyháztani alapelvét: az elváltan élő különböző hitvallású keresztények és egyházi közösségek közt valójában nincs teljes sza-

kadás, mert alapvető és közös "egyházi javak" fenntartanak bizonyos közösséget köztük.

> "Akik manapság születés után kerülnek be az ilyen (elváltan élő) közösségekbe – olvassuk a 3. pontban –, és e közösségek által részesülnek Krisztus hitében, már nem okolhatók az elkülönülés bűnével . . . Azok ugyanis, akik hisznek Krisztusban és szabályszerűen részesültek a keresztség szentségében, már bizonyos – jóllehet nem tökéletes – közösségi kapcsolatba kerültek a katolikus egyházzal . . . Tehát jogosan díszíti őket a »keresztény« megjelölés, a katolikus egyház gyermekei pedig méltán ismerik el őket testvéreiknek az Úrban."

Ezt a közösségi kapcsolatot még jobban megerősítik azok a további "egyházi javak", amelyek a római egyháztól elváltan élő keresztény közösségeket is éltetik. Ezek közt első helyen áll a már említett hit Krisztusban és a keresztség szentsége, amely alapvetően belekapcsol a krisztusi üdvösség rendjébe. Teljesebbé teszi ezeket Isten és az embertárs szeretete és az örök élet reménye minden más lelki ajándékkal együtt, valamint mindennek táplálójaként a közös Biblia, mint az isteni kinyilatkoztatásnak és az üdvösség megvalósulásának történeti dokumentuma.

Ám az a közösségi kapcsolat, amit a közös egyházi javak teremtenek meg, nemcsak személyek közt, hanem az egyházi közösségek közt is fennáll. Ebben az értelemben folytatja a dekrétum:

> ". . . a tőlünk különvált egyházak és közösségek, ámbár hitünk szerint fogyatkozásokban szenvednek, az üdvösség misztériumát illetően nincsenek megfosztva jelentőségüktől és súlyuktól. Krisztus Lelke ugyanis nem vonakodik felhasználni őket az üdvösség eszközéül. Hatékonyságuk éppen a kegyelemnek és igazságnak abból a teljességéből ered, amely a katolikus egyházra van bízva."

Nos tehát, a közös evangéliumi örökséget azok a közös "egyházi javak" alkotják, amelyek a római egyház és az elváltan élő egyházak közt valóságos, még ha nem is teljes egyházi közösséget hoznak létre. Ez a közösség az alapja a közös tanúságtételnek, amit nemcsak megalapoz, hanem joggal meg is követel híveitől Krisztus.

### Hogyan viszonyul a politikai tanúságtétel a keresztény hivatáshoz?

A társadalmi életben, főleg politikai téren, nyilvánvalóan nem csak személyi tanúságtételről van szó. A keresztény szociális mozgalom, mint politikai párt, szociáletikai programjával nem egy államban már évtizedek óta nyilvánosan és szervezetten tesz tanúságot. Súlya nemegyszer akkora, hogy kormányalakításra is képes, és vállalni tudja az államvezetés felelősségét.

Ezek alapján kérdés, hogyan viszonyul az egyház egy keresztény szociáletika értékrendjét képviselő politikai párthoz, amely erről az értékrendről nyilvánosan és szervezetten is tanúságot tesz. A *Gaudium et spes* zsinati konstitúció, a *Christifideles laici* enciklika által is idézett állásfoglalása erre vonatkozóan világos eligazítást ad (76. pont):

> "Nagyon fontos, hogy helyes szemlélet alakuljon ki – különösen pluralista társadalmakban – a politikai közösség és az egyház viszonyáról. Legyen továbbá világos a különbség a között, amit a keresztények, akár egyénenként, akár csoportot képezve, mint keresztény lelkiismeretű állampolgárok a maguk nevében cselekszenek, és a között, amit lelkipásztoraikkal együtt az egyház nevében cselekszenek. Feladatánál és illetékességénél fogva az egyház semmiképpen sem elegyedik a politikai közösséggel és nincs kötve semmilyen politikai rendszerhez; jelzi is és oltalmazza is az emberi személy transzcendenciáját."

Amit ez a szöveg kiemel, az az egyházi és a politikai közösség pontos megkülönböztetése, ami a kettő egymástól eltérő feladatán és illetékességén alapul. Ezen az alapon az egyház és a politikai közösség, mindkettő a maga területén, teljesen független autonóm intézmény. Maga az ember azonban, mint keresztény és mint állampolgár, osztatlanul egy személy: "a történelemben él, de örök hivatását érintetlenül megtartja". Kívánatos tehát, hogy feladatuk és illetékességük ne ossza meg az ember személyes egységét, hiszen ha más-más címen is, végül is mindkettő az ember egyéni és társadalmi javát hivatott szolgálni. Ezért a pontos megkülönböztetést azzal egészíti ki az enciklika, hogy hangsúlyozza: az egyháznak és az államnak, helyek és korok körülményei szerint, ápolniuk kell az egészséges együttműködést.

> Az egyház részéről ez nem kétséges – jelenti ki a konstitúció –, mert "ahhoz nyújt segédkezet, hogy jobban érvényesüljön az igazság és a szeretet a nemzeten belül és a nemzetek között. Azzal, hogy hirdeti az evangéliumi igazságot, és tanításaival, valamint Krisztus híveinek tanúságtételével megvilágítja az emberi tevékenység minden ágát, egyúttal tiszteletben tartja és szorgalmazza az állampolgárok politikai szabadságát és felelősségét is."

* * *

Mindebből, úgy gondolom, világos, hogy a keresztények szociáletikai tanúságtétele, nyilvános és szervezett formában is, sürgetően időszerű feladat. Kívánatos, hogy ezt különböző hitvallású keresztények együttesen vállalják, mert közös társadalmi elkötelezettségükkel és tanúságtételükkel nemcsak testvéri összetartozásukat erősítik, hanem a társadalom javát is hatékonyabban szolgálják.

# FÜGGELÉK

GY. PETHE FERENC

# Egy elfelejtett látnok ébresztése

## Giesswein Sándor emlékezete *

Ki volt Giesswein Sándor, akit Ijjas Antal, a lényeget látó katolikus író látnokként aposztrofál? Ma ezt újra tudnunk kell, mert jelentős szellemi és politikai hagyatékát az utónemzedék elfelejtette és elfeledtette. Semmi sem mutatja jobban ennek az előrelátó politikai zseninek a tragédiáját, mint az a sajnálatos tény, hogy az óvári templomkertben álló, a múlt idő patinájától bevont szobra még a mai napig sincs leleplezve. Ma ebben a szekuláris jellegű, szinte drámai menetű politikai és szellemi metamorfózisban nem árt, ha a kibontakozás lázában visszanézünk történelmi nagyjainkra, és hogy ebben a fogalmi zűrzavarban eligazítást találjunk nagy példaadásukban. Mert kell az eligazítás történelemtől agyonkuszált magyar sorsunkban, kell a világos útmutatás, hogy nemzeti létünk eme jelenlegi nagy kataklizmájában, mint valami görög katarzisban, megtisztuljunk és rátaláljunk arra az útra, amit – mint Szekfű Gyula mondta – valahol eltévesztettünk.

### Curriculum vitae

Giesswein Sándor 67 évvel ezelőtt, 1923. november 15-én, 67 éves korában halt meg. Az elődök Mária Terézia telepítési politikája során kerültek Tatára, a nagy múltú, kedves pannon városba. A Giesswein név után ítélve a család feltehetőleg az elzászi borvidékről származott ide magyar földre. Elzászban, Schweitzer Albert, a nagy filantróp orvos hazájában is találtam Giesswein nevű családokat.

Édesapja nagyra becsült gazdatiszt volt az Esterházyak tatai birtokán. Édesanyja, Eckhardt Erzsébet jó nevű bécsi családból származott. A szülők munkás életű, nagyon szorgalmas, becsületes és mélyen vallásos emberek voltak. Ebbe a harmonikus családba született bele Giesswein Sándor 1856. február 4-én, vízöntő havában. Nem sokat tudunk a későbbi férfiú gyermekkoráról, de az a kevés adat, amit Oveden Sándor angol származású, de elmagyarosodott sógora feljegyzett, az sok lényegeset elmond és megmagyaráz Giesswein Sándor testi-lelki habitusáról és egyéniségének jellemvonásairól.

---

* Elhangzott 1990-ben a mosonmagyaróvári és győri Giesswein-ünnepségen

Tata jelentette tehát számára a *genius loci*t, amelynek igézetétől élete végéig nem tudott szabadulni. A fogékony, finom lelki húrozatú, érzékeny gyermek kíváncsi szemekkel nézett bele ebbe a tatai univerzumba. De miből is állhatott ez az elfelejthetetlen gyermekkori univerzum?

Mindenekelőtt az otthon, a családi kör derűs békéje. Aztán a tenyérnyi virágoskert a gazdatiszti szolgálati ház előtt, amelyben versenyt nyíltak az illatos hazai virágok kikelettől lombhullásig. A szépen gondozott konyhakert mögött a hatalmas kiterjedésű arborétum százados fáival, egzotikus növényeivel, lombos-árnyas sétányaival. Az élővilág ezerarcú virágcsodái, a nagy természet csodálatos ökológiai rendje és egyensúlya elvezették a mindig csodálkozni tudó gyermeket a mikro- és makrokozmosz végtelen dimenzióiba, a természet örök törvényeiben önmagát kinyilatkoztató teremtő Isten boldogító élményéig.

A tatai kisiskolás jó előmenetellel tanult. Korán kivált osztálytársai közül, akik "jobb családból való úrigyerekek" voltak. A kis Sándor nemcsak erős, egészséges fizikumot, hanem kivételes szellemi képességeket is kapott a Teremtőtől. Ezekhez az adottságokhoz járultak még: csillapíthatatlan tudásszomja, munkaszeretete és vasszorgalma. Előbb a tatai piaristáknál, majd később a győri bencéseknél tanult. Roppant tehetsége, szorgalmas kötelességtudata mindenkinek feltűnt. Mindig primus volt. Amíg az osztálytársak a nehéz házi feladatokkal vesződtek, Sándor – aki már hazulról két anyanyelvű volt – szótárral és diáriumokkal felszerelve – mindig egy kicsit távol volt az osztálytársaktól, de azért sohasem magányosan – sétált fel s alá a bencés gimnázium udvarán, és bámulatra méltó kitartással tanulta a modern idegen nyelveket. Ha jól összeszámoljuk, Giesswein Sándor 22 éves korára már legalább nyolc nyelvet ismert. Remekül kezelte az antik nyelveket, a görögöt és a latint. Abban az időben a teológián latinul adtak elő, és a szemináriumban latinul kellett kollokválni. Anyanyelvi szinten beszélt angolul, franciául, és tűrhetően beszélt spanyolul és olaszul is. Mint ismeretes, Giesswein Sándor volt az eszperantó nemzetközi nyelv elterjesztésének legnagyobb apostola. Természetesen az eszperantót is megtanulta, és boldog volt, ha alkalma nyílt eszperantóul prédikálni.

A kitüntetéssel végzett érettségi után kispapnak jelentkezett a győri szemináriumba. Már biblikus tanulmányai során – úgyszólván menet közben – sajátította el a legfontosabb keleti nyelveket. Így természetesen a héber nyelvet, és jó ismeretei voltak a többi arab nyelvekben is. Teológiai tanulmányait a bécsi Pázmáneumban folytatta, majd Budapesten fejezte be. 22 éves korában, külön pápai engedéllyel Zalka János győri püspök 1878-ban pappá szentelte. Ekkor püspöke Kismartonba küldte káplánnak. A gótikus Szent Márton-templomban kezdte hirdetni nagy lelkesedéssel Isten igéjét. Ott, a burgenlandi kisvárosban írta meg doktori disszertációját is, amely nem annyira tartalmával tűnt ki, hanem inkább a ragyogó latin stilisztikájával. Majd visszakerült Győrbe, ahol a Tanítóképző Intézet-

ben tanított. Zalka püspök hamarosan maga mellé vette a püspöki aulába. Ott is maradt 12 évig, miközben végigjárta a püspöki udvar minden tisztségét. Végül is püspöki titkár lett, majd 1898-ban kanonok.

A győri püspöki aulában eltöltött évekre esik a hatalmas munkabírású és önmagát szüntelenül művelő Giesswein Sándor tudományos munkássága. Gyorsan, de sváb alapossággal intézte el a kevés számú hivatalos aktát, bőven maradt idejét pedig nagyon intenzíven tudományos tevékenységére szentelte.

## Giesswein, a keresztény szociológus

Giesswein történelmi jelentőségét, életművét csak úgy érthetjük meg és akkor tudjuk igazán értékelni, minősíteni, ha megrajzoljuk röviden a század körüli történelmi hátteret.

A liberalizmus fénykorában vagyunk, a 19. század utolsó harmadában. A liberalizmus eszméjével összefonódott modern kapitalista gazdasági rendszer uralja az európai színteret. Ez a rendszer a maga gigászi méretű iparosításával kétségtelenül pozitív teljesítményeket könyvelhet el magának, különösen a nyugat-európai országok és népek életében.

Az 1867-es kiegyezés után Magyarországon is megindult a nagy iparosítási folyamat. Ekkor épülnek ki a híres nagy gyárak, mint a Weiss Manfréd, a Chorin Művek, és ugyanebben az időben kezdődik meg a Magyar Államvasutak korszerű kiépítése is. Ma, a 20. század utolsó évtizedéből visszatekintve azonban azt is tudjuk, hogy ez a tőkére és haszonra épülő ökonomikus rendszer észrevétlenül megszülte a szociális problémákat is. Megteremtette az ipari társadalmat, de elhanyagolta annak emberre és társadalomra kiható, nagyon összetett problémáit, amit röviden szociális kérdésnek nevezünk.

A kapitalizmusnak ebben az úgynevezett embertelen korszakában az ember, elsősorban a keze munkájából élő munkavállaló teljesen függő helyzetbe került, és kiszolgáltatottja lett a munkaadónak. Ismerjük, hogy ez a rendszer hogyan zsákmányolta ki a szegény embert. Foglalkoztatta a fiatalkorúakat, ugyanakkor semmiféle szociális biztonságot nem teremtett meg számukra. Ezek az égbekiáltó igazságtalanságok természetszerűen kiváltották a munkavállalók reakcióját. És ezt az érthető, nagyfokú elégedetlenséget használták ki a világ proletárjainak megváltásával fellépő szocialista mozgalmak és pártok. Marx Károly "Tőke"-je és a híres-hírhedt Kommunista Kiáltvány volt a bibliájuk. Ezek a mozgalmak szélsőséges követeléseikkel és még szélsőségesebb módszereikkel létrehozták a társadalmi osztályok, főként a munkavállalók és a kapitalista munkaadók között az állandó feszültséget. Az ipari munkásokat egybefogó szakmai érdekeltségek, a szakszervezetek, valamint a marxista világnézeten álló radikális forradalmi pártok, főleg az akkori szociáldemokrata párt, a kapitalis-

ta világrend megdöntésére hirdették az osztályharcot és bejelentették a forradalmat: a proletariátus világuralmát.

Ebből a történelmi háttérből kell vizsgálnunk Giesswein Sándor politikai törekvéseit és szinte látnoki vízióját. Magyarországon ekkor már voltak szociális jellegű mozgalmak, amelyek XIII. Leó pápa híres körlevele, a *Rerum novarum* alapján próbálkoztak meg – egyelőre még nagyon szervezetlenül – munkálkodni a munkások emberi jogainak megvédésén. Zichy Nándor híres Néppártja közvetlenül a századforduló előtt már határozott szociális programmal jelentkezett a politikai küzdőtéren. Giesswein Sándor Prohászkával együtt lelkesen csatlakozott Zichy pártjához. Ítt kezdődött el Giesswein Sándor politikai közéleti tevékenysége. Ő alapította Győrött az első kereszténvszocialista munkásegyesületet, amelynek hatása a város politikai életében mindig megmaradt. Fáradhatatlanul buzgólkodott a bajba jutott munkáscsaládok megsegítésén, egymás után hódította el a szociáldemokratáktól a szervezett munkásokat. Eljárt még gyűléseikre is, ahol élénk vitákban próbálta meggyőzni az akkori szociáldemokratákat arról, hogy a munkásság jogaiért folyó küzdelemben együtt menetelhetnének a kereszténvszocialistákkal, ha a szociáldemokraták nem fosztanák meg a munkásembert keresztény hitétől.

A győri prelátus ezzel a naiv, de kétségtelenül a felebaráti szeretet szellemének megfelelő apostoli magatartásával természetesen két oldalról is ellenségeket szerzett magának. A liberalizmus szellemétől átitatott akkori klérus, elsősorban a főpapok kezdettől fogva nagy bizalmatlansággal figyelték Giesswein munkásmozgalmát. Ugyanakkor a szociáldemokrácia vezetői is felismerték a rendkívüli népszerűségnek örvendő nemes lelkű papban a veszedelmes politikai ellenfelet.

Ilyen két tűz között vívta kilátástalan harcát később is, amikor a mosonmagyaróvári kerületben 1905-ben kereszténvszocialista programmal megválasztották országgyűlési képviselőnek, és mandátumát közel 20 éven át meg tudta tartani. A Zichy-féle Néppárt azonban sohasem vált igazi politikai otthonává. Kiskaliberű közjogi harcokban pepecselő politikusok elsorvasztották a Zichy-féle Néppárt programjának szociális tartalmát.

Nyugati utazásainak tapasztalatai, valamint a keresztény szellemű, modern szociológia intenzív tanulmányozása után fejlesztette ki a maga kereszténvszocializmusának elvi alapjait, amelyet aztán az 1907-ben megjelent *Társadalmi problémák és világnézet* című alapvető munkájában foglalt össze.

Ennek a szociológiának az alapja elsősorban az evangélium nagy tanításaiban gyökerezik: a keresztény felebaráti szeretetben és a szociális igazságosságban. Minél tovább távolodunk 1923-ban bekövetkezett halálától, annál inkább növekszik Giesswein Sándor politikai és szellemi hagyatékának értéke. Az első világháborút követő úgynevezett kurzuskereszténység ezt a Giesswein-féle kereszténvszocializmust bűnös módon elfelejtette.

*Giesswein Sándor keresztény elvekre felépített demokráciája ésszocializmusa* – ma már ezt elismerik – a német nemzetiszocializmus és a szovjet-orosz bolsevizmus *alternatívája lehetett volna a szociális kérdéseknek az igazságosság és a méltányosság szellemében való megoldására.* Politikai öröksége a mai keresztény nemzedékek számára biztos iránytű és ugyanakkor feladat is lehet. A Kereszténydemokrata Néppárt az ő nevével, valamint egyik legnagyobb követőjének: Barankovics Istvánnak szellemében indul e politikai örökség megvalósítására.

A mosonmagyaróvári munkások tíz évvel halála után Giesswein Sándornak szobrot állítottak, "A Szeretet és Béke apostolának" felirattal. De a szobor még a mai napig sincs leleplezve.

Méltó és igazságos lenne, hogy a szabadságát visszanyert magyar nemzet Giesswein Sándor fennkölt politikai és társadalmi eszménye alapján építené fel az új keresztény, demokratikus Magyarországot.

## A kereszténységszocialista politikus

Az előzőekben már említett győri beszédében Barankovics István, aki magát Giesswein Sándor politikai öröksége letéteményesének tartotta, többek között ezeket mondta:

> "A Néppárt nem véletlenül bont zászlót éppen Győr városában. A modern szociális és demokratikus keresztény állameszmét innen indította el útjára a századforduló idején egy nagyszerű pap, az evangéliumi szocializmus első magyar gyakorlati apostola, a modern kereszténydemokrácia közép-európai hírnöke, a békeeszme világhírű magyar szószólója, az első Keresztény Munkás Egyesület megalapítója, a szociális és keresztény politikának tragikus hőse, a mi nagy előfutárunk: Giesswein Sándor. A modern szociális és demokratikus keresztény politika tiszta forrása, amelyből mi meríteni akarunk, Magyarországon először Győrben fakadt fel. Méltó és igazságos tehát, hogy itt bontsuk ki újra a zászlót, ahol azt az igehirdető felemelte, ezzel is hódolván a modern kereszténydemokrácia és az evangéliumi szocializmus korán érkezett és későn igazolt nagy magyar kezdeményezőjének szelleme előtt."

A század első negyedére esik Giesswein Sándor politikai szereplése. A közel 20 éves honatyai működése során – éppen parlamenti működése nyomán – kijutott neki minden megbecsülés. A Zichy-féle Néppártban mégsem tudta érvényesíteni politikai elképzeléseit. Átfogó keresztény, progresszív szociális programja miatt sok ellenfelet, sőt ellenséget is szerzett magának. Különben is az ő nagyszabású, kimagasló egyénisége nehezen is volt pártkeretek közé szorítható.

A kortárs politikusok elpazarolták értékes energiájukat a felesleges közjogi harcokban, és csak ritkán tudtak a szűk pártkereteken túl gondolkozni. Persze kivételek is voltak, gondoljunk csak az önzetlen, erős jellemű Zichy Nándorra vagy az integer jellemű Apponyi Albertre. A magyar közéletben folyt a falmelléki politika, a hagyományos pártoskodás. Pedig már akkor is világos lehetett mindenki számára: geográfiai és geopolitikai adottságaink azt követelik, hogy nemzetben gondolkodjunk, belső egységben, okosan és óvatosan, hogy kifelé erősek lehessünk, és hogy a nemzetközi változások céltudatos kihasználásával pótolhassuk helyzeti gyengeségünket.

A belső közéleti harcok közepette természetesen alig jutott idő a nemzeti sorskérdések vállalására. A legsúlyosabb szociális, gazdasági és társadalmi problémáink megoldatlanul maradtak. Gondoljunk csak például a kapitalizmus szülte lappangó elégedetlenségre vagy azokra a problémákra, amelyeket a tömeges kivándorlás okozott.

Azt is világosan látta, hogy hazánk a Monarchiában rohamosan veszíti el befolyását, sőt külföldi reputációnk is súlyos károkat szenvedett. Nyugat-Európa metropolisaiban többet tudtak Sziámról és Koreáról, mint rólunk, és már akkor hitelt adtak Nyugaton minden rágalomnak, melyet Bécsből, Prágából, Belgrádból és Bukarestből a magyar nemzet ellen szórtak.

Parlamenti felszólalásaiban kedvelt témáját, a szociális kérdést is nemzetpolitikai dimenziókba állította. Ilyenkor mutatkozott meg az államférfiúra annyira jellemző politikai arányérzék erénye is. Egyik beszédében azt fejtegette, hogy a konzervatív fejedelmi abszolutizmust az elbukott magyar szabadságharc után a liberalizmus váltotta fel, de ennek is megvannak a túlzásai. Az erősebb elnyomja a gyengét. A szélsőséges liberalizmus individualista irányával szemben jelentkezett a közösségi, szociális irányzat. Ezt a liberális pártnak címezte, miközben a szociáldemokrata párt felé a társadalmi szolidaritást hangsúlyozta, és kemény szavakkal elítélte a társadalom és a nemzet békéjét megbénító és veszélyeztető osztályharcot. Hangoztatta, hogy olyan szocializmust kell követni, amelyben az individuum is érvényesül, tehát a két véglet politikája helyett az individualizmus és a szocializmus helyes kombinációját kell megteremteni.

Kiegyensúlyozott nemzeti társadalmat akart Giesswein, amelynek gerince a középosztály, és alapelve a munka megbecsülése. Az alsóbb társadalmi rétegeket kell mind gazdaságilag, mind társadalmilag és emberileg felemelni. Csak mellékesen akarom megjegyezni, hogy Giesswein középosztályon nemcsak tisztviselőket, bírákat, tanárokat értett, hanem kisiparosokat, kiskereskedőket is.

A földbirtokreformot Prohászkával együtt dolgozta ki, hogy "a földéhes magyar paraszt ne menjen az óceánon túl földet szerezni". Harcolt az egykerendszer ellen, mert attól félt, hogy utódok nélkül új latifundiumok keletkeznek. Giesswein legfőbb gondja mégis a vagyontalan ipari és mezőgazdasági munkások nehéz sorsa volt. Idézem híres mondatát: "a mun-

ka a mi kultúránk alapja és munka nélkül nem képzelhető el semmiféle kultúra". Követelte a bérminimum megállapítását, és kimondta a munkásság sztrájkjogát, amely nem más az ő interpretációjában, mint a munkásosztály aranybullája: csak így tudja megvédeni megszerzett szabadságát.

Szinte döbbenetes az időszerűsége, amikor 1906-ban már a kötelező érdekegyeztetés intézményének felállítását követeli, amely a munka békéjét biztosítja és módot ad arra, hogy a jogos bérmozgalmak terrorizmus nélkül, békétlenség nélkül érvényesülhessenek.

Csak az érdekesség kedvéért jegyzem meg, hogy Giesswein Sándor volt az első a magyar parlamentben, aki azt kívánta, hogy a párbajt, illetőleg a párbaj jogosultságát teljesen szüntessék meg. És ami még érdekesebb: Giesswein erre vonatkozó indítványát a parlamenti többség magáévá is tette.

Következetesen harcolt az alkoholizmus ellen, de nemcsak a részeg embert marasztalta el – azt inkább megértette –, hanem az államot, amely fiskális szempontokból elnézi az alkoholfogyasztást, azzal már nem törődik, hogy az alkoholizmus következményeiben még súlyosabb kárral sújtja a társadalmat és az államot, hiszen az alkoholista szülőknek igen gyakran satnya, bűnözésre hajlamos utódaik vannak.

Giesswein előre látta az ökológiai-környezetvédelmi problémákat is, és harcolt az egészségtelen iparágak veszedelmei, köztük a munkás szervezetét pusztító fehér foszfor ellen. Vajon mit mondana Giesswein Sándor a mai ökológiai válság láttára, amikor magukat az őselemeket: a földet, vizet és a levegőt szennyezzük be gyógyíthatatlanul?

Szívén viselte a dolgozó nők sorsát és szinte magából kikelve tiltakozott a nők éjjeli munkája ellen, amikor az eltiltásáról szóló törvényjavaslatot tárgyalták. Az ő közreműködésével születtek meg a leánykereskedelmet tiltó törvények. A gyermekvédelem és az egészséges népmozgalom érdekében állandóan sürgette a földbirtokreformot. A visszavándorló magyaroknak, rokkantaknak a háború kellős közepén földjuttatást javasolt. Álljon itt két idézet ebből a beszédéből:

> "Ha azt mondja valaki, hogy a magántulajdon, a földbirtok tulajdona szentség, akkor nekem úgy is, mint papnak, úgy is, mint embernek, azt kell mondanom, hogy ha szentség, akkor részesüljön benne mindenki." És a másik: "Büszke vagyok rá, hogy a mi magyar parasztunk az egészséges ész dolgában felülmúlja a világnak talán minden más parasztját, de – teszi hozzá – a gyémántot mégis csiszolnunk kell."

Giesswein Sándor szerint a kultúra legyen szociális, mindenki részesüljön benne. A kultúra nem luxusportéka, nemcsak dísz, hanem igazi életfenntartó elem, amely a nemzetnek tartós életet tud biztosítani. A kultúra nemcsak a nemzet belső egységét emeli, hanem hivatva van arra is, hogy megkönnyítse a magyarság nemzetközi kapcsolatainak kiépítését.

Nem ártana ismerni – legalábbis alacsonyabb szinten – nemzetiségeink nyelvét. Helyes, ha megadjuk a népnek a választójogot, de egyúttal tegyük lehetővé a műveltség megszerzését. A politikai jogok gyakorlásához értelmessé kell tenni a tömegeket.

Giesswein állama kétségtelenül eszményi állam. Ez Morus Tamás hatása nála. Sokszor eszményien radikális, de mégsem esik végletekbe, és fontosnak tartja a konzervatív értékek megmentését.

A nemzetiségi kérdésekben elég közel jutott Jászi Oszkár álláspontjához. Azt vallja, hogy a nemzeti egység nem faji, hanem kulturális egység. Ezért nem a nyelv a döntő, hanem az, hogy a nemzet gondolkodása legyen egységes.

Az igazi magyar fajvédelmet nem az értelmetlen antiszemitizmusban látja, hanem abban a törekvésben, hogy meg kell adni a lehetőséget a földművesek és az ipari munkavállalók gyermekeinek a továbbtanulásra. Sokszor megmosolyogták a magyar törvényhozás házában Giesswein valóban kissé utópisztikus és optimista elképzeléseit, de ennek ellenére mindig osztatlan érdeklődés és tisztelet, nagyrabecsülés vette körül, ha szólásra emelkedett.

## A szeretet és a béke apostola

A 60-as években egy jó szándékú, de marxista műveltségű fiatal magyar történész tisztességes és őszinte kísérletet tett arra, hogy Giesswein Sándort és az első világháború alatt folytatott békepolitikáját a szovjet és a hazai rendszer, főként az ún. magyar békepapi mozgalom eszközévé, mintegy ideológusává avassa.

Giesswein Sándor valóban a béke világmegváltó nagy eszméjének egyik nagy hatású tanítója és fáradhatatlan munkálója volt. De mindjárt meg kell mondanunk, hogy békeeszméjének semmi, de semmi köze nincs a szólamokban kimerülő kommunista békemozgalomhoz. A győri prelátus békeeszméje Krisztusnak a világhoz szóló békeüzenetén alapszik. Alapja: az igazságosság, a keresztény értelemben vett rend és az evangélium forradalmi tanítása, a keresztény felebaráti szeretet. Ezt az eszmét szolgálta minden tudásával. Szilárd katolikus keresztény hitének szinte prófétai lendületével és minden humanistát felülmúló emberszeretetének szinte a vértanúkra emlékeztető áldozatkészségével. Békét hirdetett ember és ember között úgy, hogy az emberszeretetet, a cselekvő, konkrét kereszténységet gyakorolta. De széles körű tudományos tevékenysége is a béke apostolává avatta. A filológia terén végzett alapos tanulmányai vezették el ezt a nagy emberbarátot az emberiség nagy egységének gondolatához.

Mi ennek a keresztény gondolatnak az alapja? Először is az a tény, hogy az emberiség eredete egységes. Ha ez igaz, akkor az emberek valamennyien testvérek. Az emberiségnek, szerinte, közös volt a nyelve. Eb-

ből a közös nyelvből fejlődött ki – amint azt a bábeli nyelvzavar bibliai története szemlélteti – a nyelvek sokasága. A nemzetek és nemzetiségek sokféleségében is megtalálható a közös eredet, a vér szerinti rokonság. Döbbenetes misztérium az, hogy ennek a közös testvéri eredetnek a tényei ellenére az emberiség évezredeken át háborúkat viselt egymás ellen és ahogy Giesswein mondja: "a testvérgyilkosság átkát vette magára". Nem szűnt meg hangsúlyozni, hogy az emberiség majd akkor lép az igazi fejlődés útjára, amikor a testvérgyilkos, öldöklő háborúkat száműzi életéből. A nemzetközi *anarchia* időszakát fel kell hogy váltsa a nemzetközi *jogrend* kora, amikor is a nemzetközi viszályokat nemzetközi bíróságok fogják eldönteni. A keresztények legnagyobb ellentmondásának tartotta azt a szomorú tényt, hogy vélemény- és érdekkülönbségeiket nem a krisztusi béke szellemében oldják fel.

Giessweint sokszor vádolták meg azzal, hogy túl hiszékeny, az emberben csak a jót akarja látni, hogy túl optimista, sőt az a vád is érte, hogy az élet realitásaitól elrugaszkodva, utópiákban gondolkodik. Erre szokta idézni az elmés francia írót: "A tegnap utópiái lehetnek a holnap realitásai."

Miért is ne? Hiszen nemcsak a rossz van jelen a történelemben, sok minden szép és jó is megvalósult már a történelem folyamán. Századunk első felében Európa keresztény népei két értelmetlen, szinte apokaliptikus méretű világháborúban irtották egymást. Nem vitás, hogy tettük embertelen és kereszténytelen volt.

Éppen ezért – így argumentált a béke apostola – kell a béke gondolatát, a béke eszméjét módszeresen és fáradhatatlanul munkálni, mert a béke nem valami sült galamb, ami a szánkba repül: *a béke feladat!* Egész életre szóló feladat. Természetesen első feltétele: önmagunkkal és önmagunkban kell először békét teremteni. A békeszerető emberből árad a béke, kihat a közvetlen környezetére, családjára, és így gyűrűzik tovább a társadalomban, a nemzetben és a népek, nemzetek kapcsolatában.

A nemzetközi megértés ügyét szolgálta, hogy már 1894 óta rendszeresen részt vett azokon a nemzetközi kongresszusokon, ahol kimondottan vallási, szociális és humánus eszmék terjesztése volt állandóan napirenden. Részt vett az interparlamentáris konferenciákon és béke-világkongresszusokon. Mindenütt felszólalt, és feltűnt alapos tájékozottságával, színvonalas okfejtéseivel és mindig a belső meggyőződés lelkesedésével és lendületes szónoki erejével. Ahol csak tehette, az ország nyelvén szólalt meg, szinte akcentus nélkül, és így is becsületet és sok őszinte barátot szerzett a magyar névnek.

Őszintén remélte, hogy a megbékélés eszméinek hirdetésével, külföldi barátaival együtt útját tudja állni a háború lappangó veszedelmének. Nagy lelki megrázkódtatást jelentett Giesswein Sándornak az a körülmény, hogy a háború kitörése után a háborús uszítás tollnokai szinte a hazaárulás vádjával gyanúsították. Nagyon lealázó volt ez a vád a rendíthetetlen hitű békeapostolnak. De nem csüggedt el! Az igazságos béke eszméjét, a nemzetközi megértést és a testvériség gondolatát a szörnyű világégés közepette is változatlan következetességgel hirdette.

Erre az időre esnek nagy utazásai a béke érdekében. 1912-ben részt vesz a XIX. Béke-világkongresszuson, majd 1913-ban a Béke Egyesület közgyűlésén. Bár látja már maga is a tornyosuló felhőket, mégis hirdeti:

"Téves az a felfogás, hogy a háború a jövő fejlődés alapjait veti meg. Európának arra kell törekednie, hogy a rövidlátó sovinizmus helyett a nagyvonalú, kölcsönös megértés jusson uralomra és a kultúra nagy összekapcsoló ereje érvényesüljön."

Idézi Szent Ágostont, aki egy alkalommal ezeket írja:

"Nagyobb dicsőség a háborút szóval megölni, mint az embereket karddal, és a békét béke által, s nem hadakozással megszerezni."

Sürgeti már akkor egy olyan nemzetközi szervezet, intézmény felállítását, amely legfelsőbb fóruma lehet a háború vagy béke eldöntésének. Mindenütt óriási sikerrel beszél, és magát az eszperantó nyelvet és mozgalmat is csak azért támogatja akkora lelkesedéssel, mert reméli, hogy a nemzetin kívül egy nemzetközi, könnyen eltanulható nyelv hasznos eszköze lehet a nemzetek közötti szótértésnek.

Amikor 1916–17-ben egyre rosszabb hírek érkeztek a frontról és sokasodtak a hősi halottak, a sebesültek, a hadiözvegyek és hadiárvák, akkor mintha kezdett volna érlelődni sokakban az a felismerés, hogy Giesswein a helyes úton jár, amikor a béke eszméjét prédikálja. Sajnos gyakorlatilag nem sokan támogatták – leginkább még Zita királyné és maga a nagy reményű IV. Károly.

Giesswein Sándor mégsem pacifisztikus törekvéseinek csődjét látta a világháborúban, hanem ellenkezőleg, az erőszakra alapított világrend csődjét. De azt is belátta másrészt, hogy a békét és annak ügyét nemzetközileg intézményesíteni kell. Meg kell teremteni a szeretet nagy internacionáléját, amely elég erős lesz legyőzni a gyűlöletet. Hirdette mély meggyőződéssel, hogy ez legyen utolsó háborúja Európának.

## Női egyenjogúság és a nemzetközi béke

Giesswein már kezdettől fogva sokat foglalkozott a női egyenjogúság kérdésével mint a szociális kérdések egyik jelentékeny ágazatával. A kérdésben természetesen nemcsak szociális problémát látott és nemcsak gazdasági kérdést – amint azt a történelmi materializmus hívei állították –, hanem alapvető fontosságúnak látta a *nőkérdés etikai szempontjait.* A feminizmus igazi megoldását a kereszténységben látta. Természetesen részt vett a külföldi nőmozgalmak munkájában. 1915-ben Hágában, mint a Nők Nemzetközi Béke Ligájának magyar képviselője nagyon hatásosan ecse-

telte az anyák fájdalmát. Hangoztatta, hogy nemcsak a nő anyaságára, hanem anyaiságra van szükség, hogy a világ fennmaradjon: arra a szeretetre, amelyet csak az édesanyák tudnak képviselni, hogy jobbá-szebbé tegyék a világot.

Giesswein a kultúra jelentőségét is hangoztatta a békeeszme ügyében. Nem győzte hangsúlyozni a kultúra teremtő erejét, és rendületlenül hitt a kultúrnépek jövendő egységében, amelynek létfeltétele természetesen a nemzeti kultúra és a nemzeti géniusz tisztelete.

Sokszor vádolták internacionalizmussal, gyanúsították a baloldali szociális és politikai mozgalmak, így a szociáldemokraták internacionalizmusával is. Alaptalanul, hiszen Giesswein Sándor nemzetközisége inkább mondható nemzetfelettiségnek, amelyet az európai népeket felnevelő nagy keresztény igazságok és értékek fognak egybe. Nemes hazaszeretete nem szólamokban kimerülő nacionalizmus volt, nem más nemzeteket megvető, önző, gyűlölködő nacionalizmus, hanem emelkedett patriotizmus, amelyet Gottfried Keller, a svájciak klasszikus írója fogalmazott meg ilyenképpen: *"Liebe Deine Heimat, und achte diejenige der andern!"*– "Szeresd hazádat, de ugyanakkor tiszteld a másokét is!"

Nagy reményeket fűzött XV. Benedek pápa ismételt békeakcióinak a sikeréhez. A nagy békepápa iratait korszakalkotónak mondja. Az "Európai lelkiismeret" c. cikkében kifejezi azt a meggyőződését, hogy tulajdonképpen az *államok* és nem a *népek* folytatják a vég nélküli háborúkat. Mennyire igaz ez a megállapítás, azt, sajnos, napjaink eseményei is igazolják.

> Fentieket személyes élményemmel is alátámaszthatom. Évekkel ezelőtt Erdélyben járván, éppen az aradi 13 vértanú sírhelyénél találkoztam egy aradi házaspárral, akikről hamarosan kiderült, hogy vegyes házasságban élnek. A férfi román, az asszony magyar volt. Megkérdeztem tőlük, hogy állnak ők a román–magyar együttéléssel. A férfi válaszolt: békességben, egyetértésben, tessék elhinni nekem, a románok és a magyarok, tehát a nép jól megvan egymással, csak a kormányok meg a politikusok rontják el a dolgokat.

Giesswein Sándor "Az új idők küszöbén" c. cikkében, amelyet 1918 végén, az összeomlás után Győrbe visszavonulva írt, jelzi az utat az igazi békés megértéshez és fejlődéshez. Ő a reformok embere. A természetes társadalmi progresszió meggyőződéses híve és hirdetője, aki értékeli a történelmi tradíciónkat. Azt írja ebben a cikkében:

> "A múlt és a jövő kapcsolatát nemzeti öngyilkosság nélkül nem szabad elveszíteni. Mert az a nemzet, amely nemzeti múltját nem tudja megbecsülni jelenében, nem fogja a jövő háláját kiérdemelni."

Mindig újból és újból hisz annak lehetőségében, hogy a béke szellemében meg lehet oldani a nemzetek közötti viszályokat, háborúkat vagy a

békeidőben is fennálló torzsalkodásokat. A trianoni megcsonkítás nagy történelmi tragédiáját mélységes fájdalommal és szenvedő szívvel éli át. Bízik a béke legfontosabb előfeltételének, az igazságosság érvényesülésének lehetőségében. Bízik a jog győzelmében, és hirdeti változatlan állhatatossággal, hogy a keresztény, humánus, krisztusi békében megtalálhatják a népek a maguk békességét.

Sok mindent lehetne még mondani a békéért folytatott munkájáról. De inkább fejezzük be az ő szavaival és gondolatával: "Legyen állandó és eleven a szolidaritásnak és a szeretetnek a kapcsa, mert – *amor vincit omnia* – a szeretet mindent legyőz, a szeretet legyőzhetetlen."

Gazdag élete volt Giesswein Sándornak. 1923 novemberében, külföldi útjáról hazatérve jó erőben lévőnek és egészségesnek látszott. Megkapta az *ars moriendi*, a meghalás művészetének kegyelmét. Finom, érzékeny lelkével megérezte a halál közeledését. November 15-én a megszokott időben elvégezte szentmiséjét a Szent István Társulat házikápolnájában. Dr. Lakatos ügyvéddel megcsináltatta végrendeletét. Ez a végrendelet is tükrözi evangéliumi szocializmusát. A Szent István Társulatra hagyta könyvtárát, míg győri lakásán lévő könyvtárát a győri szeminárium kapta. Részvényeit felosztotta a Győr Egyházmegyei Papi Nyugdíjegyesület és a győri székesegyház között. A győri szegények között 500 000 koronát kívánt kiosztani. Végül rendelkezett, hogy az úgynevezett andoki Krisztusszobor másolatát helyezzék el sírjára a következő felírással: *Pax vobis, ego sum.* (Tudni kell, hogy ez a szobor az Andokban 3000 méter magasságban, két egymással hosszú évszázadokon át folyton háborúskodó állam közös határán hirdeti a közöttük létre is jött állandó békét.) Estefelé hívatta állandó gyóntatóját, majd nyugodtan megvacsorázott. Vacsora után végighallgatta egyik kedves rokonának zongorajátékát, és az utolsó akkordokkal együtt az ő lelke is elszállt az örök béke hazájába.

Temetését régi, de szigorúan kritikus barátja, Mihályfi Ákos, a neves pasztorál-teológus végezte a Kerepesi temetőben. A hatalmas gyászoló közönség láttára Mihályfi a következő jellemző mondatot jegyezte fel:

> "Ritkán láttam temetésen ennyi embert, de nagy ember temetésén még sohasem láttam ennyi kisembert. Ennek a sok-sok kisembernek az arcáról tükröződő mélységes fájdalom és részvét mutatta a legmeggyőzőbben azt, hogy valóban nagy embert temettem."

# TARTALOM


| | | |
|---|---|---|
| BEVEZETŐ: | A Barankovics Akadémia megalakulása. . | 5 |
| KOVÁCS K. ZOLTÁN: | Barankovics István tanítása a keresztény és demokratikus politikáról. | 10 |
| GICZY GYÖRGY: | A kereszténydemokrácia doktrínái. | 18 |
| BÉKEFI LAJOS: | Gondolatok a politika és etika viszonyáról Protestáns nézőpont. | 28 |
| TOMKA MIKLÓS: | Hit és társadalmi elkötelezettség. Az átmenet kérdőjelei. | 39 |
| SURJÁN LÁSZLÓ: | A keresztény szociálpolitikáról. | 55 |
| PINTÉR GYÖRGY: | Magyarország gazdaságáról Helyzet 1992. év végén. | 63 |
| FARKAS PÉTER: | Fenyegetett jövőnk, avagy a növekedés korlátai. | 72 |
| BÉKÉS GELLÉRT: | Keresztények egysége a társadalmi elkötelezettség szolgálatában. | 91 |


# FÜGGELÉK


GY. PETHE FERENC: Egy elfelejtett látnok ébresztése Giesswein Sándor emlékezete. .101

## A tanulmányi hétvége előadói, kötetünk szerzői:

*Kovács K. Zoltán* közíró, tanulmányi tanácsadó, Budapest
*Giczy György* újságíró, teológus, országgyűlési képviselő, Budapest
*Békefi Lajos* református lelkész, főszerkesztő, Budapest
*Tomka Miklós* vallásszociológus, Budapest
*Surján László* népjóléti miniszter, a Kereszténydemokrata Néppárt elnöke, Budapest
*Pintér György* közgazdász, tanulmányi vezető, Budapest
*Farkas Péter* geológus, tudományos kutató, Budapest
*Békés Gellért OSB*, katolikus teológus, főszerkesztő, Róma–Pannonhalma

*Békés Gellért*

# *Krisztusban mindnyájan egy*

## *Keresztények egysége – utópa?*

***A szerző Rómában a Pápai Szent Anzelm Egyetemen a szenségi teológia és az ökumenikus kapcsolatok professzora. Az elmúlt évtizedekben e témában megjelentetett tanulmányait adja közre e kötetben, helyenként jelentős átfogalmazásokkal és kiegészítésekkel.***

*Bencés Kiadó, 1993.*
*320 old. (140 x 197 mm), ragasztókötve 380 Ft.*
*Megvásároható:*
*Bencés Könyvek,*
*Budapest, V., Ferenciek tere 8.*
*Megrendelhető:*
*Bencés Kiadó, 9090 Pannonhalma, Vár 1.*
*Tel.: 96/70-024 Fax: 96/70-011*